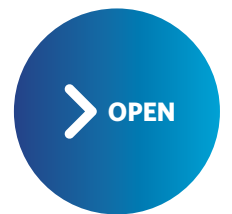

Raamwerk Lichamelijke en Seksuele Integriteit en Beleid in de Sport

Kwaliteit, preventie en reactie
in jouw sportorganisatie

December 2012

Vlaams
expertisecentrum
voor
seksuele
gezondheid

SENSOA

President building,
Vijfde verdieping,
F.Rooseveltplaats 12
2060 Antwerpen
Tel.: 03/238 68 68

www.sensoa.be
www.seksuelevorming.be

Child Focus

Houba de
Strooperlaan 292
1020 Brussel
Tel.: 02/475 44 11
www.childfocus.be

Sensoa

Sensoa bevordert als expertisecentrum de seksuele gezondheid in Vlaanderen. De kernthema's van Sensoa zijn relationele en seksuele vorming, preventie van soa en hiv, preventie van ongeplande zwangerschappen, preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag en de integratie van mensen met hiv. Deze thema's behandelen we vanuit een positieve benadering van seksualiteit.

We werken op verschillende manieren voor uiteenlopende doelgroepen zoals het brede publiek, jongeren (en de professionelen die zich naar jongeren richten), homomannen, kwetsbare migranten en mensen met hiv. We stimuleren ook beleidsmakers om aandacht te hebben voor seksuele en reproductieve gezondheid in het internationale beleid.

Child Focus

Child Focus is de Stichting voor Vermiste en Seksueel Uitgebuide Kinderen, een stichting van openbaar nut. Sinds 1998 stelt Child Focus zeven dagen per week, de klok rond en zowel nationaal als internationaal, alles in het werk om vermiste kinderen terug te vinden en seksuele uitbuiting van kinderen te bestrijden.

Child Focus is voor deze fenomenen enerzijds werkzaam als meldpunt en anderzijds als expertisecentrum dat studies en preventiemateriaal ontwikkelt.

Onze concrete dienstverlening neemt verschillende vormen aan. Professionelen kunnen bij Sensoa Vorming terecht voor opleiding, bijscholing of vorming op maat rond seksualiteit, relationele en seksuele vorming en seksueel misbruik. Wie op zoek is naar kwaliteitsvol educatief materiaal om relationele en seksuele vorming te geven kan een beroep doen op de leermiddelenbank van Sensoa en www.seksuelevorming.be. Mensen met hiv en hun omgeving kunnen terecht bij Sensoa Positief voor ondersteuning, lotgenotencontact en alle mogelijke informatie over leven met hiv. Informatie over diverse aspecten van seksuele gezondheid staat op onze websites www.seksualiteit.be, www.allesoverseks.be (voor jongeren), www.mannenseks.be (voor homomannen) en www.levenmethiv.be (voor mensen met hiv, hun omgeving en mensen die werken met hiv). Organisatie-info is terug te vinden op www.sensoa.be.

Voor meldingen van of vragen over een verdwijning, een ontvoering of seksueel misbruik bestaat het gratis noodnummer 116000. Jongeren met vragen over seksueel misbruik kunnen chatten via www.nupraatikerover.be. Mensen die kinderpornografie detecteren op het internet kunnen dit anoniem melden op het burgerlijk meldpunt www.stopchildporno.be. Child Focus beheert ook de website www.clicksafe.be, boordevol informatie over veilig en verantwoord internetgebruik voor kinderen en jongeren, en met links naar een hulplijn over veilig internet.

Titel: Raamwerk Lichamelijke en Seksuele Integriteit en Beleid in de Sport. Kwaliteit, preventie en reactie in jouw organisatie. / Auteurs: Erika Frans en Astrid De Bruycker / Verantwoordelijke uitgever: Christine Claus, secretaris-generaal Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, Arenbergstraat 9, 1000 Brussel / Depotnummer: D/2012/3241/293/ Datum: december 2012

© Sensoa & Child Focus, 2012

Hoe navigeren?

Vooraf

1 Woord vooraf

2 Managementsamenvatting

3 Woordenlijst

Slot

1 Een woord van dank

2 Referentielijst

Een beleidsvisie op lichamelijke en seksuele integriteit

1 Inhoud en doel

2 Motivering en situering

3 Drie beleidsniveaus

4 Uitgangspunten voor een beleid

5 Beleidsdomeinen

6 Een planning maken

Raamwerk Lichamelijke en Seksuele Integriteit en Beleid in de Sport

Kwaliteit, preventie en reactie in jouw sportorganisatie

Achtergrondinformatie

1 Engagementsverklaring ter bescherming van de seksuele integriteit van de minderjarige in de sportsector

2 Beroepsgeheim, discretieplicht en aangifteplicht binnen de sportorganisatie

3 Normatieve lijst seksuele ontwikkeling

4 Denkkaders

Beleidsinstrumenten

1 Leidraad

2 Uitgangspunten

3 Vlaggensysteem

4 Beleidsmatrix: aandachtspunten en acties voor sportorganisaties

5 Competentiechecklist

6 Profiel Aanspreekpersoon Integriteit

7 Checklist omgangsregels

8 Gedragscode voor sportbegeleiders

9 Signalenlijst

10 Handelingsprotocol

11 Wegwijzer

Hoe navigeren?

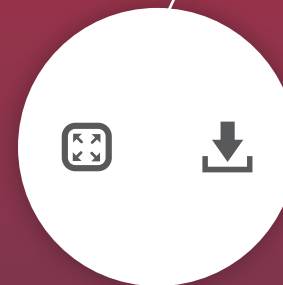
INFORMATIE/
CONTACT

MENU/
HELP

INZOOMEN /
UITZOOMEN

VOLLEDIG SCHERM /
DOWNLOAD DE
AFDRUKBARE VERSIE

VORIGE/VOLGENDE PAGINA

VOORAF

1 Woord vooraf

Beste,

Graag stel ik u voor: het Raamwerk Lichamelijke en Seksuele Integriteit en Beleid in de Sport. Op 29 februari 2012 heb ik samen met de sector een engagementsverklaring ondertekend over initiatieven om de seksuele integriteit van de minderjarige sporter optimaal te beschermen. Dit raamwerk geeft aan wat op dat gebied nodig en mogelijk is.

Lang niet alle sportorganisaties hebben al een beleid om de lichamelijke en seksuele integriteit van kinderen en jongeren te beschermen. Dat is begrijpelijk: sportorganisaties willen vooral sport organiseren en zijn meestal niet actief of bewust bezig met een thema als lichamelijke en seksuele integriteit. Vaak wordt pas iets ondernomen als er een probleem is.

De maatschappij aanvaardt niet dat kinderen het slachtoffer worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ouders waken over hun kinderen en verwachten precies hetzelfde van an-

dere volwassenen die verantwoordelijk zijn voor minderjarigen. Ook de sportsector moet zich dus inspinnen om te voorkomen dat kinderen te maken krijgen met seksueel grensoverschrijdend gedrag, en als preventie faalt moet er een beleid zijn dat aangeeft hoe je correct kunt reageren.

Het is belangrijk dat trainers en andere medewerkers van sportverenigingen de grote lijnen kennen van de seksuele ontwikkeling die kinderen doormaken. Dan weten ze wat ze mogen verwachten van minderjarige sporters en wat niet. Verder moeten sportbegeleiders extra alert zijn als het gaat over lichamelijke contacten of seksueel getinte situaties waarbij naast kinderen ook volwassenen betrokken zijn. Sportbegeleiders onderling kunnen afspraken maken en samen grenzen trekken. Zo weten ze wat hen te doen staat als er vragen, klachten of meldingen zijn. De kans dat een sportbegeleider daar ooit mee geconfronteerd wordt, is reëel. Het Kinderrechtencommissariaat heeft een onderzoek gedaan waarin jongeren informatie gaven over sportclubs. 10 % van hen verklaarde dat ze daar in aanraking waren gekomen met seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Het probleem is delicaat en ingewikkeld, maar het hoeft niet ingewikkeld te zijn om er wat aan te doen. Met voorlichting, verantwoordelijkheidsgevoel en duidelijke afspraken kunnen veel problemen voorkomen worden. Een deel van de wijsheid is overigens het vermogen om te merken wanneer een probleem de mogelijkheden van een club te boven gaat en het tijd is om hulp van buitenaf in te roepen. Vast staat dat onverschilligheid of onbekendheid met dit onderwerp kwalijke gevolgen kan hebben. Als een inbreuk op de lichamelijke of seksuele integriteit van een minderjarige niet wordt (h)erkend, kan dat de wonden nog dieper maken. Maar ook omgekeerd: overdreven of onterechte reacties kunnen eveneens ontwrichtend zijn voor kinderen en volwassenen.

Een beleid maken hierover vergt deskundigheid. Daarom heb ik de opdracht gegeven om een informatiepakket van Sensoa en Child Focus dat al bestond in het algemeen, te vertalen naar sport, zodat sportfederaties, clubbestuurders en andere jeugdsportwerkers ermee aan de slag kunnen. Dat is intussen gebeurd en ik wens de werkgroep die dat heeft waargemaakt proficiat.

We hebben nu een kader waarmee sportorganisaties op diverse niveaus – binnen en buiten de overheid, koepelorganisaties, federaties, sportclubs... – een beleid kunnen ontwikkelen of een bestaand beleid up-to-date kunnen brengen. Het raamwerk omvat een modelvisie, allerlei instrumenten en achtergrondinformatie. Het is de bedoeling dat alle betrokkenen nagaan hoe ze dat raamwerk kunnen toepassen. Clubs die daarvoor kiezen, kunnen het zelf in de praktijk brengen. Sportfederaties en andere koepels kunnen er een beleid mee maken of bijsturen en hun leden helpen om het in de club te gebruiken. Maar het raamwerk is ook richtinggevend voor organisatoren van sportactiviteiten waaraan minderjarigen buiten clubverband deelnemen.

Het komt er op aan dat we als sportverantwoordelijkheden heldere afspraken maken over de manier waarop we de lichamelijke en seksuele integriteit van minderjarigen in een sportomgeving kunnen vrijwaren. De sportende jeugd verdient dat.

Philippe Muyters, Vlaams minister van Sport

2 Managementsamenvatting

Dit Raamwerk *Lichamelijke en Seksuele Integriteit en Beleid* is een werkdocument dat sportorganisaties kan helpen bij het uitwerken of aanvullen van een beleid rond lichamelijke en seksuele integriteit. Voor elke context zullen telkens andere elementen meer of minder bruikbaar zijn en kan je de verschillende onderdelen aanpassen aan je eigen behoeften. Het Raamwerk bestaat uit drie grote onderdelen.

1. Een modelvisie voor het beleid, vertaald in uitgangspunten op drie beleidsniveaus (kwaliteit, preventie en reactie) die verder geconcretiseerd moeten worden in doelstellingen per beleidsdomein (zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van begeleiders en communicatie).

2. Instrumenten die het beleid toepasbaar maken in de praktijk:

- a. een leidraad: hier kan je ideeën opdoen over hoe je aan de slag kan gaan om een beleid op te stellen en te implementeren, het proces te beheren en valkuilen te vermijden;
- b. uitgangspunten voor een beleidsvisie en een topiclijst die je kunnen helpen de huidige situatie in te schatten;
- c. het Vlaggensysteem: een methode die kan helpen om een visie te ontwikkelen vanuit concrete situaties met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit
- d. een uitgewerkte beleidsmatrix met suggesties voor mogelijke aandachtspunten en acties;
- e. een competentiechecklist voor begeleiders, die kan gebruikt worden als een zelftest of als instrument

om hiaten op te sporen en op te vullen in het beleid rond competentiebevordering;

- f. een profiel van een Aanspreekpersoon Integriteit;
- g. een checklist voor omgangsregels;
- h. een gedragscode: een instrument om de verwachtingen naar begeleiders met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit te formuleren;
- i. een overzicht van risicovergrotenende factoren en een signalenlijst om signalen met betrekking tot seksueel misbruik te kunnen detecteren en inschatten;
- j. een handelingsprotocol: een stapsgewijs voorstel tot handelen bij een vermoeden, een onthulling of een vaststelling van seksueel misbruik of ander seksueel grensoverschrijdend gedrag;
- k. een wegwijzer met adressen en contactgegevens waarnaar je jonge sporters en begeleiders kan doorverwijzen of waar je zelf terecht kan voor advies en ondersteuning.

3. Achtergrondinformatie:

- a. engagementsverklaring van 29 februari 2012 ter bescherming van de seksuele integriteit van de minderjarige in de sportsector;
- b. beroepsgeheim, discretieplicht en aangifteplicht;
- c. de normatieve lijst seksuele ontwikkeling, die je een idee geeft van leeftijdgebonden seksueel gedrag;
- d. denkkaders waarop een beleid over lichamelijke en seksuele integriteit kan worden gebouwd, met links naar extra bronnenmateriaal.

3 Woordenlijst

Kwaliteitsbeleid

Een kwaliteitsbeleid geeft rond zorg, educatie, huisregels, accommodatie, deskundigheid en communicatie een voorwaardenscheppend kader voor lichamelijke en seksuele integriteit binnen een sportorganisatie.

Preventiebeleid

Een preventiebeleid bouwt verder op een kwaliteitsbeleid, maar gaat dieper in op het vermijden van risico's.

Reactiebeleid

Een reactiebeleid bouwt verder op het preventiebeleid en bepaalt hoe met een incident kan worden omgegaan.

Sportorganisatie

Elke organisatie die tot doel heeft een of meer sportactiviteiten te organiseren, de deelname eraan mogelijk te maken, of in dat verband als leidende, begeleidende of ondersteunende instantie op te treden (zoals een sportfederatie, sportdienst, sportvereniging, sportclub, sportaccommodatie, sportinfrastructuur, zwembad, sportcentrum-/recreatiedomein, naschoolse sportorganisatie, sportkamp...).

Sportfederatie

Groepering van sportorganisaties.

Sportdienst

Instantie binnen een gemeentebestuur, provinciebestuur of de Vlaamse Gemeenschapscommissie die instaat voor de voorbereiding, de coördinatie, de uitvoering en de evaluatie van het sportbeleid.

Sportvereniging

Een groep van mensen die zich structureel en duurzaam heeft georganiseerd met als primaire doelstelling de beoefening van sport.

Sportactiviteit

Elke voorbereiding op, initiatief tot of vorm van sportbeoefening met recreatieve, competitieve of demonstratieve doeleinden, binnen een sportorganisatie of in anders georganiseerd verband.

Anders georganiseerde sport

Sport die voornamelijk buiten de praktijk van een sportorganisatie plaatsvindt. Anders georganiseerde sport kan natuurlijk wel gebruik maken van en plaatsvinden in sporthallen, zwembaden of recreatiedomeinen, maar dan buiten de verantwoordelijkheid van een sportorganisatie of sportvereniging.

Begeleider

Elke natuurlijke persoon of rechtspersoon die, al dan niet permanent, sporters of sportorganisaties ondersteunt of begeleidt bij de organisatie van, de deelneming aan of de voorbereiding op sportactiviteiten (zoals een trainer, begeleider, coach, lesgever, monitor, redder, beheerder sportaccommodatie, bestuurder sportorganisatie, jeugdsportcoördinator, sportarts, sportparamedicus, lesgever naschoolse sport, zaalwachter, jurylid, scheidsrechter, onderhoudspersoneel...).

Sporter

Elke persoon die een sportactiviteit beoefent.

Jonge sporter

Elke sporter jonger dan 18 jaar.

Externen

Externen zijn personen die zich niet binnen de sportorganisatie bevinden, maar in meer of mindere mate kunnen betrokken zijn: ouders en familie, maar ook minder betrokken externen zoals partnerorganisaties.

Aanspreekpersoon Integriteit (API)

De Aanspreekpersoon Integriteit (API) is binnen de sportorganisatie het eerste aanspreekpunt voor wie een vraag, opmerking, klacht of andere boodschap heeft in verband met seksueel grensoverschrijdend gedrag en lichamelijke en seksuele integriteit. De API luistert naar de vraag of het verhaal en verwijst de melder door wanneer nodig of verleent advies bij de mogelijke vervolgstappen, zonder zich inhoudelijk in de zaak te verdiepen of aan waarheidsvinding te doen. Verder kan de API ook preventieactiviteiten uitvoeren binnen de organisatie en adviezen formuleren met betrekking tot dit thema. De functie API is niet te verwarren met de functie vertrouwenspersoon, zoals die vb. in het bedrijfsleven bestaat. Vertrouwenspersonen kunnen zich wel verdiepen in klachten.

Gedragscode

Een bundeling van afspraken, richtlijnen of regels met betrekking tot wenselijke gedragingen of omgangsvormen, eventueel gespecificeerd naar doelgroepen zoals sporters, trainers, supporters, ouders of bestuursleden. In de sport bestaan er al langer gedragscodes op het vlak van ethiek, bijvoorbeeld rond fair play of de rechten van het kind (vb. Panathlonverklaring over ethiek in de jeugdsport).

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale,

non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect.

Seksueel misbruik

Seksueel misbruik is elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk (bijvoorbeeld misbruik onder jonge kinderen), waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat.

EEN BELEIDSVISIE OP LICHAMELIJKE EN SEKSUELE INTEGRITEIT

1 Inhoud en doel

Dit eerste deel van het Raamwerk kan jouw sportorganisatie helpen een eigen beleidsvisie uit te werken rond lichamelijke en seksuele integriteit. Dit gedeelte bestaat uit uitgangspunten voor een beleidsvisie, ingedeeld per beleidsniveau: kwaliteit, preventie en reactie. Daarop volgt een concretisering per beleidsdomein. We helpen jouw sportorganisatie zo doelstellingen te formuleren op vlak van zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van medewerkers en communicatie.

Niet alle uitgewerkte elementen zijn relevant voor alle sportorganisaties of moeten even uitgebreid aan bod komen in een beleidsplan. Het is de bedoeling dat jouw organisatie een weging en een selectie maakt van de verzamelde elementen. Zo kan je komen tot doelstellingen en een planning op maat van jouw organisatie.

2 Motivering en situering

Een beleid ontwikkelen op het vlak van lichamelijke en seksuele integriteit is specifiek voor jouw sportorganisatie. Dit beleid bestaat uit een aantal onderdelen: een visie, doelstellingen per beleidsdomein, een planning en een aantal uitgewerkte procedures. Om dit geheel te realiseren is een proces nodig waar verschillende betrokkenen aan participeren, en dat regelmatig herhaald wordt. Meer informatie vind je in het instrument "leidraad".

Een visie op lichamelijke en seksuele integriteit hoort bij het beleid van een organisatie die jonge sporters begeleidt. Een visie moet aangeven hoe je de kwaliteit van sportbeleving en welzijn kunt verhogen voor een jonge sporter, en hoe je de competenties van begeleiders en de communicatie met alle betrokkenen kunt verbeteren. Zonder een uitgeschreven visie slaagt een organisatie er vaak niet in de nodige kwaliteit te garanderen of een verbetertraject uit te stippelen, ontbreekt vaak eensgezindheid en beperken initiatieven zich tot geïsoleerde acties.

Om een visie te formuleren gebruiken we een aantal bestaande fundamenten of denkkaders die relevant zijn voor de thema's lichamelijke en seksuele integriteit. Die denkkaders moeten ons helpen de uitgangspunten en doelstellingen voor het beleid op te stellen. Meer informatie vind je bij de achtergrondinformatie in dit raamwerk.

1. Het ontwikkelingskader

De seksuele ontwikkeling is een universeel proces, dat elk individu doormaakt, en dat grotendeels ook de noden en vragen binnen bepaalde leeftijdsfasen bepaalt. Ontwikkeling gebeurt op cognitief, fysiek, psychologisch en sociaal vlak, en is voor elk individu uniek. Tegelijk zijn er ook gemeenschappelijke elementen. In de achtergrondinformatie "normatieve lijst" kan je een korte beschrijving vinden van de meest voorkomende seksuele gedragingen per leeftijdsfase bij kinderen en jongeren. Deze gedragingen horen bij de normale seksuele ontwikkeling, en komen in meerdere of mindere mate bij de meeste kinderen voor.

2. Het rechtenkader

In het denken over seksualiteit is het rechtenkader een belangrijke kapstok. Een leidraad is het "IPPF Charter voor seksuele en reproductieve rechten". Ook het recentere "Sexual Rights Declaration" is een bruikbaar kader. Daarnaast is er het "Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind", dat kinderen en jongeren ziet als mensen met rechten, ook op vlak van seksualiteit.

3. Juridisch en regelgevend kader

Wat mag en wat mag niet volgens het strafrecht en het burgerlijk recht? Het strafrecht heeft voornamelijk ervaring met bescherming tegen ongewenste vormen van seksueel gedrag, maar geeft ook een aantal uitgangspunten weer zoals "goede zeden", seksuele meerderjarigheid, consensualiteit. Wat verstaat de wet onder openbare zedenschennis, aanranding of incest?

4. Ethisch kader

Welke normen en waarden willen we verdedigen over seksuele en intiem lichamelijke contacten? Gangbare denksporen en concepten zoals *sexual citizenship* worden uitgelegd. Ook de zes criteria uit het Vlaggensysteem worden hier meegenomen: toestemming, gelijkheid, vrijwilligheid, leeftijds- en ontwikkelingsfase, context en zelfrespect. Ethisch Verantwoord Sporten is ook expliciet verankerd in het Vlaamse sportbeleid. De Panathlonverklaring over ethiek in de jeugdsport is een belangrijk charter rond de rechten van het kind in de sport.

5. Seksuele gezondheid

Internationale definities over seksualiteit, seksuele gezondheid en seksuele vorming kunnen als uitgangspunt dienen om de visie van de werking in een breder kader te situeren. Wat verstaat de Wereldgezondheidsorganisatie, de UNESCO of een andere toonaangevende organisatie onder seksualiteit? Welke concepten maken deel uit van een gemeenschappelijk onderhandeld en geratificeerd referentiekader?

6. Traumatogene modellen

Er is in de loop van de laatste 20 jaar veel onderzoek verricht naar de gevolgen en effecten van (seksueel) misbruik op korte en lange termijn bij slachtoffers. Daaruit hebben we begrepen dat seksueel misbruik één van de ergste trauma's is, met gevolgen die zowel voor kinderen als voor volwassenen levenslang kunnen meespelen.

Deze kaders werden omgezet in uitgangspunten voor een beleid. Het instrument "uitgangspunten" biedt een opsomming van relevante uitgangspunten, waaruit je voor jouw sportorganisatie een eigen selectie kan maken.

Het uitwerken van een visie is altijd het werk van een groep, en de visie moet voldoende gedragen en gedeeld worden door alle betrokkenen. Een visie moet een richtinggevend instrument zijn dat de algemene lijnen duurzaam uitzet. Het moet niet in detail ingaan op specifieke afspraken en regels, die wel kunnen worden opgenomen in bijvoorbeeld een huishoudelijk reglement.

Een visiedocument heeft een strategische functie. Het heeft een langere looptijd dan een afsprakenboek of reglement. Het geeft de algemene principes weer en de wijze waarop deze geconcretiseerd worden in diverse domeinen van het beleid.

De visie op lichamelijke en seksuele integriteit staat in verband met andere thema's zoals pesten, gezondheid en veiligheid. Binnen je organisatie kan je dus het best streven naar maximale integratie van dit thema in bestaande beleidsdocumenten en werkwijzen.

Meer informatie over hoe je hiermee aan de slag kan, vind je in het instrument "leidraad".

3 Drie beleidsniveaus

Er zijn verschillende beleidsniveaus:

- Een **kwaliteitsbeleid** geeft rond zorg, educatie, huisregels, accommodatie, deskundigheid en communicatie een kader voor lichamelijke en seksuele integriteit binnen een sportorganisatie. Dit niveau is het belangrijkste, want het is voorwaardenscheppend voor de andere niveaus.
- Een **preventiebeleid** bouwt voort op dit kwaliteitsbeleid, maar gaat dieper in op het vermijden van risico's.
- Een **reactiebeleid** bouwt voort op het preventiebeleid en bepaalt hoe met een incident kan worden omgegaan.

Een kwaliteitsbeleid beschrijft de visie van je organisatie hoe alle betrokkenen met elkaar omgaan op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit, en hoe deze kwaliteiten worden verankerd in de dagelijkse praktijk. Het kwaliteitsbeleid vormt je vertrekpunt - de andere onderdelen passen erin. Al te vaak gaat een organisatie pas naar aanleiding van een incident een beleid uitwerken. Het gevaar is groot dat je dan focust op een preventiebeleid en geen aanknopingspunten biedt voor een positieve seksualiteitsbeleving.

Figuur: Een beleid rond lichamelijke en seksuele integriteit

De hierna beschreven uitgangspunten zijn hoofdzakelijk geformuleerd met de jonge sporters als onderwerp, omdat dit de belangrijkste doelgroep is van het beleid. Uiteraard impliceert dit dat er voldoende wordt nagedacht over de ondersteuning die de uitvoerders van dit beleid nodig hebben: de begeleiders, het bestuur, ouders, externe mensen...

4 Uitgangspunten voor een beleid

De uitgangspunten zijn een opsomming van relevante richtlijnen voor het beleid in een sportorganisatie. Ze zijn afgeleid uit relevante denkkaders (zie de achtergrondinformatie “denkkaders”), en kunnen op die manier als checklist worden gebruikt. Ze zijn opgedeeld in uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid, preventiebeleid en reactiebeleid. Zo kan je op een efficiënte manier fundamentele keuzes maken. De uitgangspunten zijn richtinggevend voor het verdere beleidswerk in jouw sportorganisatie. Deze denkoefening gebeurt het best in een ruime groep medewerkers, begeleiders of vrijwilligers van alle niveaus in jouw sportorganisatie. Op die manier werk je alvast ook aan draagvlak voor het beleid. De uitgangspunten zijn niet voor alle sportomgevingen even relevant. Het zou dus kunnen dat je nog een verdere selectie moet maken of prioriteiten aangeven naargelang van jouw situatie, de sporttak...

4.1 Basisvoorwaarden sportorganisatie

Alles staat of valt met een engagement van het bestuur, die de voorwaarden moet scheppen om tot een gedragen en geïntegreerde visie te komen. Volgende uitgangspunten spelen dus op organisatieniveau:

- De sportorganisatie neemt maatregelen die nodig en wenselijk zijn om het kwaliteitsbeleid, preventiebeleid en reactiebeleid rond lichamelijke en seksuele integriteit te verbeteren, om risico's te verkleinen en om incidenten te voorkomen en correct af te handelen.
- Er is een duidelijk engagement van de sportorganisatie en haar bestuur.
- De sportorganisatie benadrukt de positieve waarden van jeugdsport.

- De sportorganisatie beseft dat sport negatieve effecten kan hebben en dat ze (structurele) preventieve en curatieve maatregelen moet nemen om haar jonge sporters te beschermen en om problemen, ongewenst gedrag en klachten te melden.
- De sportorganisatie levert inspanningen om de persoonlijke integriteit van haar jonge sporters te beschermen, en het integere handelen van haar begeleiders en bestuurders te stimuleren.
- Er is aandacht voor selectie en opleiding van begeleiders.
- Er zijn duidelijke procedures en reglementen, met inbegrip van een evaluatie- en maatregelenbeleid ten aanzien van begeleiders, en bestaande werkwijzen en afspraken worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de behoefte aan een aanpak op maat van de verschillende soorten jonge sporters.
- De sportorganisatie is alert op nieuwe trends, risicofactoren en -situaties (zoals de mogelijkheden van nieuwe media).

4.2 Uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid

Het kwaliteitsbeleid is een geheel van bepalingen en voorwaarden waaruit blijkt hoe een sportorganisatie moet omgaan met lichamelijke en seksuele integriteit en aanverwante onderwerpen, zoals de begeleiding van jonge sporters. Hieronder vind je een reeks uitgangspunten die je kunnen helpen om een visie op kwaliteit te ontwikkelen.

- Jonge sporters hebben recht op kwaliteitsvolle sportbeleving en welzijn in de sport.
- Elk jonge sporter is ook een seksueel wezen, en seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van het mens-zijn.
- Jonge sporters hebben recht op privacy.
- Jonge sporters kennen hun rechten en plichten op het gebied van aanvaardbaar lichamelijk en seksueel gedrag.

- Open, correcte communicatie maakt lichamelijke en seksuele integriteit bespreekbaar.
- Ouders of familie kunnen betrokken worden bij het ontwikkelen en toepassen van een beleid.
- Het beleid is juridisch correct.

4.3 Uitgangspunten voor een preventiebeleid

Bij preventie denken we aan risico's op het vlak van lichamelijke en seksuele integriteit, zoals seksueel grensoverschrijdend gedrag, gendergerelateerd geweld, frustraties of pesterijen. De sportorganisatie kan bijdragen tot het voorkomen van risico's. Dit zijn mogelijke uitgangspunten:

- Jonge sporters hebben recht op lichamelijke en seksuele integriteit en hun weerbaarheid tegen risico's wordt gestimuleerd.
- Jonge sporters worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, die niet aangepast zijn aan de leeftijd of de omstandigheden, of die zelfbeschadigend zijn.
- Er is een gemakkelijk bereikbaar Aanspreekpersoon Integriteit bij wie jonge sporters terecht kunnen met vragen, klachten of voor hulp.
- Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesterijen.

4.4 Uitgangspunten voor een reactiebeleid

Het reactiebeleid stippelt uit wat je organisatie moet doen bij een incident: welke procedure, werkwijze, rapportage of zorg zijn nodig? Hieronder volgen uitgangspunten van een goed reactiebeleid.

- Jonge sporters hebben recht op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht.
- Er zijn maatregelen omschreven na een incident.
- Er is een permanente evaluatie van de werkwijze na een incident.

5 Beleidsdomeinen

In dit onderdeel vertaal je de uitgangspunten van de drie beleidsniveaus naar de diverse beleidsdomeinen van zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheidsbevordering van begeleiders en communicatie. Deze concretisering zal per type sportorganisatie verschillend zijn, en elke organisatie zal hier eigen accenten moeten leggen. Zo zullen de organisatoren van sportkampen meer rekening moeten houden met overnachtingssituaties dan andere sportorganisaties.

Wat moet de sportorganisatie doen? Het invullen van een beleidsmatrix waarin specifiek zal staan wat er op welk domein nodig of wenselijk wordt geacht voor zowel de jonge sporter, de begeleider, of zelfs ten aanzien van externen. Het beleidsinstrument "beleidsmatrix" geeft je een idee van wat dit kan inhouden. In het beleidsinstrument "uitgangspunten" worden ook suggesties gegeven om navraag te doen en een beeld te krijgen van de huidige situatie en de wensen voor de toekomst.

	KWALITEIT	PREVENTIE	REACTIE
Zorg	Basiszorg	Preventieve zorg	Zorg na incident
Educatie	Basiseducatie	Preventieve educatie	Educatie na incident
Huisregels	Basis omgangsregels	Regels ter preventie	Regels na incident
Accommodatie	Basis accommodatie	Accommodatie en veiligheid	Accommodatie na incident
Deskundigheid personeel	Basiscompetenties Specifieke competenties	Risicobeperkende competenties	Competenties in opvang van slachtoffers en plegers
Communicatie	Welke communicatie over kwaliteitsbeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over preventiebeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over reactiebeleid naar wie en hoe? Crisiscommunicatie

6 Een planning maken

Een beleid uitwerken betekent dat men een keuze maakt uit de doelstellingen en deze omzet in concrete realisaties en acties die in een bepaald tijdsperspectief worden gezet. Een werkplanning dus, per definitie een tijdelijk instrument dat regelmatig moet worden bijgestuurd en geëvalueerd. Naast een visietekst met uitgangspunten en doelstellingen per domein, moet er dus ook een planningsdocument zijn dat de algemene uitgangspunten en doelstellingen omzet in concrete actiepunten binnen een bepaald tijdsbestek. Bovendien moet er nagedacht worden over de verschillende bevoegdheidsniveaus die binnen de sportorganisatie moeten doorlopen worden vooraleer doelstellingen kunnen omgezet worden in werkplannen met concrete acties, gespreid in tijd.

Omdat organisaties op verschillende manieren een planning kunnen opstellen, beperken we ons tot een paar algemene richtlijnen:

- Maak een planning voor minstens twee jaar: zet uit wat je in die tijd zeker wil realiseren en welke stappen nodig zijn om dat te bereiken.
- Vertrek zoveel mogelijk van wat er reeds gebeurt in het veld, welke good practices er al bestaan en maak de bescherming van lichamelijke en seksuele integriteit een onderdeel daarvan.
- Geef begeleiders de gelegenheid om extra aandacht te besteden aan dit onderwerp.
- Ondersteun begeleiders bij de vragen die ze hebben.
- Agendeer regelmatig een rapportage of een bespreking binnen je organisatie.

Voor meer informatie over het opstellen en implementeren van een beleid of het beheren van een proces, zie het instrument "leidraad".

BELEIDSINSTRUMENTEN

Deze instrumenten kunnen je helpen bij het uitbouwen of verbeteren van je organisatiebeleid rond lichamelijke en seksuele integriteit. De instrumenten maken je beleid toepasbaar in de praktijk. In wat volgt, vind je:

1. een **leidraad**: hier kan je ideeën opdoen over hoe je aan de slag kan gaan om een beleid op te stellen en te implementeren, het proces te beheren en valkuilen te vermijden;
2. **uitgangspunten** voor een beleidsvisie en een topiclijst die je kunnen helpen de huidige situatie in te schatten;
3. het **Vlaggensysteem**: een methode die kan helpen om een visie te ontwikkelen vanuit concrete situaties met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit;
4. een uitgewerkte **beleidsmatrix** met suggesties voor mogelijke aandachtspunten en acties;
5. een **competentiechecklist** voor begeleiders, die kan gebruikt worden als een zelftest of als instrument om hiaten op te sporen en op te vullen in het beleid rond competentiebevordering;
6. een profiel van een **Aanspreekpersoon Integriteit**;
7. een checklist voor **omgangsregels**;
8. een **gedragscode**: een instrument om de verwachtingen naar begeleiders met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit te formuleren;
9. een overzicht van **risicovergrotenende factoren** en een signaallijst om signalen met betrekking tot seksueel misbruik te kunnen detecteren en inschatten;
10. een **handelingsprotocol**: een stapsgewijs voorstel tot handelen bij een vermoeden, een onthulling of een vaststelling van seksueel misbruik of ander seksueel grensoverschrijdend gedrag;
11. een **wegwijzer** met adressen en contactgegevens waarnaar je jonge sporters en begeleiders kan doorverwijzen of waar je zelf terecht kan voor advies en ondersteuning.

1 Een leidraad

Wat? Een voorbeeld van de manier waarop je een organisatiebeleid kunt maken en toepassen, met aandachtspunten en valkuilen.

Waarom? De manier waarop je het beleid maakt, en het proces dat je doorloopt, kan bepalen of het lukt of niet.

Wie? Bestuurders van de sportorganisatie en mensen die de taak hebben gekregen om een beleidsplan te maken.

Wanneer? Sportorganisaties moet voortdurend aandacht hebben voor de bescherming van de lichamelijke en seksuele integriteit van jonge sporters.

Opgepast! Het ontwikkelen van een beleid dat voor de hele organisatie geldt, moet groepswerk zijn. Verder is het welslagen afhankelijk van goede sturing en communicatie door de leiding van de organisatie.

Dit instrument geeft je stapsgewijs de belangrijkste momenten en aandachtspunten bij de **ontwikkeling van een eigen beleid** rond lichamelijke en seksuele integriteit. Afhankelijk van de omvang en aard van je organisatie zal je daar tussenstappen aan toevoegen of uit weglaten. Het is belangrijk dat verschillende niveaus op één of andere manier betrokken worden bij deze ontwikkeling, en niet alleen bij de presentatie van de resultaten.

Vele organisaties hebben reeds een beleid en moeten dus niet van nul beginnen. We spreken dan over een **verbetertraject**. Daarom is het goed eerst in kaart te brengen wat reeds gebeurt op dit vlak in de sportorganisatie.

1. Zorg voor **draagvlak** bij bestuur, begeleiders en jonge sporters.

2. **Start het proces** en trek het op gang (via een coördinator of werkgroep met mandaat).

3. Breng de huidige situatie in kaart met een **zelfscan**.

4. Formuleer aan de hand van **uitgangspunten** een **visie** op lichamelijke en seksuele integriteit.

5. Maak een vertaling naar **doelstellingen** (rond de beleidsdomeinen zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van begeleiders en communicatie).

6. Werk een **planning** uit en leg prioriteiten vast.

7. **Procesbewaking** en **bijsturing**: evalueer en monitor de ontwikkeling van aspecten van het beleidsplan.

8. **Verankering** van het thema en het werk: communiceer, verspreid en stuur bij.

9. Pas op voor **valkuilen!**

1.1 Draagvlak creëren

Om te vermijden dat een beleid dode letter blijft, is het noodzakelijk dat je zoveel mogelijk alle betrokkenen betreft bij de beleidsontwikkeling. Belangrijk is ook dat alle partijen van bij het begin betrokken worden. Zo vermijd je verrassingen aan het einde van de rit: ouders die niet akkoord gaan of een veto van het bestuur.

Met alle betrokkenen bedoelen we ook de jonge sporter, of vertegenwoordigers van de jonge sporter.

Het gevaar is groot dat men de wensen, verlangens en problemen van de jonge sporters op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit over het hoofd ziet.

Bij het uitstippelen van een beleid over lichamelijke en seksuele integriteit zijn daarom idealiter volgende groepen vertegenwoordigd: jonge sporters (waarbij rekening gehouden wordt met hun leeftijd), ouders/familie/vertegenwoordiger van jonge sporters, begeleiders en andere medewerkers (vrijwilligers), management en bestuur, externen en/of partners (sportarts, andere sportorganisaties, koepelorganisatie...).

1.2 Een proces op gang trekken

Bij het werken aan een beleid kan je geconfronteerd worden met weerstand en twijfels. Angst is een slechte raadgever. En er leeft nogal wat angst rond dit thema, bijvoorbeeld schrik dat de discussies en meningsverschillen het proces zullen bemoeilijken en verstoren of schrik voor tegenstand van de ouders of bepaalde begeleiders.

Werken aan een proces betekent dat je moet leren omgaan met weerstand en twijfel. Een ander mogelijk probleem is de structuur van vele sportorganisaties en het werken met vrijwilligers. Dit kan een belemmering vormen om alle relevante partijen erbij te betrekken en betrokken te houden.

Het proces om tot een doordachte en door alle betrokkenen onderschreven visie en beleid te komen, vergt tijd en inzet van iedereen. Er kan discussie verwacht worden. Het is ook beter om origineel werk te leveren en niet enkel teksten over te nemen van andere organisaties.

Verder is het nodig om een coördinator aan te stellen die tijd en budget krijgt om deze opdracht tot een

goed einde te brengen. Een veel toegepaste werkwijze om een beleid uit te werken en te implementeren is te werken met een werkgroep van internen en externen. Ook de jonge sporters zijn het best in zo'n werkgroep vertegenwoordigd. Deze werkgroep kan maar echt goed aan de slag als er een officieel mandaat is vanwege het bestuur.

1.3 In kaart brengen van de huidige situatie

Je start nooit vanuit het niets met het ontwikkelen van een beleid: ook al is er nog geen uitgeschreven visie of protocol, er is een zekere cultuur of een manier van werken en denken bij alle betrokkenen. Daarom krijg je het best eerst zicht op hoe alle belangrijke betrokkenen denken over het huidige en het toekomstige beleid.

Deze fase in het proces kan ook na de volgende komen, maar hoe dan ook moet er in de loop van het proces zicht zijn op wat er nu reeds gebeurt, wat er bestaat aan (al dan niet formele) procedures en afspraken, wat de ervaringen en behoeften van begeleiders en jonge sporters zijn, enz.

Het verzamelen van deze informatie heeft tegelijk een effect op de organisatie, want alle geledingen kunnen bij die taak helpen. Via een zelfscan kan je de huidige situatie in kaart brengen:

- via gegevens uit dossiers, verslagen, interne rapporten;
- via een aantal uitgewerkte cases uit het recente verleden;
- via vragen aan begeleiders en bestuursleden (zie het instrument "uitgangspunten");
- via een enquête bij de jonge sporters of hun ouders over hoe zij het beleid ervaren (zie het instrument "uitgangspunten").

Eens er voldoende gegevens verzameld zijn, is een van de vaak gebruikte werkwijzen een SWOT-analyse te maken. Dit is een analyse van de huidige sterktes (strengths) en zwaktes (weaknesses), en de toekomstige opportuniteiten (opportunities) en bedreigingen (threats).

1.4 Uitgangspunten formuleren in een visietekst

Om de visie verder uit te klaren en in een leesbaar document te gieten, maak je gebruik van het eerste deel van dit Raamwerk, de modelvisie. Daar staat uitgelegd wat de drie niveaus zijn waarop een beleid over lichamelijke en seksuele integriteit moet slaan: kwaliteit, preventie en reactie.

Overloop vervolgens de uitgangspunten per beleidsniveau. Daarvoor gebruik je het instrument "uitgangspunten". Het kwaliteitsbeleid is het voorwaardenscheppend kader en is cruciaal om een preventie- en reactiebeleid te kunnen opbouwen. Blijf dus voldoende lang stilstaan bij het kwaliteitsbeleid, vooraleer over te gaan naar het preventie- en reactiebeleid, want op dat terrein ontbreekt vaak wat houvast.

Start met de focus op de jonge sporter, vooraleer over te gaan naar de begeleiders, en eventueel externen. Dat kan je schematisch als volgt voorstellen:

	JONGE SPORTERS	BEGELEIDERS	ANDERE BETROKKENEN
Uitgangspunten kwaliteit			
Uitgangspunten preventie			
Uitgangspunten reactie			

Stel je volgende vragen:

- Welke uitgangspunten zijn relevant voor de werking van onze organisatie?
- Hoe verwoord je ze in herkenbare en gangbare termen?
- Wat betekent dit uitgangspunt bijvoorbeeld? Formuleer voldoende voorbeelden om het voor jezelf en de groep concreet genoeg te maken.
- Willen we bepaalde klemtonen leggen of een volgorde van belangrijkheid vastleggen?
- Missen we nog bepaalde uitgangspunten? Welke aanvullingen zijn nodig?

De uitgangspunten kunnen vervolgens verder uitgeschreven worden in een vloeiende tekst. Deze visietekst wordt het best van bij het begin doorgesproken met vertegenwoordigers van alle geledingen in de organisatie. Zo heb je meer kans dat de neuzen uiteindelijk in dezelfde richting wijzen en discussies vroeg in het proces worden uitgeklaard.

Volgende controlevragen kunnen helpen bij het opstellen van een goed visiedocument:

- Bevat de tekst algemene en positieve uitgangspunten met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit die voldoende duidelijk het standpunt van de organisatie verwoorden?
- Is het aantal positieve uitgangspunten groter dan het aantal preventieve en reactieve?

- Formuleert de organisatie haar verantwoordelijkheid duidelijk in het scheppen van de randvoorwaarden voor een goed kwaliteitsbeleid ten aanzien van lichamelijke en seksuele integriteit?
- Zijn de verschillende betrokkenen bij de voorbereiding betrokken? Wordt de tekst ook vanuit het standpunt van de jonge sporter geschreven en kan die ook zo gelezen worden?
- Is de tekst concreet en duidelijk? Geeft de tekst in grote lijnen een antwoord op wat men in een concrete situatie zou moeten beslissen? Een visietekst moet niet in detail ingaan op verschillende mogelijke problemen, maar moet de algemene principes wel helder en concreet beschrijven. Een te wollig taalgebruik beperkt de waarde van dit document, maar een opsomming van regels is ook niet nuttig.
- Is de tekst beknopt? Je visiedocument bevat de principes en algemene uitgangspunten. Concrete regels en afspraken horen in een huishoudelijk reglement, een afsprakenboek, een gedragscode...
- Worden alle betrokkenen vermeld, evenals alle beleidsniveaus die hun bespreking of goedkeuring hebben gegeven? Wordt de geldigheidsduur van de tekst vermeld (vb. vijf jaar)?
- Wordt er verwezen naar beleidsinstrumenten (zoals een gedragscode en een handelingsprotocol) en relevante achtergrondinformatie?

1.5 Doelstellingen per beleidsdomein maken

Nadat de uitgangspunten zijn geformuleerd op de drie niveaus (kwaliteit, preventie en reactie), en voor alle betrokkenen, proberen we dit te vertalen naar doelstellingen voor de verschillende beleidsdomeinen:

- zorg en educatie;
- huisregels en accommodatie;
- deskundigheid van begeleiders;
- communicatie.

Aangezien we in deze fase doelstellingen formuleren, gaan we uit van een ideale situatie. Met andere woorden: indien we de uitgangspunten handen en voeten willen geven, welke maatregelen zijn dan op de verschillende beleidsdomeinen nodig? Ter inspiratie kan je het instrument "beleidsmatrix" gebruiken .

Leg eventueel je SWOT-analyse en je evaluatie van de huidige situatie naast de doelstellingen: waar zit het beleid al op het goede spoor, waar zal extra aandacht nodig zijn?

1.6 Een planning uitwerken

De werkplanning bevat idealiter:

- doelstellingen die SMART (specifiek, meetbaar, aangepast, realistisch en tijdsgebonden) geformuleerd zijn en vertaald worden in concrete maatregelen, richtlijnen, verantwoordelijkheden, plannen, activiteiten, procedures, instrumenten, opleiding;
- alsook een retroplanning
 - die beschrijft waar we willen staan over twee jaar en wat we tussendoor allemaal gaan doen;
 - die verantwoordelijkheden, budgetten, en betrokkenen aangeeft;
 - die een tijdsperspectief / timing vermeldt;
 - die indicatoren vermeldt ("wat moet het eindresultaat opleveren?");
 - die een evaluatie van zowel proces als uitkomst voorziet.

1.7 Procesbewaking en -bijsturing

Het is belangrijk om tijdens het hele proces van beleidsontwikkeling aan monitoring en evaluatie te doen.

Bij monitoring wordt regelmatig informatie ingezameld om vorderingen vast te stellen en ze te vergelijken met eerder afgesproken plannen en schema's.

Evaluaties blikken terug op wat voorbij is, en geven weer of maatregelen effectief resultaten opleveren, maar kijkt ook reeds naar de toekomst (alternatieven, nieuwe inspanningen).

In de loop van de uitvoering van de planning moet voldoende aandacht zijn voor eventuele bijsturing en bijkomende ondersteuning. Dit kan bijvoorbeeld nodig zijn wanneer een groot meningsverschil bestaat, er vragen zijn over de haalbaarheid van bepaalde voorstellen, sporters protesteren of een incident de hele planning in de war brengt.

Het kan nuttig zijn de werkgroep gedurende het hele ontwikkelingsproces te laten fungeren als actie- en reflectiegroep, die vorderingen opvolgt en storingen onderzoekt. De werkgroep kan ook de planning of uitvoering bijsturen, het bestuur informeren over de vorderingen, het bestuur vragen maatregelen te nemen, voorstellen doen ter inspiratie of goede ervaringen delen en verankeren.

1.8 Het werk verankeren

Een beleid leeft pas als het ingebed is in de dagelijkse praktijk en deel uitmaakt van de courante werking. Om die verankering te stimuleren, geef je succesvolle werkwijzen, methodes en instrumenten een plaats in het basisaanbod van de organisatie aan de begeleiders en jonge sporters. Verankering betekent ook dat men, los van incidenten, het beleid rond lichamelijke en seksuele integriteit levend houdt. Enkele suggesties: een jaarlijkse inspiratiedag (vb. Kinderrechten-dag) waar het thema opnieuw onder de aandacht wordt gebracht, een bijscholing voor begeleiders en vrijwilligers, het thema maakt deel uit van de informatie die elke nieuwe begeleider krijgt, het aanpassen van procedures en reglementen; een Aanspreekpersoon Integriteit aanstellen en mandaat geven...

1.9 Valkuilen

Een beleid ontwikkelen is geen sinecure, er zijn wel degelijk valkuilen. Dit zijn enkele veel voorkomende fouten:

- Het beleid wordt pas ontwikkeld als er zich een crisissituatie voordoet. Een reactief crisisbeleid is vaak negatief en meestal niet samenhangend. In dergelijke situaties worden dikwijls ad-hoc-beslissingen genomen. Het voorwaardenscheppend kader van het kwaliteitsbeleid wordt onvoldoende of niet uitgewerkt.
- Niet alle partijen worden betrokken bij de ontwikkeling van het beleid, uit angst voor tegenstand of discussie, uit tijdsgebrek of omdat de structuur van de organisatie het niet zou toelaten. Het gevolg kan zijn dat het beleid niet door alle betrokkenen gedragen wordt, wat ertoe kan leiden dat men het beleid niet kan uitvoeren.
- De beleidstekst wordt gekopieerd van een andere sportorganisatie. Elke organisatie is anders en bovendien wakkert het ontwikkelingsproces de dialoog aan. Pas tijdens deze discussies krijgt het beleid echt vorm.
- Er wordt te weinig tijd genomen om het proces van de beleidsvorming een kans te geven. Meestal duurt het een tijd vooraleer alle neuzen ongeveer in dezelfde richting wijzen.
- Het gevoerde beleid wordt niet geëvalueerd of bijgestuurd. Het belandt in de kast en pas na een incident wordt het opnieuw bovengehaald.
- Het beleid over lichamelijke en seksuele integriteit is geïsoleerd en al te zeer verankerd in bestaande werkwijzen en praktijken.
- Er is een groot verloop van begeleiders en sporters, en de nieuwe mensen zijn niet betrokken geweest bij de ontwikkeling van het beleid.
- Begeleiders en sporters weten niet of het bestuur achter het beleid staat. Het bestuur trekt de staart in bij een incident en handelt niet naar de afspraken.
- Lichamelijke en seksuele integriteit is een moeilijk onderwerp. Mensen vermijden het, het is taboe.
- Er is niet gezorgd voor continuïteit en het beleid wordt niet levend gehouden.

2 Uitgangspunten

Wat? Deze uitgangspunten zijn een opsomming van relevante richtlijnen voor het beleid in een sportorganisatie. Ze zijn afgeleid uit de denkkaders (zie achtergrondinformatie), en kunnen op die manier als checklist worden gebruikt. Ze zijn opgedeeld in uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid, preventiebeleid en reactiebeleid.

Waarom? Met deze checklist kan je op een efficiënte manier fundamentele keuzes maken. De uitgangspunten zijn richtinggevend voor het verdere beleidswerk in jouw sportorganisatie.

Wie? Deze denkoefening gebeurt het best in een ruime groep medewerkers, begeleiders of vrijwilligers van alle niveaus in jouw sportorganisatie. Op die manier werk je alvast ook aan draagvlak voor het beleid.

Opgepast! De uitgangspunten zijn niet voor alle sportomgevingen even relevant. Het zou dus kunnen dat je nog een verdere selectie moet maken of prioriteiten aangeven naargelang van jouw situatie, de sporttak... De doelgroep die hier wordt beoogd is de jonge sporter (tot 18 jaar).

2.1 Basisvoorwaarden sportorganisatie

Alles staat of valt met een engagement van het bestuur, die de voorwaarden moet scheppen om tot een gedragen en geïntegreerde visie te komen. Volgende uitgangspunten spelen dus op organisatieniveau:

De sportorganisatie neemt maatregelen die nodig en wenselijk zijn om het kwaliteitsbeleid, preventiebeleid en reactiebeleid rond lichamelijke en seksuele integriteit te verbeteren, om risico's te verkleinen en om incidenten te voorkomen en correct af te handelen:

- Er is een duidelijk engagement van de sportorganisatie en haar bestuur.
- De sportorganisatie benadrukt de positieve waarden van jeugdsport.
- De sportorganisatie beseft dat sport negatieve effecten kan hebben en dat ze (structurele) preventieve en curatieve maatregelen moet nemen om haar jonge sporters te beschermen en om problemen, ongewenst gedrag en klachten te melden.
- De sportorganisatie levert inspanningen om de persoonlijke integriteit van haar jonge sporters te beschermen, en het integere handelen van haar begeleiders en bestuurders te stimuleren.
- Er is aandacht voor selectie en opleiding van begeleiders.
- Er zijn duidelijke procedures en reglementen, met inbegrip van een evaluatie- en maatregelenbeleid ten aanzien van begeleiders, en bestaande werkwijzen en afspraken worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de behoefte aan een aanpak op maat van de verschillende soorten jonge sporters.
- De sportorganisatie is alert op nieuwe trends, risicofactoren en -situaties (zoals de mogelijkheden van nieuwe media).

2.2 Uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid

Het kwaliteitsbeleid is een geheel van bepalingen en voorwaarden waaruit blijkt hoe een sportorganisatie moet omgaan met lichamelijke en seksuele integriteit en aanverwante onderwerpen, zoals de begeleiding van jonge sporters. Hieronder vind je een reeks uitgangspunten die je kunnen helpen om een visie op kwaliteit te ontwikkelen.

Jonge sporters hebben recht op kwaliteitsvolle sportbeleving en welzijn in de sport:

- De persoonlijke en lichamelijke integriteit van de sporter wordt gerespecteerd en gewaarborgd.
- Sporters worden gestimuleerd om goede en vriendschappelijke relaties met anderen aan te gaan.
- Sporters krijgen de kans zich in de sport goed in hun vel te voelen en gelukkig te zijn.
- Sporters hebben recht op open communicatie over alle aspecten die hun kwaliteit van leven en welzijn in de sport kunnen beïnvloeden en kunnen in dit verband zelf keuzes maken of voorstellen doen.
- Sporters hebben in de mate van het mogelijke recht op aangepaste en toegankelijke informatie over lichamelijke en seksuele integriteit in relatie tot de sportcontext.

Elk jonge sporter is ook een seksueel wezen, en seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van het mens-zijn:

- Er is het besef dat alle sporters een seksuele ontwikkeling doormaken en dat ze leeftijdsspecifiek of ontwikkelingsspecifiek seksueel gedrag stellen.
- Er is het besef dat elk individu uniek is en een eigen tempo, vorm en beleving heeft op het vlak van seksualiteit.

- Begeleiders kunnen correct en ondersteunend omgaan met de lichamelijke en seksuele integriteit van jonge sporters en gepast reageren op vragen.

Jonge sporters hebben recht op privacy:

- Er is aandacht voor privacy bij het douchen, omkleeden, verzorgen, overnachten, seksueel gedrag of het praten over seks tijdens bijvoorbeeld een sportkamp.
- Er wordt zorgvuldig omgesprongen met privé-informatie over een sporter.

Jonge sporters kennen hun rechten en plichten op het gebied van aanvaardbaar lichamenlijk en seksueel gedrag:

- De sporter onderschrijft waarden als wederzijdse toestemming, gelijkwaardigheid en vrijwilligheid bij seksuele en andere lichamenlijke interacties.
- Er zijn duidelijke afspraken over de omstandigheden waarin bepaalde vormen van seksueel gedrag wel of niet toegelaten zijn.
- De lichamenlijke contacten tijdens het sporten laten sporters in hun waarde en geven blijk van zelfrespect.
- Een beleid over lichamenlijke en seksuele integriteit sluit niemand uit en moedigt verdraagzaamheid en respect aan.
- Waar dat kan wordt aandacht gegeven aan bijsturen van een gezonde seksuele moraal bij alle sporters.

Open, correcte communicatie maakt lichamenlijke en seksuele integriteit bespreekbaar:

- Er is een veilige atmosfeer, waarin sporters kunnen zeggen wat ze denken en vinden.
- Er wordt geluisterd naar alle betrokkenen, met respect voor alle gesprekspartners.

- Er is aandacht voor de beleving en uiting van gevoelens en emoties.
- Begeleiders kunnen het onderwerp lichamenlijke en seksuele integriteit ter sprake te brengen.
- Begeleiders kunnen gedrag benoemen en bespreken met de jonge sporter.

Ouders of familie kunnen betrokken worden bij het ontwikkelen en toepassen van een beleid:

- Er is aandacht voor de mening van ouders en andere familieleden.
- Ouders of familie worden geïnformeerd en kunnen feedback geven op het beleid.

Het beleid is juridisch correct:

- Bepalingen in het beleidsdocument zijn juridisch correct.
- Er is rekening gehouden met sectorgebonden bepalingen en kwaliteitseisen.

2.3 Uitgangspunten voor een preventiebeleid

Bij preventie denken we aan risico's op het vlak van lichamenlijke en seksuele integriteit, zoals seksueel grensoverschrijdend gedrag, gendergerelateerd geweld, frustraties of pesterijen. De sportorganisatie kan bijdragen tot het voorkomen van risico's. Dit zijn mogelijke uitgangspunten:

Jonge sporters hebben recht op lichamenlijke en seksuele integriteit en hun weerbaarheid tegen risico's wordt gestimuleerd:

- Sporters zijn zich bewust van de risico's op het vlak van lichamenlijke contacten, seksuele gezondheid, welzijn en veiligheid.
- Sporters worden gestimuleerd en geholpen om risicosituaties te voorkomen of te vermijden.

- Er is aandacht voor structurele factoren die de weerbaarheid van jonge sporters ondermijnen, zoals een gebrekkig privacybeleid of sociaal isolement van een jonge sporter.

Jonge sporters worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, die niet aangepast zijn aan de leeftijd of de omstandigheden, of die zelfbeschadigend zijn:

- Er is een gedragscode voor begeleiders waarin een clausule staat over de bescherming van de lichamenlijke en seksuele integriteit. Die clausule wordt door alle begeleiders onderschreven.
- Begeleiders letten op risicosignalen (klachten, vragen, kleine incidenten...).
- Er wordt gepast gereageerd op seksueel grensoverschrijdend gedrag van of ten aanzien van sporters.

Er is een gemakkelijk bereikbaar aanspreekpersoon (begeleider of Aanspreekpersoon Integriteit) bij wie jonge sporters terecht kunnen met vragen, klachten of voor hulp:

- Alle begeleiders hebben aandacht voor signalen die erop kunnen wijzen dat een jonge sporter een probleem heeft.
- Het is duidelijk waar jonge sporters met klachten terecht kunnen en hoe ze worden behandeld en opgevolgd.

Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesterijen:

- Niemand wordt gediscrimineerd omwille van seksuele voorkeur, geschiedenis, afkomst, taal, cultuur of geloof. Beperkende bepalingen wegens een handicap, zwangerschap, uiterlijk, geslacht of andere

kenmerken kunnen enkel als gevolg van de reglementen die voor een bepaalde sport gelden.

- Pesterijen en seksistisch, racistisch, discriminerend, intimiderend, kleinerend of ander negatief gedrag worden aangepakt.

2.4 Uitgangspunten voor een reactiebeleid

Het reactiebeleid stippelt uit wat je organisatie moet doen bij een incident: welke procedure, werkwijze, rapportage of zorg zijn nodig? Hieronder volgen uitgangspunten van een goed reactiebeleid.

Jonge sporters hebben recht op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht:

- Sporters kunnen op een laagdrempelige manier melding maken van een probleem.
- Er zijn duidelijke reglementen en procedures met betrekking tot incidenten inzake lichamelijke en seksuele integriteit.
- Een incident of klacht wordt met zorg voor alle betrokkenen opgevolgd en verholpen.
- Er wordt een handelingsprotocol gebruikt dat elke begeleider kan volgen bij een vermoeden, incident of klacht.
- Er is een heldere rapportage van de behandeling van een vermoeden, incident of klacht.

Er zijn maatregelen omschreven na een incident:

- Mogelijkheden en kanalen voor doorverwijzing en hulpverlening zijn gekend.
- Er wordt doordacht gecommuniceerd met alle betrokkenen.
- Er zijn straf- of time-outmaatregelen mogelijk ten aanzien van sporters en begeleiders.

- Er is aandacht voor herstelbemiddeling tussen of voor sporters en begeleiders.
- Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn.
- Er is zorg voor alle betrokkenen.

Er is een permanente evaluatie van de werkwijze na een incident:

- Er is geplande, regelmatige controle en oprissing van de procedures.
- Na een incident worden de procedure en de toepassing ervan besproken.
- Zo nodig wordt de procedure aangepast. De aanpassingen moeten blijken uit de beleidsdocumenten en reglementen van de sportorganisatie.

2.5 Navraag of een zelfscan doen?

Via de uitgangspunten kan je een zicht krijgen op wat er leeft bij begeleiders, medewerkers en jonge sporters. Je kan de uitgangspunten gebruiken om informatie te verzamelen over de huidige situatie met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit, vanuit verschillende invalshoeken en via de diverse betrokkenen. Op die manier is de kans groter dat je alle relevante informatie kunt verzamelen en tegelijk creëer je betrokkenheid.

Stem je werkwijze af op de grootte van de sportorganisatie en het aantal betrokkenen. De uitgangspunten en topiclijst onderaan geven aan over welke onderwerpen en kwesties informatie moet worden verzameld, maar het is niet de bedoeling om daarmee een enquête te houden. De kwaliteit van de gegevens is belangrijker dan de hoeveelheid informatie. Wees creatief en pas je methode aan volgens de doelgroep.

Jonge sporters

Werk geen vragenlijst af, maar voer een gesprek op het niveau van de jonge sporter. Een groepsgesprek over lichamelijke en seksuele integriteit en wat ze op dat gebied verwachten van de sportorganisatie, levert vaak het meest op. De vragenlijst moet omgezet worden in stellingen en/of open vragen, en met een woordenschat op het niveau van de jonge sporter. Je kan ook de sportversie van het Vlaggensysteem gebruiken om met behulp van tekeningen situaties rond lichamelijke en seksuele integriteit te bespreken.

Begeleiders en medewerkers

Bij de begeleiders en medewerkers kun je wel een enquête houden aan de hand van een vragenlijst. Als je goed uitlegt waarom je dat doet en samen eventueel de resultaten bespreekt, levert dat bruikbare informatie op over wat goed loopt of waar tekorten zijn.

Bestuur

Als het bestuur al niet de initiatiefnemer is van dit verbetertraject, moet het er zeker bij betrokken worden. Dat vergroot het draagvlak aanzienlijk.

Ouders/familie

Het perspectief van ouders of andere familie is belangrijk. Als de sportorganisatie een ouderraad heeft of als er een delegatie van ouders is die meewerkt, kan het verstandig zijn om die mensen te betrekken bij de ontwikkeling of verbetering van het beleid. Vertel alleszins op een informatievergadering waarop alle ouders uitgenodigd zijn (en die bij voorkeur niet alleen over dit thema gaat) dat je als sportorganisatie bezig bent om het beleid te verfijnen en dat ouders of andere familieleden

die hieraan een bijdrage willen leveren, welkom zijn. Zet dat bericht ook op de website. Het is van groot belang om over dit thema nuchter maar open te communiceren met de ouders. Het is een uitdaging om ouders duidelijk te maken dat de sportorganisatie dit thema ernstig neemt, in het voordeel van de jonge sporters, zonder dat de kwestie al te sterk benadrukt wordt en zonder dat de ouders zich onnodig zorgen gaan maken.

Andere

De volwassen leden/sporters kunnen reflecteren over hun jeugd jaren in de sportorganisatie of van op een afstand kijken naar het beleid van de sportorganisatie ten aanzien van jonge sporters.

Zelfscan topics en uitgangspunten

1. De sportorganisatie toont een duidelijk engagement om het kwaliteitsbeleid, preventiebeleid en reactiebeleid rond lichamelijke en seksuele integriteit te verbeteren.

2. Jonge sporters hebben in deze sportorganisatie een kwaliteitsvolle sportbeleving en welzijn in de sport.
3. Er is voldoende aandacht en bekommernis voor de lichamelijke en seksuele integriteit van de jonge sporter en voor veiligheid en gezondheid op dat vlak.
4. De privacy van jonge sporters wordt gerespecteerd.
5. Jonge sporters wordt uitgelegd wat oké is en wat niet, met andere woorden: wat aanvaardbaar lichamelijk en seksueel gedrag is voor een bepaalde leeftijdscategorie.
6. Vragen, wensen, problemen en verschillen in visies zijn op een open en correcte manier bespreekbaar.
7. Ouders of familie worden geïnformeerd over het ontwikkelen van een beleid en krijgen de kans ertoe bij te dragen.
8. Jonge sporters worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toe-

- stemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, of die niet leeftijds- of contextadequaate zijn, of die zelfbeschadigend zijn.
9. De weerbaarheid van jonge sporters tegenover mogelijke risicosituaties wordt bevorderd.
10. Er is een laagdrempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp waar jonge sporters terecht kunnen.
11. Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesterijen.
12. Jonge sporters kunnen rekenen op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht.
13. Er wordt op een goede manier gereageerd op incidenten rond lichamelijke en seksuele integriteit en er worden maatregelen genomen na een incident.

3 Het Vlaggensysteem

Wat? Dit systeem helpt begeleiders, maar ook ouders en de jonge sporters zelf om lichamelijke en seksueel getinte situaties beter in te schatten. Het systeem bestaat uit vier vlaggen (groen, geel, rood en zwart) en zes criteria aan de hand waarvan zulke situaties kunnen worden beoordeeld.

Waarom? De meningen en reacties van begeleiders verschillen vaak. Dat is verwarrend voor jonge sporters. Bovendien voelen veel begeleiders zich onzeker. Dit systeem geeft houvast en een gemeenschappelijke woordenschat, waardoor overleggen en afspraken maken eenvoudiger wordt.

Wie? Elke begeleider, maar ook ouders en jonge sporters kunnen hier baat bij hebben.

Opgepast! Het systeem geeft geen antwoord op alle mogelijke situaties, maar reikt vaste criteria als basis voor een doordachte reactie. De criteria vormen een tegenwicht tegen emotioneel of paniekerig reageren, overreageren of onverschilligheid.

3.1 Hoe dit Vlaggensysteem gebruiken?

Het systeem helpt begeleiders om een gemeenschappelijke visie en taal te ontwikkelen. Het biedt een houvast om lichamelijke en seksueel getinte situaties goed in te schatten en om er gepast op te reageren. Het kan ook helpen om afspraken te maken met de jonge sporters over wat oké is en wat niet (en waarom). Maar meer nog dient dit instrument om lichamelijke en seksueel getinte situaties bespreekbaar te maken in jouw sportorganisatie!

Het Vlaggensysteem werkt aan de hand van zes criteria. Daarmee kan je een lichamelijke of seksueel

getinte situatie goed inschatten. Als aan alle zes de criteria voldaan is, is de situatie oké. Als aan één of meerdere criteria niet voldaan is, is de situatie niet oké. Alle criteria zijn dus belangrijk.

3.2 De zes criteria

Wederzijdse toestemming

Een lichamelijke of seksueel getinte situatie is alleen oké als alle betrokkenen akkoord gaan en zich er prettig bij voelen. Wederzijdse toestemming (*consent*) betekent dat beide partijen met volle bewustzijn moeten instemmen. Als de ene partij de andere in het ongewisse laat, misleidt, bedriegt of overrompelt, kan je dus niet van wederzijdse toestemming spreken. Een voorwaarde voor toestemming is dat alle betrokkenen begrijpen wat er gaat gebeuren en wat de eventuele gevolgen kunnen zijn. Geen verzet plegen mag dus niet verward worden met toestemming geven.

Het moeilijke bij dit criterium is dat toestemming vaak non-verbaal wordt gegeven, dat deze in de loop van het contact kan veranderen of ophouden en dat beide partijen daarmee rekening moeten houden. Voor kinderen en jongeren is het extra moeilijk om signalen correct in te schatten, zelf duidelijke signalen te geven en te stoppen op het moment dat de andere partij afhaakt.

Geen toestemming: De training voor de 16-jarigen start om 18u. Na een kwartier ontbreken er nog drie jongens. Trainster Sara stapt behoorlijk geïrriteerd en zonder kloppen de kleedkamer binnen.

Wel toestemming: Elien is 17 jaar. Trainer Toon is 21 en stuurt haar 's avonds een flirterig berichtje. Hij vraagt of ze met hem naar de bioscoop wil gaan.

Vrijwilligheid

Er mag bij een lichamelijke of seksueel getinte situatie geen vorm van dwang of druk zijn. Ook subtiele vormen van dwang vallen daaronder. Dwang kan dus gaan van verleiding, beloning, manipulatie en beloftes tot dreiging, chantage, geweld of pijn (of de dreiging ermee of verwachting ervan).

Geen vrijwilligheid: Een jongen van 14 brengt condooms mee naar de training. Hij daagt zijn leeftijdsgenoten uit die condooms te gebruiken en als bewijs "gebruikt" terug mee te brengen. Wie niet durft, wordt uitgelachen.

Wel vrijwilligheid: Een trainer ondersteunt een jonge sporter in het aanleren van de backhandbeweging tijdens de tennistraining.

Gelijkwaardigheid

Alleen seksueel getinte situaties tussen gelijkwaardige partners zijn oké. De één mag de ander niet overheersen. De kans op misbruik van macht en overwicht is reëel, zelfs onbewust. Dat betekent dat er evenwicht moet zijn op het vlak van leeftijd, kennis, intelligentie, macht, levenservaring, rijpheid... De vraag hier is wanneer gebrek aan gelijkwaardigheid problematisch wordt. Mag een tienjarige seksuele spelletjes spelen met een achtjarige? En wat met een normaal begaafde achtjarige jongen en een zwakbegaafd zevenjarig meisje? Of twee jongens met één meisje? Je zult dus per situatie moeten bekijken of er genoeg evenwicht is om overwicht van de ene op de andere uit te sluiten.

Geen gelijkwaardigheid: Door de drukke bezetting van de sporthal is er maar één kleedkamer voor de club. Na de training van de zes- tot tienjarigen neemt de trainer samen met de jongens een douche. De jongens lijken er geen aanstoot aan te nemen.

Wel gelijkwaardigheid: Een 15-jarig koppeltje staat voor de training te zoenen. Ze lachen en gniffelen.

Ontwikkeling

Bij elke ontwikkelingsfase hoort seksueel (getint) gedrag dat typisch en dus aanvaardbaar is voor die levensfase. Seksueel gedrag dat niet bij een bepaalde leeftijd of ontwikkelingsfase past, kan grensoverschrijdend zijn. Maar je moet er wel rekening mee houden dat de seksuele ontwikkeling geleidelijk verloopt en niet alle kinderen en jongeren hetzelfde tempo hebben. Er kan bijvoorbeeld een verschil zijn tussen de biologische leeftijd (ook wel kalenderleeftijd genoemd) en de mentale leeftijd van een jongere, waardoor hij of zij in de ogen van de buitenwereld onaangepast gedrag vertoont.

Past niet bij ontwikkeling: Twee jongens van 16 jaar dwingen een meisje van 14 jaar tot seksuele spelletjes. De jongens zijn naakt en verplichten haar om zich ook uit te kleden.

Past bij ontwikkeling: Op sportkamp zitten enkele 13-jarige meisjes na het avondeten gezellig samen in de slaapzaal. Ze praten met elkaar over verliefd zijn, tongzoenen en seks. Hun trainster wordt bestookt met nieuwsgierige vragen.

Context

De regels voor seksueel (getint) gedrag verschillen volgens de situatie. Gezond seksueel gedrag is aangepast aan de situatie of omstandigheden. Regels kunnen veranderen naargelang van de context. Zo vormt seksueel gedrag doorgaans sneller een probleem op school dan thuis of in een jeugdvereniging. Seksueel gedrag is aanstootgevend als het mensen

tegen de borst stuit of mensen zich beledigd voelen door dat gedrag. Vandaar dat de context waarbinnen seksueel gedrag vertoond wordt van belang is.

Past niet bij de context: Bij korfbal scoort een meisje een supermooi doelpunt dat uitbundig gevierd wordt met een groepsknuffel. Daarbij betast een jongen de borsten van een meisje. Dit past niet op een sportveld, ongeacht of het meisje dat leuk vindt of niet.

Past bij de context: Na een zwemtraining voor de tienjarigen zijn er nog enkele strekoefeningen die per twee moeten uitgevoerd worden. In de sport is het normaal dat sommige oefeningen met aanrakingen per twee uitgevoerd worden.

Zelfrespect

Soms kan een seksueel getinte situatie fysieke, emotionele of psychische schade veroorzaken. Het kind of de jongere kan zichzelf vernederen, pijn doen, in een risicosituatie belanden zonder het te beseffen... Dat is niet de bedoeling. Kinderen en jongeren mogen zichzelf dus door het gestelde gedrag of door een situatie geen schade berokkenen.

Geen zelfrespect: Een fotograaf biedt zich aan om artistieke foto's te maken. In het begin neemt de fotograaf foto's tijdens de lessen. Na een tijdje vraagt de fotograaf aan bepaalde kinderen om uitdagende poses aan te nemen.

Wel zelfrespect: De sportaccommodatie heeft enkel groepsdouches. Drie meisjes van 13 jaar zien het niet zitten om samen naakt te douchen. Ze willen ofwel alleen douchen, ofwel hun badpak aanhouden.

3.3 De vlaggen

We maken het onderscheid met vlaggen:

- Een groene vlag: aanvaardbare seksuele situatie
- Een gele vlag: licht grensoverschrijdende seksuele situatie
- Een rode vlag: ernstig grensoverschrijdende seksuele situatie
- Een zwarte vlag: zwaar grensoverschrijdende seksuele situatie

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering van verbale, non-verbale of fysieke aard, waarbij aan één of meer van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijd- of ontwikkelingsfase, (5) context en (6) zelfrespect (zie licht gekleurde zone).

Seksueel misbruik

Elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag van verbale, non-verbale of fysieke aard, opzettelijk of onopzettelijk, waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, die op een of andere manier is afgedwongen of waarbij het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat (zie donker gekleurde zone).

criterium	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming of consent	Alle betrokkenen beleven er plezier aan. Er is duidelijke wederzijdse toestemming	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Eenmalig gebrek aan wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk gebrek aan wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Er is geen dwang of druk. Het gebeurt uit vrije wil	Er is lichte dwang of druk	Eenmalig gebruik van manipulatie, chantage, machtspositie	Herhaaldelijk gebruik van manipulatie, chantage, macht(spositie), agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijk(waardig)heid	De betrokkenen zijn evenwaardig	Er is lichte ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie...	Eenmalig grotere ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie...	Herhaaldelijk grotere ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie...
Leeftijd en ontwikkelingsfase	Gedrag dat volgens de geldende normen en onderzoek past bij de leeftijd en de ontwikkelingsfase	De persoon vertoont gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	De persoon vertoont gedrag van kinderen of jongeren met een groter leeftijdsverschil	De persoon vertoont gedrag van kinderen of jongeren met een groot leeftijdsverschil
Context	Het gedrag stoort niemand. De privacy wordt gerespecteerd.	Het gedrag is gezien de context licht aanstootgevend (onbeleefd)	Het gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend) en helemaal niet meer aangepast aan de context	Het herhaaldelijk gedrag is zwaar aanstootgevend (choquerend) - openbare zedenschennis
Zelfrespect	Er is respect voor de persoonlijke integriteit	Het gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Het gedrag heeft fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg	Het gedrag heeft zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg

vendien te focussen op het gedrag of de situatie en niet op het kind of de jongere zelf. Bij groen gedrag kan het ook nodig zijn bewust niet te reageren.

Groene vlag - aanvaardbare seksuele situatie

Een aanvaardbare seksuele situatie wil zeggen dat alle zes de criteria zijn vervuld.

Vb. Jonge sporters bestoken de begeleidster met vragen over zoenen, lichamelijke aanrakingen en seks (12-14 jaar).

3.4 Goed inschatten = gepast reageren

Gepast reageren op een lichamelijke of seksueel getinte situatie is niet gemakkelijk. Doorgaans worden situaties ofwel genegeerd, ofwel al (te) snel bestraft of veroordeeld.

Kinderen en jongeren leiden enorm veel af uit de reactie van de begeleider. Daarom is het geven van een

correct signaal zo belangrijk. Pas wanneer je een situatie goed inschat - de zes criteria helpen je daarbij - kan je op een gepaste manier reageren.

Bij iedere vlag reageer je op een andere manier. Bij een gele, rode en zwarte vlag moet je steeds reageren, maar zonder te veroordelen. Je reactie hoort bo-

Reactiemogelijkheden:

- De situatie bekijken/beluisteren.
- De situatie benoemen: "Ik merk dat jullie erg nieuwsgierig zijn!"
- De situatie bevestigen: "Nieuwsgierigheid is normaal."
- Bewust niet reageren op de situatie: door de situatie te negeren geef je de boodschap dat er niets mis is met wat ze doen.

Opgelet! Door op een groene vlag fel te reageren om erger te voorkomen, geef je onbewust de boodschap dat seksueel gedrag nergens goed voor is en nergens kan.

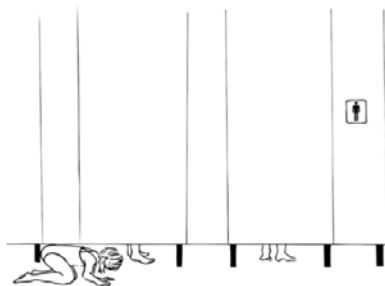
GROENE REACTIE	GELE REACTIE	RODE REACTIE	ZWARTE REACTIE
Bekijk/luister Benoem Bevestig Leg uit	Bekijk/Luister Benoem Begrens/leidt af Leg uit Observeer	Bekijk/beluister Benoem/confronteer Verbied Leg uit Bemiddel/herstel Observeer goed	Bekijk/beluister Benoem/confronteer Verbied Leg uit Straf/verwijs door Observeer extra

Gele vlag - licht grensoverschrijdende seksuele situatie

Een licht grensoverschrijdende seksuele situatie wil zeggen dat niet alle 6 criteria zijn vervuld. Zulke situaties komen vaak voor: kinderen en jongeren experimenteren, tasten grenzen af en gaan soms licht over de grens. Dat hoort nu eenmaal bij de ontwikkeling, want zo leren ze.

Vb. Een kindje van vier jaar gluurt onder de deur van de kleedkamer.

Er is geen sprake van toestemming aangezien de mensen die begluurd worden het niet weten.

Reactiemogelijkheden

- De situatie bekijken/beluisteren.
- De situatie benoemen en begrenzen: "Ik zie dat je onder de deur van de kleedkamer kijkt. Dat zou je beter niet doen omdat de mensen die zich omkleeden dat niet zo fijn vinden."
- Bij kleine kinderen hoef je een gele situatie zelfs niet te begrenzen. Bij hen kan het volstaan ze even af te leiden. "Kom, zijn jullie klaar om te gaan zwemmen?"
- De situatie verbieden is niet nodig, uitleggen waarom je begrenst wel.

Rode vlag - Ernstig grensoverschrijdende seksuele situatie

Bij een ernstig grensoverschrijdende seksuele situatie zijn niet alle zes de criteria vervuld en wegen één of meer criteria zwaar door. Ernstig grensoverschrijdende seksuele situaties omvatten ook gedrag dat beledigend of kwetsend is voor anderen, gedrag dat lichamelijke, emotionele of psychische schade veroorzaakt.

Vb. Tijdens een sportstage sluipt een van de oudste jongens (17) 's nachts de meisjesslaapzaal (17-jarigen) binnen. Hij betast daarbij de meisjes aan hun billen. Een ander meisje ziet dit en vertelt het aan de trainer.

Aangezien het meisje slaapt en niet gevraagd heeft aan de jongen om 's nachts te komen, heeft zij geen toestemming gegeven en is er geen sprake van vrijwilligheid. In de slaapzaal zijn ook andere meisjes aanwezig, de context is niet privé. De jongen schendt duidelijk de privacy van het meisje, wat haar gevoel van onveiligheid schaadt (zelfrespect).

Reactiemogelijkheden

- De situatie bekijken/beluisteren.
- De personen met de situatie confronteren (zonder te veroordelen): "Ik stel vast dat je het meisje tegen haar zin hebt betast..."

- In plaats van te begrenzen, ga je de situatie verbieden: "Dat is niet respectvol, dat mag niet meer gebeuren."
- Je legt het best uit waarom je de situatie verbiedt: "Je raakt dit meisje aan zonder dat zij daarvoor toestemming kan geven, en terwijl andere kinderen kunnen toekijken. Dit is voor haar niet veilig".
- Bij rode vlag geef je een duidelijk verbod, en kondig je mogelijke verdere sancties of maatregelen aan: de jongen schorsen, straffen of tijdelijk uitsluiten indien dit nog eens gebeurt, melding aan het clubbestuur en de aanspreekpersoon integriteit zijn hier mogelijke stappen.
- Excuses aan het meisje, informeren van ouders van zowel de jongen als het meisje is hier op zijn plaats.

Zwarte vlag - Zwaar grensoverschrijdende seksuele situatie

Bij een zwaar grensoverschrijdende seksuele situatie zijn niet alle zes criteria vervuld en wegen één of meer criteria zéér zwaar door. Ook gedrag dat zeer aanstootgevend is en ernstige lichamelijke, emotionele of psychologische schade kan veroorzaken, vraagt om een zwarte vlag.

Vb. Twee jongens van 16 jaar dwingen een meisje van 14 tot seksuele spelletjes. De jongens verplichten haar om zich uit te kleden.

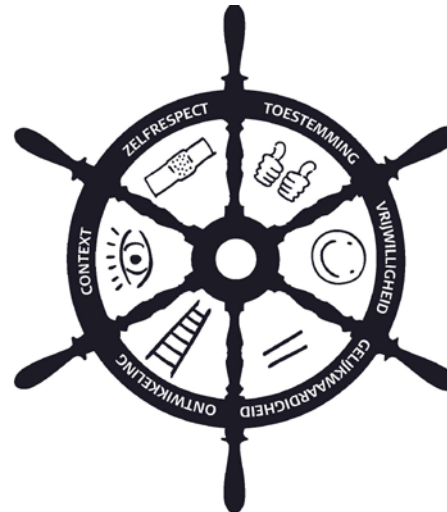
In deze situatie is geen sprake van wederzijdse toestemming, noch van vrijwilligheid. De jongens dwingen het meisje.

Reactiemogelijkheden

- De situatie bekijken/beluisteren.
- De personen met de situatie confronteren (zonder te veroordelen): "Ik stel vast dat jullie het meisje tegen haar zin hebben betast en gedwongen zich uit te kleden..."
- In plaats van te begrenzen, ga je de situatie verbieden: "Dat is niet respectvol, dat mag niet meer gebeuren."
- Je legt het best uit waarom je de situatie verbiedt: "Bij deze spelletjes is het maar leuk als iedereen zich er goed bij voelt, en als je geen druk uitoefent. Nu zijn jullie met 2 jongens, en het meisje is alleen. Dit is voor haar niet veilig."
- Bij zwarte vlag doe je al het noodzakelijke om de veiligheid te herstellen; de jongens schorsen of tijdelijk uitsluiten kan nodig zijn. Een gepaste straf, excuses, verwittigen van ouders, melding aan het clubbestuur en de Aanspreekpersoon Integriteit zijn hier mogelijke stappen.

3.5 Stuurwiel seksueel gedrag

Het Stuurwiel Seksueel Gedrag kan helpen de criteria voor jongeren herkenbaar en duidelijk te maken. Het symboliseert dat dit systeem de autonomie en weerbaarheid van kinderen wil verhogen door ze een bruikbaar besturingssysteem te geven.

In kindertaal:

SYMBOOL	CRITERIUM	UITLEG IN KINDERTAAL
	Toestemming	Als we het allebei willen en prettig vinden, dan is het oké. Als ik niet wil, dan moet ik dat duidelijk zeggen. Als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil, dan mag ik niet aandringen.
	Vrijwilligheid	Ik doe het alleen omdat ik het zélf wil. Niet voor een beloning, om iemand een plezier te doen of te vermijden dat die boos wordt. Ik mag niet aandringen als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil.
	Gelijwaardigheid	Seksuele spelletjes met iemand die veel ouder, sterker of slimmer is of die veel jonger of zwakker is, zijn niet oké.
	Ontwikkeling	Alles op zijn tijd. Ik doe niets waar ik nog te jong of al te oud voor ben.
	Context	Ik houd rekening met mijn omgeving en probeer niemand te storen of choqueren met mijn gedrag.
	Zelfrespect	Ik doe niets dat schadelijk kan zijn voor mezelf. Ik denk na over de gevolgen van mijn gedrag en neem geen risico's.

3.6 Meer info

Frans & Franck (2010). Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag, Sensoa/MOVISIE/Garant, Antwerpen/Apeldoorn.

Sensoa (2011). Over de Grens? Seksueel opvoeden met het Vlaggensysteem. Gids voor ouders.

Op www.seksuelevorming.be.

4 Beleidsmatrix: aandachtspunten en acties voor sportorganisaties

Wat? Dit instrument geeft je een overzicht van verschillende aandachtspunten, manieren, tips en acties om een beleid over lichamelijke en seksuele integriteit te concretiseren.

Waarom? Het biedt inspiratie en houvast voor een sportorganisatie, met ruimte voor eigen keuzes. Je kan er elementen uit selecteren die nauw aansluiten bij de cultuur van je organisatie, of die gemakkelijk in te passen zijn in de huidige werking. Het kan je ook helpen om een veranderingsproces op gang te brengen.

Wie? Beleidsmakers en -coördinatoren in een sportorganisatie.

Opgepast! Dit overzicht is zeker niet volledig. Het kan nog met veel voorbeelden worden aangevuld. Een sportorganisatie kan andere methodes nodig hebben naargelang van de fase waarin de beleidsontwikkeling zich bevindt. Bovendien is elke sportorganisatie anders. Wat voor de ene organisatie werkt, werkt niet altijd voor een andere.

4.1 Hoe dit instrument gebruiken?

Na de analyse van de stand van zaken en (denkwerk rond) het opstellen van een visie en doelstellingen (zie instrument "uitgangspunten"), start je een (verbeter)traject op. Dit overzicht geeft je bruikbare ideeën en inspiratie.

Het document is opgebouwd rond de drie beleidsniveaus: kwaliteit, preventie en reactie. Per

beleidsniveau worden mogelijke acties, tips en werkwijzen aangegeven rond de volgende beleidsdomeinen:

- Zorg en educatie;
- Huisregels en accommodatie;
- Deskundigheid van begeleiders;
- Communicatie.

Het kwaliteitsbeleid beschrijft hoe mensen in een bepaalde sportorganisatie met elkaar moeten omgaan op vlak van lichamelijke en seksuele integriteit, en hoe die gewenste omgangsvormen worden verankerd in de dagelijkse werking. Het kwaliteitsbeleid is de basis - de andere onderdelen steunen daarop. Vaak maakt een organisatie pas een beleid naar aanleiding van een incident. Het gevaar is dan groot dat gefocust wordt op een preventiebeleid en geen aanknopingspunten geboden worden voor een positieve seksualiteitsbeleving. Een preventiebeleid bouwt verder op dit kwaliteitsbeleid, maar gaat dieper in op het vermijden van risico's. Een reactiebeleid bouwt verder op het preventiebeleid en bepaalt hoe met een incident kan worden omgegaan.

4.2 Aandachtspunten en acties voor een kwaliteitsbeleid

4.2.1 Zorg & Educatie

Een onthaalbeleid

Maak werk van een onthaalbeleid voor en deugdelijke interne communicatie met jonge sporters. Jonge sporters moeten wegwijs worden gemaakt binnen de sportorganisatie en dat moet worden ondersteund met een document of website waar informatie wordt verstrekt over rechten en plichten van de sporter, gedragscodes, omgangsregels, geldende afspraken, een wegwijzer voor vragen of meldingen...

Tip: Er is een model voor een onthaalbrochure dat als voorbeeld dient voor sportorganisaties die zelf een onthaalbrochure willen maken of vernieuwen. In dat model wordt rekening gehouden met zowat alle aspecten die in een onthaalbrochure aan bod kunnen komen. Sportorganisaties kunnen dat model volgens hun eigen inzichten aanpassen. Het thema "lichamelijke en seksuele integriteit" kan hier in verwerkt worden. Meer informatie: www.dynamoproject.be.

De vertrouwensrol van begeleiders

Jonge sporters kunnen alle begeleiders aanspreken en hen vragen stellen. De begeleider is aanspreekbaar en aanwezig voor de sporter, en kan de vragen beluisteren en antwoorden verschaffen. Elke begeleider is zich bewust van die rol en kan de jonge sporter indien nodig doorverwijzen. Voor doorverwijzing of ondersteuning moet een begeleider kunnen terugvallen op een verantwoordelijke of een "Aanspreekpersoon Integriteit" (API). Ook voor ouders is het duidelijk wie ze kunnen aanspreken en nauw betrokken is bij de begeleiding van hun zoon of dochter.

Benoem een Aanspreekpersoon Integriteit

Als het kan, moeten sportorganisaties een Aanspreekpersoon Integriteit of API benoemen (zie instrument "Aanspreekpersoon Integriteit") en iedereen duidelijk maken wat diens bevoegdheden zijn. Bij de API kan iedereen (zowel sporters, begeleiders, als ouders) terecht met een vraag, opmerking, klacht of melding over seksueel grensoverschrijdend gedrag en lichamelijke en seksuele integriteit. De API luistert naar de vraag of het verhaal en geeft advies over eventuele verdere stappen of verwijst door. Een API treedt niet op in de plaats van politie of gerecht. Hij of zij is in principe

niet meer dan een bereikbaar luisterend oor en een doorgeefluik. Los van de vragen en meldingen die een API behandelt, kan hij of zij ook preventieactiviteiten uitvoeren binnen de organisatie of advies geven met betrekking tot dit thema (zie verder "profiel Aanspreekpersoon Integriteit).

Creëer een positief, gezond en veilig sportklimaat

Het klimaat van de sportorganisatie ondersteunt en respecteert de lichamelijke en seksuele integriteit van jonge sporters in hun onderlinge relaties, en van jonge sporters in hun relatie met of ten aanzien van begeleiders en externen. Dit klimaat wordt gedragen door begeleiders en jonge sporters, en hun familie.

De sportorganisatie voorziet in een goede sportmedische begeleiding (indien nodig zowel psychisch als lichamelijk) en betreft de sportarts bij het beleid rond lichamelijke en seksuele integriteit.

Waar mogelijk wordt er in de groepssamenstelling van jonge sporters gezocht naar een goed evenwicht in de verhoudingen binnen de groep, zodat elk individu zijn plaats vindt en tot zijn recht komt. Werken aan een positief groepsklimaat draagt daartoe bij.

Aandacht voor educatie

Er is aandacht voor het informeren van de jonge sporters over hun rechten en plichten. Daarbij wordt klare taal gesproken over lichamelijke en eventueel seksueel geladen onderwerpen als aanrakingen die noodzakelijk, wenselijk of gebruikelijk zijn, over kledij, over hygiëne, over naaktheid bij het omkleden en douchen...

4.2.2 Huisregels en accommodatie

Een eigen plek

Jongeren sporten in een sportzaal of zwembad, op een sportveld of op buitenlocatie. Het is belangrijk dat jongeren zichzelf kunnen zijn, zonder anderen te storen of gestoord te worden in hun seksuele ontwikkeling. Er zijn duidelijke afspraken over wat kan en wat niet kan tijdens het sporten en vlak ervoor of erna, op en rond het sportterrein of in de kleedkamers (zie instrument "omgangsregels"). Bij die afspraken is rekening gehouden met de mening van de jonge sporters.

Basisprivacy

Er wordt rekening gehouden met de behoefte aan privacy bij situaties als toiletgebruik, douchen, omkleden en slapen. Ook als jongeren willen praten over een probleem moeten ze daarvoor de nodige privacy krijgen. De accommodatie laat toe dat jonge sporters voldoende privacy hebben. Zo denken we aan aparte kleedkamers en wasgelegenheden voor jongens en meisjes, toiletten hebben (gesloten) deuren en een slot (met uitzondering van kleuters), kleedhokjes zijn afgeschermd. Bij individuele gesprekken (over problemen of bijvoorbeeld lichamelijke of seksuele integriteit) kunnen geen anderen meeluisteren. Persoonsgegevens of medische gegevens worden met respect behandeld en enkel gedeeld met anderen indien nodig en juridisch correct. In de omgangsregels wordt voldoende rekening gehouden met respect voor ieders privacy. Dit wordt regelmatig geëvalueerd.

Omgangsregels

Er zijn realistische omgangsregels vastgelegd waarin rekening is gehouden met de wensen en grenzen van de jonge sporter, en waar ook ruimte is voor

gewenste en positieve belevingen (zich aangetrokken voelen, verliefdheid, zoenen...). Omgangsregels zijn een levende materie, en zullen dus regelmatig moeten opgefrist en herbekeken worden. Ze moeten in een taal worden opgesteld die de jonge sporter kan verstaan (zie hiervoor beleidsinstrument "omgangsregels").

4.2.3 Deskundigheid van begeleiders

Basiscompetenties begeleiders

Streef steeds naar zo veel mogelijk opgeleide begeleiders, want dan weet je welke sporttechnische, pedagogische en didactische competenties aanwezig zijn in de sportorganisatie. Ga ook na welke competenties de begeleiders zonder diploma hebben. Breng competenties qua bescherming van lichamelijke en seksuele integriteit in kaart. Deze zijn beschreven in het instrument "competentiechecklist":

- Veiligheid en betrokkenheid kunnen creëren rond lichamelijke en seksuele integriteit
- Lichamelijke en seksuele integriteit op een open en toegankelijke manier bespreekbaar kunnen maken
- Lichamelijk en seksueel gedrag correct kunnen inschatten
- Positief rolmodel zijn
- Rekening houden met diversiteit
- Adequaat handelen bij (een vermoeden van) lichamelijk of seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Weerbaar gedrag van jonge sporters kunnen stimuleren

Versterken van deskundigheid

Deskundigheid wordt versterkt door opleiding. In de basisopleiding van begeleiders wordt voorlopig echter weinig aandacht besteed aan de bescher-

ming van lichamelijke en seksuele integriteit. Vaak moeten begeleiders die vaardigheden en inzichten in het veld verwerven.

In de gedragscode kan een checklist opgenomen worden met uitgangspunten, attitudes en competenties waaraan de begeleiders zich kunnen spiegelen. Dit kan verder opgenomen worden in takenpakketten, afspraken en opleidingen.

De bescherming van lichamelijke en seksuele integriteit maakt deel uit van het beleidsplan, jaarplan of actieplan. Zorg voor ruimte in het takenpakket van een begeleider (Aanspreekpersoon Integriteit, jeugdsportcoördinator, sportpromotor, sportbegeleider, diensthoofd sport, hoofdredder of beheerder van infrastructuur) om hier aandacht aan te besteden.

4.2.4 Communicatie ***Uitgangspunten formuleren***

In het huishoudelijk reglement of beleidsplan van elke sportorganisatie moet duidelijk vermeld worden wat de uitgangspunten van het kwaliteitsbeleid rond lichamelijke en seksuele integriteit zijn. Die uitgangspunten moeten vertaald worden naar afspraken en richtlijnen voor de diverse betrokkenen, onder wie de begeleiders.

De jonge sporters zelf kunnen worden geïnformeerd via een bevattelijke brochure of via de website; de boodschap kan ook aan bod komen tijdens informatiemomenten voor de jonge sporter en hun familie en maakt ook deel uit van het kennismakingspakket dat nieuwe leden krijgen.

Ouders of andere familieleden moeten feedback kunnen geven op het beleid rond lichamelijke en

seksuele integriteit en als ze dat doen, moet er naar hen worden geluisterd.

Kennis delen

Begeleiders hebben toegang tot de informatie, richtlijnen en afspraken over dit beleid. Er is een open communicatie. Informatie en kennis wordt uitgewisseld.

Communiceren met de media

De visie en het beleid van de sportorganisatie staat op de website en is dus beschikbaar voor de media. Er is een woordvoerder (verantwoordelijke of Aanspreekpersoon Integriteit) die deze uitgangspunten kan toelichten.

4.3 Aandachtspunten en acties voor een preventiebeleid

4.3.1 Zorg & educatie

Informatie over risicofactoren en -situaties

Er is een analyse gemaakt van de risico's op het vlak van lichamelijke en seksuele integriteit waarmee de jonge sporter geconfronteerd kan worden en wat er moet gebeuren om dergelijke situaties te voorkomen. (zie instrument "signalenlijst"). Jonge sporters moeten in de mate van het mogelijke weerbaarder gemaakt worden tegenover risico's. Ook licht grensoverschrijdend seksueel risicogedrag wordt serieus genomen, omdat dat een signaal kan zijn van een onderliggend probleem. Jonge sporters kunnen terecht bij elke begeleider of de Aanspreekpersoon Integriteit met vragen, opmerkingen of meldingen.

Onthaal en preventie

De website, de ingang, de kleedkamers... zijn voor de jonge sporter aangenaam en overzichtelijk. Er is rekening gehouden met de veiligheid van de jonge sporter: de toegang voor bezoekers, ouders, sup-

porters is beperkt en wordt gecontroleerd, gegevens en materiaal zijn beveiligd, er zijn afspraken over het sluiten van de kleedkamers tijdens de training... Ouders worden betrokken bij het maken van afspraken daarover en bewust gemaakt van het belang ervan.

Toezicht is goed georganiseerd

Er is toezicht om de kans te verkleinen dat een jonge sporter slachtoffer wordt van seksueel misbruik of in een risicosituatie belandt. Er is in het uitvoeren van het toezicht wel oog voor de privacy van de jonge sporter. Het is voor de jonge sporter duidelijk hoe het toezicht is georganiseerd en bij wie hij of zij terecht als er vragen, opmerkingen of meldingen zijn in dat verband.

Een Aanspreekpersoon Integriteit

Zie onder rubriek 4.2. Zorg dat ook voor tijdelijke of afgebakende activiteiten een API aangeduid wordt (vb. tijdens buitenlandse stages). Bij voorkeur hebben jonge sporters dan zelfs de keuze tussen twee aanspreekpersonen van verschillend geslacht. Dit heeft een preventief effect omdat op die manier sneller klachten of incidenten aan het licht komen.

Risico-educatie

Er is aandacht voor het informeren van de jonge sporter over risico's op het vlak van lichamelijke en seksuele integriteit, zoals ongepaste verzoeken of aandacht, onnodige aanrakingen, ongepaste opmerkingen, toelaatbaar-ontoelaatbaar gedrag. Begeleiders of de Aanspreekpersoon Integriteit moeten de mogelijkheid hebben om dit te bespreken met de jonge sporters.

Creëer een gezond en veilig sportklimaat

De sportorganisatie voorziet in (structurele) preventie en curatieve maatregelen om de persoonlijke integriteit van haar jonge sporters te beschermen. Ze stimuleert het integere handelen van haar begeleiders en bestuurders en maakt het mogelijk om problemen, ongewenst gedrag en klachten te melden.

Waar mogelijk is er aandacht voor groepsvorming en groepssamenstelling. Zo kan een groep worden aangepast met het oog op preventie van problemen als discriminatie en pesten van een jonge sporter, uitsluiten, manipuleren of misbruiken. Een belangrijk preventief effect gaat uit van het werken aan de groepscohesie: hoe kunnen jonge sporters elkaar beter leren kennen en appreciëren? Hoe kunnen vooroordelen worden weggewerkt?

4.3.2 Huisregels en accommodatie

Bescherming van privacy

Het (impliciet of expliciet) aanleren van welke lichamelijke contacten al dan niet thuishoren in de sportsfeer en welke seksuele handelingen thuishoren in een privé sfeer, voorkomt ongepast gedrag (vb. een toiletbezoek met de deur open, lengte van de piëms vergelijken in de gang naar kleedkamers zodat bezoekers alles zien), en beschermt de jonge sporter tegen ongewenste inmenging. Aandacht geven aan bijvoorbeeld het kunnen hanteren van privacyregels in het gebruik van nieuwe media, zowel voor zichzelf als voor anderen, is ook van belang.

Omgangsregels

In de omgangsregels hebben we aandacht voor de preventie van risicogedrag met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit. Zeker voor sportkampen, uitstappen of sportstages kunnen

specifieke regels opgesteld of afspraken gemaakt worden in verband met uitgaan, bezoek ontvangen, internetgebruik, nachtelijke activiteiten, vrijen, condoom- en anticonceptiegebruik, alcohol... Deze regels worden regelmatig geëvalueerd en de mening van de jonge sporter hierover wordt gehoord. Zie het instrument “checklist omgangsregels”.

Toezicht

Bij de dagelijkse sportbeoefening en tijdens kampen of stages oefenen de begeleiders toezicht uit. Soms moeten ze daarvoor lijfelijk aanwezig zijn, in andere gevallen kan het volstaan dat ze bereikbaar en aanspreekbaar zijn en respectvol afstand houden. Alle betrokkenen weten welk gedrag wel of niet toelaatbaar is. Veel hangt af van de leeftijd en de plaatselijke omstandigheden.

Ook de sociale veiligheid van de jonge sporter is belangrijk, denk aan controle bij de toegang/ingang, een goede verlichting aan de inkom, de fietsenstalling en de parking, het plaatsen van de douches op een recreatiedomein niet ergens achterin in een klein hoekje, etc.

Aanspreekbaarheid voor klachten

Jonge sporters met vragen, klachten, opmerkingen of meldingen moeten die gemakkelijk kwijt kunnen bij de begeleider, in een ideeënbus, aan de leidinggevenden of bij de Aanspreekpersoon Integriteit.

Waarschuwingsinterventies

In de omgangsregels staat wat er gebeurt als afspraken niet worden nageleefd. Als ongewenst gedrag bij het begin wordt opgemerkt, kan het nuttig zijn om nog eens te wijzen op de gevolgen als dat gedrag aanhoudt (zie hiervoor verder reactiebeleid).

4.3.3 Deskundigheid van begeleiders

Competenties en screening van begeleiders

Hoewel sportorganisaties vaak al blij zijn dat ze begeleiders kunnen vinden, moet de achtergrond van kandidaten die nauw contact zullen hebben met jonge sporters in de mate van het mogelijke gecontroleerd worden. Daarbij hoeft niet te worden ingezoomd op eventuele inbreuken op lichamelijke en seksuele integriteit, maar de nieuwe sportorganisatie moet er wel beducht voor zijn. Wat een sportorganisatie redelijkerwijs kán weten, hoort ze ook te weten. Vraag kandidaten enkele geloofwaardige referenties (vorige clubs, werkgevers, andere verenigingen...) en check die ook.

De basiscompetenties van een begeleider werden reeds beschreven in rubriek 3.3 (zie instrument “competentiechecklist”).

Uittreksel uit het strafregister

Wanneer jouw organisatie met minderjarigen werkt, heb je de mogelijkheid aan (betaalde of vrijwillige) begeleiders te vragen een uittreksel uit het strafregister voor te leggen. Het gaat om het “uittreksel uit het strafregister afgeleverd conform artikel 596, tweede lid, Sv”, ook wel “het minderjarigenmodel”, bestemd voor particulieren. Het “minderjarigenmodel” kan je vragen wanneer de activiteit van de begeleider de opvoeding, psychomedische-sociale begeleiding, hulpverlening aan de jeugd, kinderbescherming, animatie of begeleiding van minderjarigen betreft.

Het “minderjarigenmodel” vermeldt enkel:

- veroordelingen en interneringsbeslissingen voor feiten gepleegd ten aanzien van een minderjarige en voor zover dit een constitutief (wezenlijk) element van de inbreuk is of de straf verzwart;

- of de betrokkene voorwerp uitmaakt van een verbod om een activiteit uit te oefenen die hem of haar in contact zou brengen met minderjarigen.

Ter verduidelijking: het vermeldt dus enkel veroordelingen of contactverboden voor feiten met betrekking tot minderjarigen (vb. geweld en zedenfeiten ten aanzien van minderjarigen, bezit van kinderpornografie...; een veroordeling wegens diefstal wordt niet vermeld, maar een veroordeling wegens het betrekken van een minderjarige als mededader bij een diefstal dan weer wel). Vrijspaken, minnelijke schikkingen... worden niet vermeld.

Let op! Het is de begeleider zelf die het uittreksel bij de gemeente of het district waar hij of zij ingeschreven is, op vertoon van de identiteitskaart, aanvraagt. De sportorganisatie kan dit dus zelf niet aanvragen. Het uittreksel wordt enkel aan de persoon op wie het betrekking heeft afgeleverd, waarna de betrokkene het vervolgens aan de sportorganisatie die het vraagt kan voorleggen.

Let op! Door te vragen het “minderjarigenmodel” voor te leggen, vermijd je enkel dat je begeleiders zou engageren met een gerechtelijk verleden van feiten gepleegd ten aanzien van minderjarigen.

Alert zijn voor signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag

Elke begeleider moet alert zijn op signalen die op een probleem kunnen wijzen (zie instrumenten “competentiechecklist” en “signalenlijst”).

Grenzen kunnen aangeven en respecteren

Een begeleider die met jonge sporters werkt, moet de eigen persoonlijke en professionele grenzen kunnen

aangeven en op een positieve manier kunnen opkomen voor zijn of haar integriteit.

Grenzen aangeven en de grenzen en de privacy respecteren van anderen (de jonge sporter, andere begeleiders, externen) maken deel uit van de competenties van een begeleider.

Opvang en omkadering begeleiders

Ook begeleiders kunnen geconfronteerd worden met grensoverschrijdend gedrag van een jonge sporter zelf, een andere begeleider of een externe. In dat geval moet de begeleider opgevangen en geholpen worden. Ook daaraan moet in het preventiebeleid aandacht worden besteed.

Een gedragscode

Een gedragscode is een bundeling van afspraken en richtlijnen over wenselijke gedragingen of omgangsvormen voor begeleiders ten aanzien van de jonge sporter. Het maakt duidelijk wat gewenst en ongewenst gedrag van begeleiders is en kan het zo helpen voorkomen.

In de sport zijn gedragscodes al langer gekend op het vlak van ethiek of algemener, bijvoorbeeld over fair play of de rechten van het kind (vb. Panathlonverklaring), eventueel gespecificeerd naar doelgroepen zoals sporters, begeleiders, supporters, ouders of bestuursleden. Het is zinvol om over lichamelijke en seksuele integriteit een of meerdere regels op te nemen in een bestaande gedragscode. Zie het instrument “gedragscode”.

4.3.4 Communicatie

Een degelijk huishoudelijk reglement bevat heldere uitgangspunten voor een preventiebeleid rond lichamelijke en seksuele integriteit. Die uitgangspunten

kunnen ook gaan over ethisch verantwoord sporten in het algemeen, maar met inbegrip van een visie rond lichamelijke en seksuele integriteit. Ze worden vertaald naar een bruikbaar instrument voor diverse betrokkenen. Begeleiders krijgen een document over het preventiebeleid, met concrete richtlijnen, beschikbare competenties en eventueel de ondersteuning en informatie waarop ze kunnen rekenen.

Alle jonge sporters en hun ouders of andere familieleden hebben toegang tot het preventiebeleid via de website of andere kanalen. Ook de media en externe mensen of organisaties kunnen de uitgangspunten van het preventiebeleid consulteren. Er is een woordvoerder (verantwoordelijke of Aanspreekpersoon Integriteit) die de uitgangspunten kan toelichten.

4.4 Aandachtspunten en acties voor een reactiebeleid

4.4.1 Zorg en Educatie

Handelingsprotocol

Een handelingsprotocol beschrijft de stappen die een begeleider kan of moet zetten wanneer er binnen de sportorganisatie een vermoeden, onthulling of vaststelling is van een inbreuk op de lichamelijke of seksuele integriteit. Dat kan gaan van licht grensoverschrijdend gedrag tot seksueel misbruik. In het handelingsprotocol wordt rekening gehouden met diverse situaties: de (vermoedelijke) pleger en het slachtoffer kunnen jonge sporters zijn, een begeleider of andere medewerker, of een externe. Zie het instrument “handelingsprotocol”.

Opvang en veiligheid

Bij incidenten worden jonge sporters, maar ook een (vermoedelijke) pleger of verdachte, opgevangen en

wordt de veiligheid voor iedereen gegarandeerd. Er is afgesproken wie wat doet en er wordt voorzien in ondersteuning (zie instrumenten “Aanspreekpersoon Integriteit” en “handelingsprotocol”).

Hulp jonge sporters / begeleiders

De jonge sporters die betrokken zijn bij een incident als slachtoffer, getuige of mogelijke dader, worden doorverwezen voor aangepaste hulp: er kan dan ingegaan worden op de beleving en reflecties van de jonge sporter, de specifieke context van het incident en de factoren die erin hebben meegepeeld, er worden gedragsalternatieven aangegeven of er wordt coaching voorzien. Ook bij lichte incidenten kan een vorm van herstelbemiddeling goed zijn. Check steeds of de hulp het verloop van een juridische procedure niet verhindert.

Ook begeleiders die betrokken zijn bij een incident als slachtoffer, getuige of (mogelijke) pleger krijgen aandacht: eerste opvang, een gesprek met de Aanspreekpersoon Integriteit, het organiseren van gesprekken met een hulpverlener of bemiddelaar intern of extern, het briefen van andere medewerkers...

Melding en aangifte

De sportorganisatie moet haar leden ook informeren over opvang en hulp buiten de organisatie. Het meldpunt 1712 is het centrale telefonische meldpunt voor Vlaanderen waar de burger terecht kan met vragen, vermoedens, verontrusting of meldingen rond geweld, misbruik en kindermishandeling. Je kan ook een klacht indienen bij de lokale politie, die het misdrijf zal doorgeven aan de Procureur des Konings. Je kan ook rechtstreeks bij het Parket aangifte doen. Zie het instrument “wegwijzer”. Hou

rekening met je juridische plichten en mogelijkheden, bijvoorbeeld met betrekking tot meldplicht en beroepsgeheim. Zie de achtergrondinformatie “beroepsgeheim, discretieplicht en aangifteplicht.”

Educatie na een incident

Een incident kan een aanleiding zijn voor educatie omdat het belang daarvan op dat moment zonneklaar is. Jonge sporters kunnen dan (extra) worden geïnformeerd over de procedure na een incident (inbreuk lichamelijke integriteit, seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik). Naast weerbaarheid wordt ook ingegaan op hoe en waar een jonge sporter hulp kan zoeken en vinden.

4.4.2 Huisregels en accommodatie

Een veilige plek voor het slachtoffer

Wanneer een slachtoffer misbruik onthult dat heeft plaatsgevonden op of rond het sportterrein, is er een veilige plek waar het slachtoffer naartoe kan worden gebracht, weg van nieuwsgierige blikken. Zo een ruimte is, samen met de eerste opvang essentieel.

Maatregelen

Een weloverwogen reactiebeleid beschrijft ook maatregelen die kunnen worden genomen ten aanzien van jonge sporters of begeleiders die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben gesteld, afhankelijk van en rekening houdende met de ernst van het incident.

In sommige gevallen kan een waarschuwing of terechtwijzing volstaan. De jonge sporter wordt dan uitgelegd waarom we deze beoordeling geven, welke alternatieven er zijn, of we coaching aanbieden, en wat de gevolgen zijn bij een nieuwe

overtreding. Ook een time-out is mogelijk. Er moet tijd zijn om te praten met de jonge sporter. Voor begeleiders kan een waarschuwing bestaan uit een blaam, schriftelijke vermaning of een kritisch evaluatiegesprek. Daar wordt een schriftelijk verslag van gemaakt.

Bij ernstig seksueel grensoverschrijdend gedrag moeten er sancties worden opgelegd, bijvoorbeeld via een tuchtcommissie. Mogelijke maatregelen zijn inperking van vrijheden en bewegingsruimte voor een bepaalde periode, een “time-out”-behandeling, tijdelijk of permanent niet mogen deelnemen aan de training, wedstrijden of andere activiteiten, een werk- of taakstraf, intrekken van het lidmaatschap... Bij begeleiders kan het gaan om tijdelijke of preventieve schorsing, een boete, een ontslag of uit functie zetten. We raden je aan advies in te winnen bij een juridische dienst of een sociaal secretariaat.

4.4.3 Deskundigheid van begeleiders

Een Aanspreekpersoon Integriteit

Reeds beschreven onder rubriek 4.2 en 4.3.

Inschatten van de situatie

Als een begeleider te maken krijgt met (mogelijk) seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, is het van groot belang dat de situatie correct wordt beoordeeld. Het Vlaggensysteem kan daarbij helpen. Zie ook de achtergrondinformatie “normatieve lijst”.

Handelingsprotocol kunnen opvolgen

De begeleiders moeten het handelingsprotocol kunnen raadplegen en naleven en de mensen die een taak hebben in dat protocol moeten bereikbaar zijn.

Spreken met slachtoffers en pleger

De Aanspreekpersoon Integriteit of een andere begeleider moet beschikbaar zijn voor een gesprek met een slachtoffer wanneer er een vermoeden, onthulling of vaststelling is van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook plegers of vermoedelijke plegers, zeker als ze jonge sporter zijn, hebben recht op een gesprek. Voor aandachtspunten verwijzen we naar het instrument “handelingsprotocol”.

4.4.4 Communicatie

Registratie en dossiervorming

Het is aan te raden een dossier over het incident bij te houden, en zorgvuldig alle communicatie die gevoerd werd te verzamelen. Daarbij wordt grondig rekening gehouden met de bescherming van persoonsgegevens (verwerking van persoonsgegevens conform de privacywetgeving).

Crisiscommunicatie

Bij incidenten is het belangrijk goed na te denken over communicatie, zowel intern als met derden en met de media. Eerst moet worden nagegaan of communicatie nuttig of nodig is. Dat is niet altijd het geval. Communiceren is enkel nodig wanneer daardoor andere incidenten aan het licht kunnen komen, andere incidenten kunnen worden voorkomen, of wanneer dat in het voordeel is van het slachtoffer of de sportorganisatie. Zo is communiceren nodig wanneer de kans bestaat dat het incident hoe dan ook ruchtbaarheid zal krijgen.

Begeleiders en personen die persoonlijk betrokken waren bij het incident (en de ouders van minderjarige betrokkenen) worden ook best individueel

geïnformeerd. Hou rekening met de nood aan geheimhouding wanneer het een gerechtelijke procedure betreft.

Jonge sporters die rechtstreeks betrokken zijn bij de pleger of het slachtoffer, worden best ook geïnformeerd via een persoonlijk gesprek of groepsbijeenkomst. Voor betrokkenen is het vooral van belang aan te geven wat is gedaan om de veiligheid te garanderen, en hoe de procedure in het behandelen van het incident verder zal verlopen voor hen. Ook als er politie, ouders en familie op het terrein komen, geef tekst en uitleg over wat er gebeurt. Breng ook hier de procedure niet in gevaar en bewaak het recht op privacy van de betrokkenen.

Zorg ervoor dat niet-betrokken sporters, ouders of begeleiders van de sportorganisatie niet “van horen zeggen” of via de media moeten vernemen wat er is gebeurd. Het bestuur moet hen zo spoedig mogelijk op de hoogte brengen. Organiseer op korte termijn een informatiemoment waarbij ouders of familie uitleg krijgen over de feiten en vragen kunnen stellen. Zorg dat de voorzitter, de Aanspreekpersoon Integriteit of een begeleider aanwezig zijn, en nodig eventueel externen (vb. vertrouwenscentrum kindermishandeling, of voorzie een rol voor de gemeente of de burgemeester, lokale welzijnsinstanties, een arts...) uit die antwoord kunnen geven op moeilijke vragen en de aanwezigen een zicht kunnen geven op de procedures en behandeling bij gelijkaardige incidenten.

Voor communicatie met derden en de media moet een woordvoerder (verantwoordelijke of de Aanspreekpersoon Integriteit) worden benoemd en

moeten alle andere betrokkenen zich onthouden van commentaar. Communiceer niet met media vooraleer daarover heldere afspraken zijn gemaakt met het bestuur. Vraag de media desnoods geduld om ruggenspraak te houden. Het risico dat verkeerde communicatie of berichtgeving de gevolgen voor iedereen erger maakt, is reëel.

5 Competentiechecklist

Wat? Deze checklist geeft een overzicht van competenties in verband met lichamelijke en seksuele integriteit die voor begeleiders belangrijk kunnen zijn.

Waarom? Deze checklist kan gebruikt worden als een zelftest of als instrument om hiaten op te sporen en op te vullen in het beleid rond competentiebevordering.

Wie? Een begeleider of de sportorganisatie kan dit document gebruiken om competenties in kaart te brengen, te ontwikkelen of te gebruiken.

Opgepast! Competenties alleen volstaan niet voor een succesvol beleid. Het bestuur moet zorgen voor een goed kader waarin die competenties kunnen worden gebruikt.

5.1 Hoe deze competentielijst gebruiken?

Je kan deze checklist gebruiken als zelftest. Of je kan er mee aan de slag om hiaten op te sporen (en op te vullen) in een beleid of initiatief voor competentiebevordering.

Net als alle andere instrumenten kan deze competentielijst worden aangepast aan de behoeften van een bepaalde sportorganisatie, of aan de specifieke positie en taak van de begeleider. Deze lijst kan gebruikt worden bij het opstellen van een beleid, regels en afspraken waarbij rekening wordt gehouden met de noodzakelijke en nuttige competenties van begeleiders op verschillende niveaus.

Het begrip “competenties” moet breed genoeg ingevuld worden, en niet enkel focussen op aanwezige kennis. Het gaat ook over attitudes, waarden, inzicht en vaardigheden. Een voorbeeld van een kader is het KAVES-model van Sensoa. In dat model worden competenties ingedeeld in categorieën met bijhorende strategieën voor competentiebevordering.

K - Kennis en informatie: Alle vormen van inhoud die kunnen bijdragen tot kennisverwerving: feiten, begrippen, relaties, structuren, beelden, instrumenten...

A - Attitudes: Opvattingen, overtuigingen, meningen, standpunten, visies...

V - Vaardigheden (vaak communicatievaardigheden): Kunde, werkwijze, methode, handigheid, techniek...

E - Emoties en ervaringen: Gevoelens, emotionele ervaringen...

S - Steun: Alles wat kan helpen ondersteunen: bronnen, mensen, procedures...

5.2 Algemene condities

- Begeleiders zien het belang in van het onderwerp lichamelijke en seksuele integriteit en er is draagvlak
- Verantwoordelijkheden en taken van begeleiders zijn duidelijk
- Begeleiders voelen zich gesteund en niet belemmerd om met dit onderwerp aan de slag te gaan
- Er is een visie en beleid van de sportorganisatie en dat beleid is vertaald naar de praktijk van het omgaan met jonge sporters
- Er is open communicatie binnen de sportorganisatie en tussen begeleiders en de jonge sporter
- Er is respect voor weerstanden of onderlinge verschillen in waarden en normen

- Er heerst geen taboesfeer rond (mogelijke) klachten over seksueel grensoverschrijdend gedrag

5.3 Competenties van begeleiders

Veiligheid en betrokkenheid kunnen creëren rond lichamelijke en seksuele integriteit

- Een positieve en veilige atmosfeer in de groep kunnen creëren, waarin de lichamelijke en seksuele integriteit van jonge sporters gerespecteerd wordt en bespreekbaar is voor wie dat wil
- Onveilige (lichamelijke en seksuele) situaties bespreekbaar kunnen maken
- Jonge sporters voelen zich niet beoordeeld en veroordeeld omwille van hun seksualiteit
- Heldere gedrags- en omgangsregels en afspraken kunnen meegeven en hanteren
- Goed contact hebben en niet boven de groep staan, zich bewust zijn van zijn of haar gezagsrelatie ten opzichte van de jonge sporter

Lichamelijke en seksuele integriteit op een open en toegankelijke manier bespreekbaar kunnen maken

- Het thema voor de jonge sporters bespreekbaar kunnen maken
- Kunnen aansluiten op de belevingswereld van de jonge sporter
- Een taal gebruiken die aangepast is aan de leeftijd van de jonge sporter en de omstandigheden
- Zich bewust zijn van boodschappen en signalen die men zelf uitdraagt
- Kunnen communiceren over emoties en ervaringen, kunnen omgaan met persoonlijke vragen en daarbij persoonlijke grenzen kunnen stellen

Lichamelijk en seksueel gedrag correct kunnen inschatten

- Lichamelijk en seksueel gedrag van jonge sporters correct kunnen beoordelen
- Signalen van riskant lichamelijk en seksueel gedrag kunnen herkennen
- Risicosituaties en -factoren kunnen inschatten
- Geïnformeerd zijn over seksuele ontwikkeling, lichamelijke en seksuele integriteit, culturele diversiteit...

Positief rolmodel zijn

- Respectvol omgaan met de lichamelijke en seksuele integriteit van anderen
- Optreden tegen seksistisch, discriminerend, verneiderend of onveilig lichamelijk of seksueel gedrag van jonge sporters en begeleiders
- Zorgvuldig omspringen met de privacy van de jonge sporter

Rekening houden met diversiteit

- Erkennen en respecteren van verschillende opvattingen en denkbeelden van jonge sporters en hun omgeving met betrekking tot lichamelijkheid en seksualiteit
- Oog hebben voor situaties die kunnen worden beïnvloed door culturele verschillen, handicap, geslacht, godsdienst...
- Kunnen aanvaarden dat eigen opvattingen soms verschillen van de visie van de sportorganisatie

Adequaat handelen bij (een vermoeden van) lichamelijk of seksueel grensoverschrijdend gedrag

- Tijdig signaleren van lichamelijk of seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Een mogelijk slachtoffer kunnen ondersteunen
- Een begeleider of jonge sporter op een gepaste manier kunnen, corrigeren, berispen of straffen

- Een handelingsprotocol kunnen naleven
- Oog hebben voor groepsdruk

Weerbaar gedrag van jonge sporters kunnen stimuleren

- Er is aandacht voor de autonomie en groeimogelijkheden van jonge sporters met betrekking tot lichamelijkheid en seksualiteit
- Kunnen coachen van jonge sporters in weerbaar gedrag
- Zelf weerbaar zijn tegenover lichamelijk en seksueel grensoverschrijdend gedrag van anderen
- Kunnen omgaan met de weerbare reacties van anderen

6 Profiel Aanspreekpersoon Integriteit

Wat? Een Aanspreekpersoon Integriteit (API) kan er in een sportorganisatie mee zorg voor dragen dat jonge sporters, hun ouders, begeleiders of andere betrokkenen iemand hebben bij wie ze terecht kunnen met een vraag, vermoeden of klacht over (seksueel) grensoverschrijdend gedrag of lichamelijke en seksuele integriteit.

Waarom? Omdat het over de bescherming van jonge sporters gaat die aan ons worden toevertrouwd, is het aangewezen dat de sportorganisatie zelf een duidelijk, eerste aanspreekpunt regelt.

Wie? Een API is een persoon, verkozen of aangesteld door het bestuur, die de nodige competenties heeft en opgeleid is om binnen de sportorganisatie een eerste aanspreekpunt rond lichamelijke en seksuele integriteit te zijn.

Opgepast! Om zijn rol ten volle te kunnen vervullen, moet een API passen in een uitgewerkt beleid binnen de sportorganisatie, gedragen door het bestuur.

6.1 Algemene taakomschrijving

De Aanspreekpersoon Integriteit (API) is binnen de sportorganisatie het eerste aanspreekpunt voor wie een vraag, opmerking, klacht of andere boodschap heeft in verband met seksueel grensoverschrijdend gedrag en lichamelijke en seksuele integriteit. De API luistert naar de vraag of het verhaal en verwijst de melder door wanneer nodig of verleent advies bij

de mogelijke vervolgstappen, zonder zich inhoudelijk in de zaak te verdiepen of aan waarheidsvinding te doen. Verder kan de API ook preventieactiviteiten uitvoeren binnen de organisatie en adviezen formuleren met betrekking tot dit thema. Zijn taken kunnen dus bestaan uit:

- A. aanspreekpunt en eerste opvang
- B. coördinatie van de interne procedure en doorverwijzing
- C. preventieactiviteiten en ondersteuning

Aanspreekpunt en eerste opvang

De API is binnen de sportorganisatie het eerste aanspreekpunt voor wie een vraag, opmerking, klacht of andere boodschap heeft in verband met seksueel grensoverschrijdend gedrag en lichamelijke en seksuele integriteit en hier met iemand over willen spreken.

De API:

- luistert naar het verhaal van de melder of vraagsteller;
- vormt zich een beeld van de situatie en probeert in te schatten welke stappen verder noodzakelijk zijn;
- bespreekt mogelijke doorverwijzingen of verleent advies over mogelijke stappen;
- informeert over afspraken, procedures of reglementen die binnen de sportorganisatie bestaan;
- maakt een correcte registratie en een schriftelijk verslag van vragen en incidenten.

Coördinatie van de interne procedure en doorverwijzing

De API zorgt ervoor dat elke vraag of klacht serieus genomen wordt. Hij of zij ziet erop toe dat de interne procedure gevolgd wordt en biedt ondersteuning bij de stappen die moeten worden gezet tijdens het intern behandelen van een vraag, klacht of melding. Daarvoor kan de API het "handelingsprotocol" gebruiken.

De API heeft geen hulpverlenende of onderzoekende rol. Voor professionele ondersteuning, hulpverlening of melding, verwijst de API door naar externe instanties binnen hulpverlening, politie en justitie. Hij of zij maakt hierbij gebruik van de "wegwijzer".

Preventieactiviteiten en ondersteuning

De API:

- zorgt samen met het bestuur dat iedereen binnen de eigen sportorganisatie op de hoogte is van het bestaan en de rol van de API;
- zorgt in samenspraak met het bestuur voor bewustmaking in verband met de gedragsregels en afspraken over lichamelijke en seksuele integriteit in de sportorganisatie;
- houdt zich op de hoogte van belangrijke ontwikkelingen rond het thema lichamelijke en seksuele integriteit in de sport (kwaliteitsbeleid, preventiebeleid, reactiebeleid);
- ondersteunt desgewenst, en in samenspraak met het bestuur, begeleiders rond dit thema;
- geeft advies en informatie aan het bestuur waarmee gericht beleid kan worden ontwikkeld tegen lichamelijk en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hiervoor kan het Raamwerk Lichamelijke en Seksuele Integriteit en het Vlaggensysteem gebruikt worden.

6.2 Randvoorwaarden

De API:

- is gemakkelijk bereikbaar voor iedereen in de sportorganisatie, geen machtsfiguur maar iemand die gerespecteerd wordt omwille van eigenschappen als inlevingsvermogen, onkreukbaarheid, onafhankelijkheid en wijsheid;
- heeft/kent een duidelijk aanspreekpunt/contactpersoon binnen het bestuur van de sportorganisatie (vb. de voorzitter);

- wordt via een duidelijk mandaat aangesteld door het bestuur;
- kan op verzoek een uittreksel uit het strafregister (minderjarigenmodel) voorleggen;
- werkt conform het uitgewerkte handelingsprotocol en de procedures, reglementen en statuten van de sportorganisatie;
- kan rekenen op ondersteuning en opleiding.

6.3 Competenties

De Aanspreekpersoon Integriteit (API) **heeft en geeft steun**. Hij of zij geniet het **vertrouwen en respect** bij bestuur, begeleiders, ouders en jonge sporters, en is **bereikbaar en aanspreekbaar** voor alle betrokkenen.

Kennis:

- begrijpt de werking van de sportorganisatie en zijn cultuur;
- kent de interne procedure zoals die is vastgelegd in het handelingsprotocol;
- kent de gedragscode van de begeleiders van de sportorganisatie;
- heeft inzicht in de aard en omvang van het probleem van lichamelijk en seksueel risicogedrag, in het bijzonder van seksueel misbruik;
- beschikt over correcte informatiebronnen en kan doorverwijzen op basis van een wegwijzer naar diensten voor hulpverlening, juridische bijstand, medische hulp...;
- kan de mogelijke juridische gevolgen van een klacht of melding inschatten (volgens het handelingsprotocol en de reglementen).

Attitude:

- heeft een onbesproken staat van dienst met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit en de omgang met jonge sporters in het algemeen;

- beschikt over een valide visie en moraal ten aanzien van lichamelijke en seksuele integriteit;
- is onafhankelijk, neutraal en bedachtzaam (zowel t.a.v. de mogelijke pleger als het slachtoffer van een incident);
- toont de bereidheid en het engagement om mee te zorgen voor een veilige omgeving voor jonge sporters;
- is in staat om elke vraag of klacht serieus te nemen.

Specifieke competenties (vaardigheden):

- inzicht in de denkwereld en gevoelens van slachtoffers (schuld- en schaamtegevoelens, angst, drempel om het kenbaar te maken/klacht in te dienen...);
- inzicht in verschil in beleving en ontwikkeling tussen mannen en vrouwen, jongens en meisjes;
- inzicht in werkwijzen of ontkeningsmechanismen van plegers van lichamelijk en seksueel misbruik;
- inzicht in risicofactoren en het herkennen van signalen rond lichamelijke en seksuele integriteit.

Specifieke communicatievaardigheden:

- beschikt over luistervaardigheden en kan goed observeren;
- kan gesprekken structureren;
- kan vormings- of preventie-initiatieven ondersteunen;
- is in staat om een schriftelijk, feitelijk verslag en correcte registratie te maken van een vraag of klacht.

Emotioneel:

- heeft inlevingsvermogen;
- kan omgaan met vertrouwelijkheid en weerstanden;
- kan omgaan met emoties van zichzelf, de melder en andere betrokkenen;
- kan desgewenst verdere ondersteuning en begeleiding bieden aan betrokkenen;

- heeft de kwaliteit zich niet onder druk te laten zetten om wat in vertrouwen is verteld door te zeggen;
- straalt rust, draagkracht en bedachtzaamheid uit.

Opgelet: Het is goed maar niet strikt noodzakelijk dat de API op het ogenblik van zijn of haar benoeming over alle competenties beschikt. Het is aanvaardbaar dat de API volgens het bestuur het vermogen en de wil heeft om deze competenties maximaal en zo snel mogelijk te ontwikkelen.

7 Checklist omgangsregels

Wat? Een lijst met inspiratie voor afspraken over hoe we in de sportorganisatie met elkaar willen omgaan op het vlak van lichamelijke en seksuele integriteit.

Waarom? Deze lijst kan helpen huidige regels in kaart te brengen of nieuwe afspraken te maken.

Wie? De belangrijkste betrokkenen zijn de jonge sporters en de begeleiders. Gebruik aparte lijsten voor die twee groepen van betrokkenen. Ook andere medewerkers kunnen betrokken partij zijn: onderhoudspersoneel, de buschauffeur, de zaalwachter...

Opgepast! Afspraken over omgangsregels moeten in overleg worden gemaakt. Vermijd het eenzijdig opstellen van leefregels. Evalueer regelmatig bestaande gewoontes en gebruiken.

7.1 Omgangsregels voor jouw sportorganisatie

De lijst kan je helpen de huidige regels in kaart te brengen. Volgen we allemaal dezelfde afspraken of is er veel onduidelijkheid? Hoe tevreden zijn we over de manier waarop we met elkaar omgaan? Daarnaast kan de lijst ons ook helpen om goede afspraken te maken.

Gebruik de checklist om te overlopen welke onderwerpen discussie en afspraken behoeven. Op basis van de discussie kan je aanpassingen doen in bijvoorbeeld het huishoudelijk reglement, zaalafspraken, kleedkamerafspraken of sportkampafspraken.

Je kan de lijst gebruiken voor afspraken tussen de jonge sporters en voor afspraken tussen begeleiders en jonge

sporters. Gebruik daarvoor aparte versies. Hou er rekening mee dat begeleiders ook minderjarig kunnen zijn.

Overloop de lijst en stel je deze vragen:

- Is dit geregeld? Is er onduidelijkheid? Volgen we dezelfde afspraken? Is dit gedragen?
- Hoe tevreden is de jonge sporter/begeleider over de wijze waarop we met elkaar omgaan?
- Moet er iets veranderd worden? Zo ja, wat willen we veranderen?
- Zijn er elementen of voorstellen waarover we moeten nadenken?
- Liggen de afspraken in lijn met onze uitgangspunten?

7.2 Topiclijst omgangsregels

Hieronder vind je een lijst van onderwerpen die relevant kunnen zijn om omgangsregels op te maken. Het gedrag kan zich tussen jonge sporters onderling afspelen, maar ook tussen begeleiders en jonge sporters.

- Aansprekingen
- Begroetingen (knuffel, zoenen...)
- Aanrakingen niet instructiegebonden of niet sportgerelateerd (lichaam, gezicht...)
- Aanrakingen wel instructiegebonden/sportgerelateerd
- Aanraken intieme delen (borsten, geslachtsdelen)
- Naaktheid
- Privacy
- Schaamte Douche
- Toiletbezoek
- Verzorging/EHBO/doktersbezoek
- Massage/kine
- Omkleden/verkleeden
- Toezicht
- Bezoek op de kamer (sportkamp), betreden kleedkamer
- Vervoer van jonge sporters
- Kledij
- Internet en nieuwe media (ook foto's en video's maken, begeleider en jonge sporters die vrienden worden op facebook...)
- Vriendschap
- Verliefdheid
- Zoenen
- Knuffelen, hand in hand zitten of op de schoot zitten
- Kriebelen en andere spelletjes (vleeshoop...)
- Knipogen en andere non verbale signalen
- Seksuele opmerkingen
- Pesten
- Aanstaren/gluren
- Relatievormen (ook holebi)
- Gender
- Diversiteit en culturele verschillen
- Handicap
- Masturbatie, pornografie bekijken... (vb. tijdens sportkamp)
- Seks hebben, veilig vrijen en voorbehoedsmiddelen
- ...

8 Een gedragscode voor sportbegeleiders

Wat ? Een document met richtlijnen voor begeleiders over de omgang met jonge sporters. Met begeleiders bedoelen we niet alleen trainers en andere mensen die nauw samenwerken met jonge sporters en teams, maar iedereen binnen een sportorganisatie die in contact komt met jonge sporters.

Waarom ? De gedragscode is een concretisering van de visie van de sportorganisatie op de omgang met de jonge sporters. Het maakt duidelijk wat gewenst en ongewenst gedrag van begeleiders is en kan zo dit ongewenst gedrag helpen voorkomen. Een gedragscode maakt deel uit van het preventiebeleid van je sportorganisatie.

Wie ? Alle begeleiders in de sportorganisatie (ook ondersteunend personeel, vrijwilligers, etc.) moeten de richtlijnen volgen. Over de gedragscode moet je dan ook met al deze mensen communiceren.

Opgepast ! Het invoeren van een gedragscode garandeert natuurlijk niet dat ongewenst gedrag voortaan onmogelijk is.

8.1 Een gedragscode opstellen en gebruiken

In een gedragscode staan de **basisprincipes** en de **regels** van de sportorganisatie met betrekking tot de relatie tussen een begeleider enerzijds en een jonge sporter, een andere begeleider of een externe anderzijds. Elke begeleider onderschrijft de visie van de sportorganisatie met betrekking tot lichamelijke en seksuele integriteit. Afhankelijk van de accenten die jouw sportorganisatie legt in haar visie, kan ook de gedragscode bepaalde uitgangspunten naar voren schuiven.

In de gedragscode kan een organisatie ook **concrete afspraken** opnemen. Zo kan de code een antwoord geven op vragen als: op welke manier mag een coach toezicht houden in de douches na de training? Kunnen sporters worden verplicht samen te douchen? Mag een begeleider een jonge sporter thuis ontvangen? Welke vormen van lichamelijk contact zijn toegelaten binnen het kader van de sportbeoefening?

Ga bij het opstellen van de gedragsregels na of er al regels en afspraken bestaan (vb. huisregels van je sportorganisatie) over gedrag. Ga na of de begeleiders of de jonge sporters behoefte hebben aan meer duidelijkheid over wat gewenst of ongewenst gedrag is. Bepaal voor welke doelgroep(en) je een gedragscode opstelt. Zo kan je bijvoorbeeld een gedragscode opstellen voor de sporters zelf, voor ouders, enz. Ga na of er al een ruimere gedragscode (vb. ethiek, ge-

weld...) bestaat en integreer daarin de gedragscode over lichamelijke en seksuele integriteit.

Bepaal hoe jouw organisatie de gedragscode zal **communiceren** naar de begeleiders (medewerkers en vrijwilligers), jonge sporters, ouders of derden die in contact komen met de jonge sporters. Je kan op formele wijze de gedragscode invoeren, bijvoorbeeld door ze toe te voegen aan het contract of de overeenkomst met de begeleiders. Daarnaast moet je ook informeler communiceren over de gedragscode om zo iedereen **bewust te maken** van het belang ervan. Enkele suggesties: maak een affiche met een aantal basisregels, neem een samenvatting van de gedragscode op in je maandelijkse mailing of zoek een gevat letterwoord dat verwijst naar enkele basisprincipes. Besteed hier aandacht aan, zodat de gedragscode geen dode letter blijft.

Bepaal tot slot ook hoe en hoe vaak je de gedragscode zal **evalueren en opfrissen**, bijvoorbeeld tijdens een jaarlijkse vergadering hierover.

8.2 Een voorbeeld van een gedragscode

Basisprincipes

Belangrijke basisprincipes voor een gedragscode over lichamelijke en seksuele integriteit zijn respect, geweldloosheid, respect voor de privacy, en zorg en verantwoordelijkheid.

BASISPRINCIPE	STELLING	EEN BEGELEIDER	DIT BETEKENT DAT EEN BEGELEIDER
RESPECT	Elke begeleider benadert de lichamelijke en seksuele integriteit van anderen met respect	<ul style="list-style-type: none"> • toont respect voor de ander en voor de onderlinge verschillen qua leeftijd, cultuur, geslacht, seksuele geaardheid, stijl; • onderschrijft het belang van respectvol omgaan met de lichamelijke en seksuele integriteit van jonge sporters, andere begeleiders en externen. 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ geen ongewenste (lichamelijke of seksuele) aandacht geeft; ✗ geen verschil maakt tussen jonge sporters door onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur (tenzij als gevolg van specifieke reglementen die voor een bepaalde sport gelden); ✗ noch in woorden, noch in daden uiting geeft aan racisme, seksisme, homofobie en andere vormen van discriminatie; ✗ zijn of haar mening niet oplegt aan anderen.
GEWELDLOOSHEID	Elke begeleider onderschrijft het principe van geweldloosheid.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ gaat zonder verbaal of fysiek geweld om met jonge sporters, andere begeleiders en externen; ✓ vindt het garanderen van de veiligheid voor jonge sporters belangrijk. 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ zijn of haar macht niet misbruikt; ✗ anderen niet lastig valt; ✗ geen bezittingen vernielt van anderen; ✗ anderen niet bedreigt, aanvalt, negeert, of diensten ontzegt waarop de persoon recht heeft; ✗ geen chantage, misleiding of omkoping gebruikt ten aanzien van anderen.
PRIVACY	Elke begeleider onderschrijft ieders recht op privacy.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ toont respect voor de privacy van jonge sporters, andere begeleiders en externen; ✓ gaat zorgvuldig om met de privacy van jonge sporters in dossiers, rapportage of contact met derden. 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ zich niet onnodig mengt in het persoonlijke leven van een ander.
ZORG & VERANTWOORDELIJKHEID	Elke begeleider neemt zorg en verantwoordelijkheid op voor de jonge sporters.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ziet het als zijn taak de lichamelijke integriteit van jonge sporters te beschermen; ✓ tracht zelf een positief rolmodel te zijn; ✓ staat open voor communicatie en bespreekbaarheid van lichamelijke en seksuele integriteit; ✓ neemt het engagement om de eigen deskundigheid op het vlak van omgaan met lichamelijke en seksuele integriteit te vergroten (zie "competentiechecklist"); 	<ul style="list-style-type: none"> ✗ aandacht heeft voor jonge sporters met problemen; ✗ aanspreekbaar is voor de jonge sporter; ✗ deze regels volgt en er voor zorgt dat anderen deze regels niet overtreden.

Concrete afspraken

Het instrument "checklist omgangsregels" somt relevante onderwerpen op waarover eventueel afspraken moeten gemaakt worden.

ONDERWERP	AFSPRAKEN
LICHAMELIJK CONTACT
TOEZICHT
(VUL AAN)

Bekrachtiging en evaluatie

De sportorganisatie (naam)

.....
en de begeleider (naam)

.....
bekrachten deze gedragscode op (datum)

.....
en evalueren deze gedragscode (frequentie)

.....

9 Signalenlijst

Wat? Deze lijst geeft voorbeelden van signalen en risicofactoren die in sportsituaties kunnen voorkomen. Ook voor kinderen die slachtoffer zijn geweest van lichamelijk of seksueel grensoverschrijdend gedrag buiten de context van sport, kan deze signalenlijst een bruikbaar instrument zijn.

Waarom? Elke begeleider die ongerust is of vermoedens van seksueel grensoverschrijdend gedrag heeft, kan zijn alertheid aanscherpen door deze lijst te doorlopen.

Wie? Elke begeleider, maar ook ouders kunnen hier baat bij hebben.

Opgepast! Niet elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag vindt plaats in de afhankelijkheidsrelatie tussen begeleiders en sporters. Het is ook mogelijk dat jonge sporters onderling seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag signaleren, is niet eenvoudig. Enerzijds worden vaak heel subtiele signalen uitgestuurd, die je niet onmiddellijk met seksueel grensoverschrijdend gedrag zou linken. Anderzijds kunnen sommige signalen wijzen op seksueel grensoverschrijdend gedrag, maar ook op andere problemen of oorzaken.

9.1 Hoe deze gegevens gebruiken?

Het kan nuttig zijn een risicoanalyse te maken van de eigen situatie, en te bekijken of er veel risicovergroterende factoren zijn.

Met behulp van de signalenlijst kan je afwegen welke elementen een signaal van seksueel misbruik kunnen zijn. Het is dus niet de bedoeling om met de signalenlijst in de hand anderen te gaan observeren. Het is belangrijk voorzichtig en zorgvuldig te werk te gaan en voldoende aandacht te hebben voor potentiële signalen en verschillende mogelijke verklaringen.

9.2 Risicovergroterende factoren

Vaak wordt gedacht dat seksueel grensoverschrijdend gedrag bij bepaalde sporten meer voorkomt dan bij andere. Contactsporten, individuele sporten en sporten waarbij sporters weinig kleren aanhebben worden risicovol genoemd. Seksueel grensoverschrijdend gedrag komt echter vaker voor in situaties waarbij sprake is van machtsongelijkheid, zoals bijvoorbeeld de relatie tussen een begeleider en een sporter.

Het type sport is dus geen reden om extra argwanend (of net niet) te zijn. De cultuur die er in de sportorganisatie heerst, en de manier waarop de relatie tussen sporters, begeleiders/kader en bestuur geregeld is, des te meer. De een-op-eenrelatie tussen begeleider en sporter bij individuele sporten kan inderdaad een grote afhankelijkheid met zich meebrengen. Maar ook binnen teamsporten kan dat gebeuren, doordat een sporter naast de training individuele begeleiding krijgt of doordat een pleger situaties creëert om met die sporter alleen te zijn (thuis brengen, benaderen op feesten...).

Het niveau waarop een sporter actief is, heeft invloed op de afhankelijkheid van begeleiders. Het beïnvloedt de tijd die een sporter doorbrengt met sporten, hoe hecht de relatie tussen begeleider en sporter is en welke invloed stress, prestatiedruk en competitie hebben. Welke opoffering en

toewijding de sporter normaal vindt, speelt ook mee. In een sfeer waarin een sporter alles moet doen wat een begeleider zegt, is het veel moeilijker om grenzen aan te geven.

Risicovergroterende factoren

- relatie begeleider-sporter:
 - sterke afhankelijkheidsrelatie
 - gesloten sportrelatie (waar anderen geen invloed op hebben)
 - een-op-een relatie
- kwetsbare sporters:
 - ambitieuze of erg fanatieke sporters
 - jonge sporters (meisjes én jongens)
 - eenzame, geïsoleerde sporters
 - Minder weerbare sporters (zelfbeeld, mondigheid, positie in groep, kinderen met een fysieke of mentale beperking, minderheidsgroepen) of sporters uit een sociaal-maatschappelijk zwakkere situatie
 - Holebi's
- cultuur binnen de sport:
 - grote autoriteit van begeleiders of weinig sociale controle
 - mondigheid sporters wordt snel afgestraft
 - groepsdruk
 - seksisme, discriminatie, vrouwonvriendelijk klimaat

Let op: Niet elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag vindt plaats in de afhankelijkheidsrelatie tussen begeleiders en sporters. Het is ook mogelijk dat jonge sporters onderling seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen. Het is belangrijk dat een begeleider daar volwassen en gepast op reageert. Om lichamelijk en seksueel getinte situaties met jonge sporters te beoordelen kan je gebruik maken van het instrument "Vlaggensysteem".

9.3 Signalenlijst

Begeleiders en bestuur hebben een verantwoordelijkheid om te zorgen voor een veilige sportomgeving voor jonge sporters. Daarbij hoort ook een alerte reactie op signalen die jonge sporters uitzenden.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag signaleren, is niet eenvoudig. Enerzijds worden vaak heel subtiele signalen uitgestuurd, die je niet onmiddellijk met seksueel grensoverschrijdend gedrag zou linken. Anderzijds kunnen sommige signalen wijzen op seksueel grensoverschrijdend gedrag, maar ook op andere problemen of oorzaken. Zo kan een jonge sporter die minder enthousiast is over zijn of haar sport, gewoon behoefte hebben aan meer vrije tijd of een hekel hebben aan een paar teamgenoten. Toch is het belangrijk om aan de jonge sporter te vragen of er iets aan de hand is als je verschillende signalen oppikt. Daarmee voorkom je dat iemand ontevreden rond blijft lopen. Ook als het probleem op een heel ander vlak blijkt te liggen, bijvoorbeeld bij een slecht functionerend team, is dat belangrijke informatie.

Met behulp van de onderstaande signalenlijst kan je, nadat bijzonderheden zijn opgevallen, afwegen welke elementen als signaal van seksueel misbruik op te vatten zijn. Het is dus niet de bedoeling om met de signalenlijst in de hand anderen te gaan observeren. De signalen die worden genoemd, kunnen een gevolg zijn van seksueel misbruik, maar kunnen ook andere oorzaken hebben. Het zien van een enkel signaal hoeft niets te zeggen. Het gaat om het type signaal en om de samenhang tussen signalen. Wanneer er meerdere signalen worden waargenomen, moet er gedacht worden aan de mogelijkheid van seksueel misbruik, maar mogen eventuele andere mogelijk-

heden niet buiten beschouwing worden gelaten. Het is dus belangrijk voorzichtig en zorgvuldig te werk te gaan en voldoende aandacht te hebben voor potentiële signalen.

Let op ! Een sportorganisatie zal niet met alle genoemde signalen worden geconfronteerd, bijvoorbeeld omdat sommige signalen pas duidelijk zullen worden bij lichamelijk onderzoek. Voor de volledigheid zijn ook die signalen in de lijst opgenomen.

9.3.1 Praat erover

Het duidelijkste signaal van seksuele intimidatie is natuurlijk dat iemand zelf praat over wat er gebeurd is. Dat kan in directe bewoordingen (“de trainer greep me in mijn kruis”), maar vaak zal het minder direct zijn (“de trainer geeft me soms een knuffel”). Ook kan de toon waarop iemand over iets praat een signaal zijn (een kind dat wel vraagt of het op kamp mag, maar op een weinig enthousiaste manier).

Ook vage opmerkingen van onbehagen kunnen een signaal zijn dat er iets aan de hand is. Schaamte en angst om niet geloofd te worden, belemmeren slachtoffers om er direct voor uit te komen. De vage termen zijn hun eerste stap om te kijken hoe een ander erop reageert. In de fase waarin jonge sporters twifelen aan hun beoordeling van de situatie (“gebeurt het echt en is hij nu fout, of ligt het aan mij?”), zoeken ze bevestiging bij anderen. Als de ander serieus luistert en duidelijk maakt dat hij of zij open staat voor het verhaal, zal dat een slachtoffer aanmoedigen om meer te vertellen.

Voorbeeld: Een jonge sporter vertelt aan een medesporter dat de trainer wel erg close was op een trai-

ningsweekend. De medesporter besteedt er geen aandacht aan en de sporter houdt verder zijn/haar mond.

9.3.2 Signalen die zich voornamelijk bij kinderen voordoen

Inhoudelijk verwijzende signalen

Inhoudelijk verwijzende signalen zijn verschijnselen die verwijzen naar niet-kinderlijke ervaringen met seksualiteit. Deze signalen moeten, zeker in combinatie, aanleiding geven tot een ernstig vermoeden van seksueel misbruik.

Lichamelijke (klinische) signalen:

- Verwondingen, zwellingen, bloeduitstortingen aan of rond de genitaliën
- Verwondingen, bloeduitstortingen aan borsten, billen, onderbuik of (binnenzijde) van bovenbenen
- Ziekten die door seksueel contact (kunnen) worden overgebracht (met name op jonge leeftijd)

Psychosomatische signalen:

- Pijn in de onderbuik
- Pijn in de bovenbenen
- Aanhoudende buikpijn (vooral bij jonge kinderen)
- Eetproblemen (anorexia, boulimie: vooral bij adolescenten; bij herhaling overgeven: met name bij jonge kinderen)
- Lichamelijke kwetsuren (verwondingen, littekens) die kunnen wijzen op zelfverwonding of poging(en) tot zelfdoding

Gedragssignalen:

- Duidelijke lichamelijke/seksuele interesse
 - Zinspelen op seksuele activiteiten of excessieve belangstelling voor seksuele zaken
 - Herhaaldelijke en niet bij de leeftijd (ontwikkeling/verstandelijk vermogen) passende spelletjes

- met leeftijdgenoten, speelgoed of zichzelf
- Gedetailleerd en niet bij de leeftijd (ontwikkeling/verstandelijk vermogen) passende kennis van seksueel gedrag
- Veel losse seksuele contacten (promiscuïteit)
- Lichamelijke/seksuele onderdrukking
 - Angst voor aanraken
 - Negatief lichaamsbeeld / zichzelf vies vinden
 - Stijf of niet durven bewegen (speciaal bij jonge kinderen)
 - Niet durven uitkleden/omkleden of op de rug durven liggen
 - Buitengewone angst voor mannen (in geval van mannelijke plegers)
 - Wantrouwen naar of generalisatie van de dadergroep (vb. pleger is een begeleider, waardoor de jonge sporter plots alle begeleiders wantrouwt)
- Extreem (positief) gedrag
 - Pseudo-volwassen gedrag
 - Niet deelnemen aan school-, sport- en sociale activiteiten
 - Minder enthousiast zijn voor de sport en/of het vermijden van bepaalde situaties, personen
 - Verandering in prestaties: de sport- of schoolprestaties lopen terug. Het kind heeft meer moeite zich te concentreren, en soms ook fysieke problemen die het sporten in de weg staan. Anderzijds kan de sporter zich ook vastbijten in de sport, omdat hij/zij daardoor een gevoel van controle over het eigen lichaam terugkrijgt.
- Extreem negatief gedrag
 - Negatief zelfbeeld / gevoelens van minderwaardigheid / gebrek aan zelfvertrouwen
 - Schuld- en schaamtegevoelens
 - Splitsing van gevoel en verstand

- Verdringen van herinneringen
- Niet durven genieten
- Weglopen van huis
- Depressieve gevoelens of de sporter gaat extreem druk doen (om de aandacht af te leiden van de vernedering die hij/zij voelt)
- Zelfverwonding, zelfmoordgevoelens en zelfmoord (pogingen)

Let op ! Een kind dat nog niet in de puberteit is en aangeeft dat het zich niet lekker voelt in of met zijn lijf, is een ongewone situatie. Dat signaal is dan ook zorgwekkender dan wanneer een adolescent of volwassene het geeft. Signalen van pubers, adolescenten en volwassenen moeten ook serieus worden genomen, maar die voelen zich gemiddeld veel vaker "niet goed in hun lijf" dan jonge kinderen.

Algemene signalen

Algemene signalen zijn verschijnselen die (veel) voorkomen bij seksueel misbruikte kinderen, maar ook bij kinderen met andere problemen. In het algemeen wijzen deze verschijnselen op spanning en gevoelens van onveiligheid en angst bij het kind.

(Psycho)somatische signalen:

- Slaapproblemen (slapeloosheid, nachtmerries)
- Ademhalingsproblemen: hoge, benauwde ademhaling, luchthappen, chronische en acute hyperventilatie (met o.a. tintelen en kramp in handen), astma
- Acute hysterische symptomen (vb. verlammingen, gevoelloosheid, niet kunnen praten, zien of horen)
- Hoofdpijn
- Blaas-urineeweg problemen
- Huidaandoeningen (eczeem, jeuk, haaruitval)

- Vage klachten van buik- of rugpijn
- Gedragssignalen:
 - Extreem meegaand gedrag of teruggetrokkenheid
 - Hyperactiviteit, agressief gedrag, destructief gedrag, antisociaal gedrag, drank- of drugsprobleem...
 - Angsten en fobieën
 - Zindelijkheidsproblemen
 - Kleverig gedrag
 - Plotselinge veranderingen in persoonlijke relaties
 - Sterke en/of snelle stemmingsveranderingen
 - Gevoelig zijn voor macht
 - Spraakproblemen
 - Concentratieproblemen op school
 - Vroeg op school komen, laat weggaan, weinig of nooit afwezig zijn, spijbelen
 - Weinig of slechte relaties met leeftijdgenoten of onvermogen om vriendelijk te zijn
 - Over grote hoeveelheden geld en/of speelgoed beschikken
 - Zeer veel problemen tijdens adolescentie, delinquent gedrag, verslaving (alcohol, drugs, medicijnen, tv-kijken, gokken, eten of sporten)
 - Huwelijk / samenwonen op zeer jonge leeftijd
 - Verslaving

9.3.3 Signalen die zich voor kunnen doen wanneer een begeleider pleger is

Naast de signalen van een individuele sporter, zijn er meestal tekenen in de relatie tussen de jonge sporter en de pleger die wijzen op seksueel grensoverschrijdend gedrag. Dat geldt zowel voor de relatie tussen een begeleider en een jonge sporter als voor de omgang tussen sporters onderling of tussen andere personen. In het algemeen is alertheid geboden bij gedrag van begeleiders dat niet logischerwijs in verband

staat met het bevorderen van sportprestaties, en bij dominant of vernederend gedrag van jonge sporters en begeleiders.

Let op! Evenals de gulden regel moet worden gehanteerd bij het omgaan met (vermoedelijke) signalen van seksueel misbruik bij slachtoffers, geldt ook bij deze signalen: één signaal is geen signaal! Het gaat om de samenhang van signalen en de situatie waarin ze naar voren komen.

Persoonsgebonden (op niveau begeleider: een trainer, bestuurslid...)

- Begeleider heeft almachtsfantasieën / problemen met het omgaan met macht. Bijvoorbeeld misbruik maken van de eigen machtspositie om zaken voor elkaar te krijgen; tweespalt zaaien, mensen tegen elkaar uitspelen; geven van negatieve kritiek
- Begeleider zoekt in het contact met sporter naar warmte, steun en bevestiging (voor ontvluchten van eigen eenzaamheid / problemen)
- Begeleider probeert de eigen mannelijkheid/vrouwelijkheid, macht, seksuele aantrekkingskracht te bewijzen door sporters "seksueel" te veroveren

Persoonsgebonden (sporter)

- Plotselinge / onverklaarbare terugval in prestaties
- Indirecte hints of opmerkingen van sporter die duiden op (machts)misbruik
- Sporter is angstig, gespannen wanneer hij/zij met specifieke persoon te maken heeft
- Sporter is plotseling vaak afwezig om allerlei vage redenen

Relatie begeleider - sporter (of andere interpersoonlijke relatie)

- Sterke afhankelijkheid van sporter ten opzichte van begeleider
- Begeleider creëert een isolement rond de sporter (bijvoorbeeld langdurige en veelvuldige gesprekken in een afgesloten of privéruimte zonder dat daar duidelijke aanleiding toe is, belemmeren van contacten met derden; buiten de groep plaatsen)
- Veelvuldige seksistische uitingen
- Begeleider dekt zich in door (opvallend) overal bij aanwezig te willen zijn
- Begeleider beïnvloedt ouders (vertrouwensband opbouwen)
- Te grote betrokkenheid van de begeleider bij een sporter
- Ontmoetingen buiten de sportorganisatie of sportcontext
- Plotselinge veranderingen in persoonlijke relaties

9.4 Bronnen

1. Boom, A. ten en M. Lammers. De omgang met (vermoedens van) seksuele intimidatie in de sport. Handboek voor de vertrouwensadviseur. NOC*NSF, Arnhem, 1998.
2. Signalenlijst - Omgaan met signalen. Uit Leidraad Preventie Seksuele Intimidatie NL
3. Cense M. (1997), Rode kaart of Carte blanche: Risicofactoren voor seksuele intimidatie en seksueel misbruik in de sport.

10 Een handelingsprotocol

Wat? Een handelingsprotocol beschrijft de stappen die een begeleider kan zetten wanneer er een vermoeden, onthulling of vaststelling is van seksueel misbruik bij jonge sporters. In dit handelingsprotocol leggen we de focus op de jonge sporter, maar het is ook van toepassing bij meerderjarige sporters, begeleiders, medewerkers...

Waarom? Het is belangrijk binnen je sportorganisatie een gelaagd beleid rond lichamelijke en seksuele integriteit te hebben: een breed kwaliteitsbeleid dat de visie beschrijft, een preventiebeleid en vervolgens een reactiebeleid. Een handelingsprotocol maakt deel uit van een transparant reactiebeleid.

Wie? Elke begeleider binnen een sportorganisatie die een vermoeden heeft, bij wie een onthulling gebeurt of die een vaststelling doet kan het handelingsprotocol als houvast gebruiken.

Opgepast! Een handelingsprotocol maakt een transparante en zo gelijk mogelijke behandeling van vermoedens, onthullingen en vaststellingen mogelijk en kan de begeleider(s) daarbij een houvast geven. Een handelingsprotocol is echter geen vaststaand scenario: je zal steeds beslissingen moeten nemen in functie van de ernst en aard van de situatie en in overleg met collega's, verantwoordelijken en eventueel experts buiten de sportorganisatie.

10.1 Waarover gaat dit handelingsprotocol?

Onderscheid grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik

Een goede inschatting van de ernst van een situatie is belangrijk om te vermijden dat je enerzijds gaat overreageren op situaties die misschien passen binnen de seksuele ontwikkeling van jongeren en dat je anderzijds te weinig doet aan ernstige situaties van grensoverschrijdend gedrag of misbruik.

Bij situaties van **seksueel grensoverschrijdend gedrag** is het niet altijd nodig om met het protocol aan de slag te gaan. Het protocol is opgevat om te gebruiken bij situaties van **seksueel misbruik**. De gouden regel luidt evenwel: van zodra je als begeleider twijfelt over de beoordeling van het gedrag of je niet in staat voelt het gedrag te begrenzen, uit te leggen en verder te observeren, ga dan aan de slag met het protocol!

De inschatting van de ernst van een situatie is afhankelijk van vele factoren: de relatie tussen de betrokkenen, de beleving van het slachtoffer, de leeftijd en bekwaamheid van de betrokkenen, de sportcontext... Om je inschatting van de ernst van situaties van grensoverschrijdend gedrag zoveel mogelijk te objectiveren, kan je als begeleider gebruik maken van het Vlaggensysteem (zie instrument "Vlaggensysteem"), dat we hieronder in schematische vorm weergeven. Het helpt je gedrag te beoordelen aan de hand van zes criteria: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect. Voorbeelden uit de dagelijkse realiteit van de sportorganisatie vind je in het instrument "Vlaggensysteem".

Door na te gaan of een situatie aan die zes criteria beantwoordt, kan je eens onderscheid maken tussen:

- **Aanvaardbaar seksueel gedrag:** seksueel gedrag dat aan elk van de bovengenoemde criteria voldoet. Het is wel mogelijk dat bepaald gedrag niet toegelaten wordt door de regels en afspraken in je sportorganisatie of sporttak. Het is belangrijk dan niet te reageren op het seksuele gedrag op zich, maar wel op de overtreding van de regel.

- **Seksueel grensoverschrijdend gedrag:** elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de bovengenoemde zes criteria niet wordt voldaan (zie lichtgrijze zone in schema hieronder). Het is niet altijd nodig bij dit gedrag de verschillende fasen van het handelingsprotocol te doorlopen. Dit betekent echter niet dat seksueel grensoverschrijdend gedrag zonder gevolg mag blijven: het is de taak van de begeleider om dit gedrag te bespreken met een verantwoordelijke en bij de betrokkenen te begrenzen (eventueel verbieden of beletten), uit te leggen en verder te observeren. Bovendien kan een betrokkene nood hebben aan hulp of omkadering.

- **Seksueel misbruik:** elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk (bijvoorbeeld misbruik onder jonge sporters), waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke re-

latie staat (zie donkergrijze zone in schema hieronder). In deze situaties moet je zeker het handelingsprotocol gebruiken.

Wie zijn de betrokkenen?

We noemen de persoon die een vermoeden heeft, een onthulling ontvangt of een vaststelling doet de 'ontvanger'. Een persoon die een situatie van (vermoedelijk) seksueel misbruik onthult, noemen we de 'onthuller'.

Het seksueel misbruik kan zich afspelen:

- Binnen de sportorganisatie:
 - tussen een jonge sporter en een begeleider;
 - tussen jonge sporters onderling;
 - tussen begeleiders onderling.
- Buiten de sportorganisatie:
 - tussen een jonge sporter en een externe persoon;
 - tussen een begeleider en een externe persoon.

De (jonge) sporter, begeleider of externe kan **slachtoffer** of **pleger** zijn van seksueel misbruik. Seksueel misbruik is niet enkel het misbruik van een kind door een volwassene. Misbruik kan zich ook afspelen tussen leeftijdsgenoten (volwassenen of minderjarig). Opgelet: ook begeleiders van een sportorganisatie kunnen minderjarig zijn.

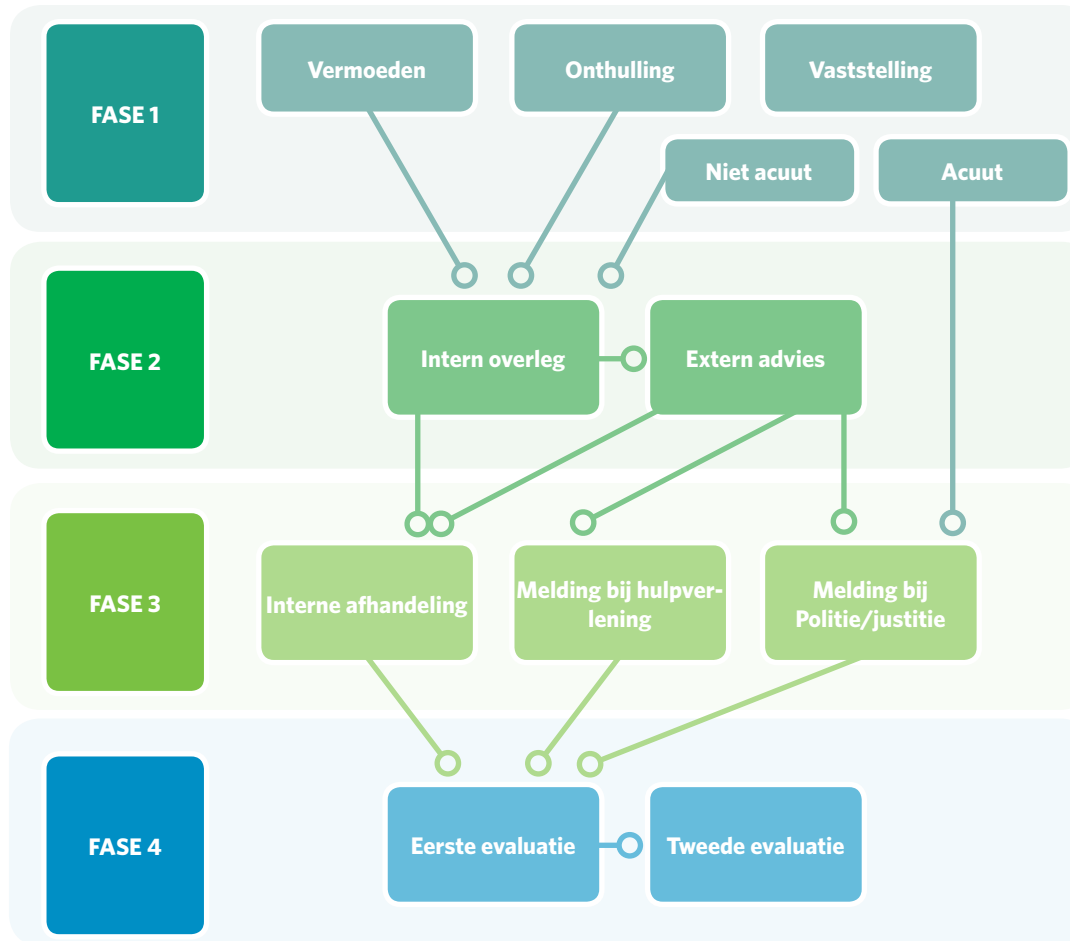
criterium	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming of consent	Alle betrokkenen beleven er plezier aan. Er is duidelijke wederzijdse toestemming	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Enmalig gebrek aan wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk gebrek aan wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Er is geen dwang of druk. Het gebeurt uit vrije wil	Er is lichte dwang of druk	Enmalig gebruik van manipulatie, chantage, machtspositie	Herhaaldelijk gebruik van manipulatie, chantage, macht(spositie), agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijk(waardig) heid	De betrokkenen zijn evenwaardig	Er is lichte ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie...	Enmalig grotere ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie...	Herhaaldelijk grotere ongelijkwaardigheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie...
Leeftijd en ontwikkelingsfase	Gedrag dat volgens de geldende normen en onderzoek past bij de leeftijd en de ontwikkelingsfase	De persoon vertoont gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	De persoon vertoont gedrag van kinderen of jongeren met een groter leeftijdsverschil	De persoon vertoont gedrag van kinderen of jongeren met een groot leeftijdsverschil
Context	Het gedrag stoort niemand. De privacy wordt gerespecteerd.	Het gedrag is gezien de context licht aanstootgevend (onbeleefd)	Het gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend) en helemaal niet meer aangepast aan de context	Het herhaaldelijk gedrag is zwaar aanstootgevend (choquerend) – openbare zedenschennis
Zelfrespect	Er is respect voor de persoonlijke integriteit	Het gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Het gedrag heeft fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg	Het gedrag heeft zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg

Afhankelijk van de context van je sportorganisatie kan je er voor kiezen de onderstaande basisstructuur van het handelingsprotocol uit te werken voor verschillende

scenario's, vb. 'seksueel misbruik onder jonge sporters', "seksueel misbruik van een jonge sporter door een begeleider", "een jonge sporter ondergaat thuis misbruik"...

10.2 Basis voor een handelingsprotocol

FASE 1 Vermoeden, onthulling of vaststelling

De eerste fase van handelen betreft het vermoeden, de onthulling of de vaststelling. In deze eerste fase zal voornamelijk aandacht besteed worden aan veiligheid, omkadering en informatieverzameling.

Hieronder worden de verantwoordelijkheden van de ontvanger besproken (de persoon die een vermoeden heeft, een onthulling ontvangt of een vaststelling doet). Als ontvanger zal je steeds een inschatting moeten maken van de ernst en het acuut karakter van de situatie. Het is aan te raden een (klein) schriftelijk verslag bij te houden van elke stap die je zet. Uiteraard is het belangrijk zeer discreet te werk te gaan bij het bijhouden en delen van deze documenten.

Bij een vermoeden van seksueel misbruik

Een begeleider kan een vermoeden hebben dat zich binnen of buiten de sportorganisatie een situatie van seksueel misbruik voordoet waarbij een (jonge) sporter of een begeleider/medewerker is betrokken.

- Je eigen verontrusting ernstig nemen en orde brengen in de signalen (zie instrument "Signalenlijst") die het vermoeden hebben opgewekt (wat merk ik, sedert wanneer, etc.). Het kan helpen een schriftelijk verslag te maken van de signalen die aan de basis liggen van je vermoeden.
- De veiligheid trachten te garanderen.
- Je vermoeden bespreken met de Aanspreekpersoon Integriteit of een andere verantwoordelijke (zie fase 2, waarin eveneens wordt beschreven waar men extern advies kan vragen).

Bij een onthulling van seksueel misbruik

Een slachtoffer, een getuige, een andere begeleider of een persoon van buiten de organisatie kan een si-

tuatie van (vermoedelijk) seksueel misbruik bij een begeleider onthullen.

- Actief luisteren naar de onthuller. Probeer de onthuller niet uit te horen of suggestieve vragen te stellen. Het doel van je gesprek is nooit de waarheidsvinding. Je hebt wel voldoende informatie nodig om de ernst van de situatie te kunnen inschatten en je te kunnen ontfemen over het welzijn van de betrokkenen.
- Geen geheimhouding beloven. Geen zaken beloven die je niet kan realiseren. De onthuller informeren over de stappen die je zal zetten.
- Het kan helpen om (indien mogelijk samen met de onthuller) een schriftelijk verslag op te maken van het verhaal.
- Zoveel als mogelijk de veiligheid garanderen: aan de onthuller vragen waar hij/zij op dat moment behoefte aan heeft, het risico op herhaling of vergelding inschatten en proberen te verminderen.

Het is evident dat de veiligheid niet altijd gegarandeerd kan worden door de ontvanger van de onthulling: er kan een hiërarchisch onevenwicht zijn, de onthuller is niet altijd het slachtoffer, de ontvanger heeft niet altijd zicht op het bestaan van andere slachtoffers, enz. Het is daarom belangrijk om de informatie zo snel mogelijk te delen met superieuren die de verantwoordelijkheid en de bevoegdheid hebben om die taak uit te voeren (zie fase 2).

- Een eerste inschatting maken van de ernst van de feiten. Een referentiekader kan worden gevonden in de achtergrondinformatie "normatieve lijst".
- De onthulling bespreken met de Aanspreekpersoon Integriteit of een andere verantwoordelijke (zie fase 2, waarin eveneens wordt beschreven waar men extern advies kan vragen).

Bij een vaststelling van seksueel misbruik

Een begeleider kan een vaststelling doen van seksueel misbruik, door getuige te zijn van het misbruik of door een situatie aan te treffen die op seksueel misbruik wijst. Het is belangrijk eerst een inschatting van de situatie te maken.

- Zoveel als mogelijk de veiligheid garanderen: proberen zorgen dat het seksueel misbruik stopt, de hulp inroepen van superieuren (vb. de Aanspreekpersoon Integriteit, een andere verantwoordelijke of een aanwezige begeleider).

- In acute gevallen (vb. een verkrachting heeft net plaatsgevonden) of situaties die bedreigend blijven betekent dit dat je de politie (101) en medische bijstand voor het slachtoffer (112) oproept. Voor een politieonderzoek is het belangrijk dat de plaats van een mogelijk misdrijf onaangeroerd blijft (sporen en bewijsmateriaal) en dat het slachtoffer snel een medisch onderzoek krijgt. Daarvoor wordt mogelijks de zogenaamde set seksuele agressie (SSA) gebruikt. Dit is een set medisch materiaal dat speciaal is gemaakt voor het opnemen van sporen van seksueel geweld. Met deze sporen kunnen zowel het misdrijf als de schuld of onschuld van een verdachte wetenschappelijk worden bewezen of kan de dader worden opgespoord. Er is een set voor het slachtoffer en een set voor de verdachte. Om geen bewijzen te vernietigen mag het slachtoffer zich niet wassen vooraleer het onderzoek voorbij is. Er wordt eerst toestemming aan het slachtoffer gevraagd en het slachtoffer mag zich laten begeleiden (vb. door de huisarts of een andere persoon). De wetsdokter aangeduid door het Parket zal het medisch onderzoek uitvoeren in het kader van de SSA. De behandelende arts mag aanwezig zijn.

- Wanneer je de politie of medische bijstand oproept, zorg er dan voor dat ook de ouders van het slachtoffer zo snel mogelijk worden ingelicht.
- Het slachtoffer zoveel als mogelijk omkaderen (emotionele ondersteuning, eventueel meegaan voor medische tussenkomst...).
- De betrokkenen informeren over de stappen die je zal nemen (vb. melding aan de Aanspreekpersoon Integriteit of een andere verantwoordelijke).

FASE 2 Overleg en advies

De tweede fase betreft het intern overleg dat wordt gepleegd met betrekking tot het vermoeden, de onthulling of de vaststelling, alsook het advies dat je eventueel kan vragen bij externe diensten. Afhankelijk van de (ernst en het acuut karakter van de) situatie zijn verschillende stappen mogelijk. Probeer na een vermoeden, onthulling of vaststelling zo snel mogelijk met de Aanspreekpersoon Integriteit of een andere verantwoordelijke te spreken.

Intern overleg

Het is belangrijk dat je elk vermoeden, elke onthulling en vaststelling bespreekt, ook wanneer het over minder acute gevallen van seksueel misbruik zou gaan. Binnen de sportorganisatie is daarvoor een Aanspreekpersoon Integriteit of een andere verantwoordelijke aangeduid (cf. fiche bijgevoegd aan dit protocol). De reikwijdte van het intern overleg zal sterk verschillen naargelang de ernst van de situatie en naargelang het gaat om seksueel misbruik binnen of buiten de organisatie of sportcontext (vb. oprichten van een noodteam zal niet altijd nodig zijn bij seksueel misbruik buiten de organisatie of sportcontext).

→ *Taken van de Aanspreekpersoon Integriteit (of andere aangeduide verantwoordelijke)*

- Oordelen over de ernst van de feiten. Als de Aanspreekpersoon Integriteit de feiten ernstig genoeg vindt, moet de procedure worden voortgezet. Op dat moment moet er een basis van deskundigheid zijn om zulke situaties te kunnen beoordelen. Een referentiekader kan worden gevonden in de achtergrondinformatie “normatieve lijst” en in het instrument “Vlaggensysteem”.
- Deze evaluatie zal aangeven of eerder genomen veiligheidsmaatregelen al dan niet moeten worden versterkt.
- Volgens de afspraken binnen je sportorganisatie andere verantwoordelijken of de directie op de hoogte brengen.
- Interne communicatie aanbieden tussen het bestuur en de begeleiders, zonder dat de begeleiders van de details van een zaak op de hoogte worden gebracht.
- Een schriftelijk verslag van elke vergadering, beslissing en actie bewaren in een centraal dossier, om te voorkomen dat er misverstanden ontstaan of acties niet worden uitgevoerd.
- Indien de ernst van de situatie het vereist, het **noodteam** samenroepen (cf. fiche bijgevoegd aan dit protocol).

→ *Taken van het noodteam*

- Beslissen welke verdere acties zullen worden ondernomen (en door wie) ten aanzien van het slachtoffer en de pleger: gesprekken met de betrokkenen, verdere beschermingsmaatregelen,

etc. Het is belangrijk een open communicatie te houden met het slachtoffer en de pleger. Let wel, het doel van de gesprekken met slachtoffer of pleger is nooit de waarheidsvinding: dat is de rol van de politie. Zeker indien er een gerechtelijke afhandeling volgt, is het niet aangewezen met het slachtoffer of de pleger gesprekken te voeren over de gebeurde feiten.

- Wanneer je collega’s wenst te bevragen over signalen (wat hebben ze opgemerkt, wat kunnen ze reconstrueren), doe dan een beroep op professionele hulpverleners, bijvoorbeeld van het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling.
- Beslissen of, wanneer en hoe contact zal worden opgenomen met derden (ouders, familie, adviseurs, administratieve diensten van de verantwoordelijke overheden). Hieronder wordt besproken bij welke organisaties je terecht kan voor advies, ook bij de communicatie naar derden.
- Een verantwoordelijke aanduiden om indien nodig met de media te praten. Aangezien een geval van seksueel misbruik veel media-aandacht kan krijgen, moet één contactpersoon worden gekozen die heldere informatie verstrekt als ernaar wordt gevraagd. Het is beter een beetje informatie te geven, dan helemaal geen. Het voorbereiden van een persconferentie kan helpen bij het uitvoeren van deze taak. Het delen van informatie gebeurt uiteraard met respect voor de privacy van de betrokkenen.

Extern advies

De sportorganisatie kan advies inwinnen bij gespecialiseerde diensten binnen de hulpverlening. Dit advies kan gaan over welke stappen te zetten, hoe te communiceren met betrokkenen, de ernst van de feiten, enz. Met een adviesvraag over een situatie van seksueel misbruik kan je bij het Vlaams Meldpunt Misbruik, Geweld en Kindermishandeling terecht op het gratis nummer 1712 en bij Child Focus op het gratis nummer 116000. Ook de huisarts van een slachtoffer of de sportarts van je sportorganisatie kan een goed aanspreekpunt zijn. Iedereen kan bij het Justitiehuis informatie vragen over een eventuele juridische procedure. Meer informatie en contactgegevens vind je terug in het instrument “wegwijzer”.

FASE 3 Interne afhandeling en/of melding

In functie van de beoordeling van de ernst van de situatie en rekening houdend met het extern advies, kan in een derde fase het noodteam beslissen dat een vermoeden, onthulling of vaststelling

- intern verder wordt afgehandeld en/of;
- gemeld wordt binnen de hulpverlening en/of;
- gemeld wordt bij politie of justitie.

Tenzij het over een situatie gaat die zich buiten de sportcontext afspeelt, zal een interne opvolging sowieso nodig zijn. Men moet het misbruik een halt toe roepen, optreden ten aanzien van de pleger (indien die een jonge sporter of begeleider is) en het slachtoffer omkaderen. Ook de andere jonge sporters en begeleiders, net als de organisatie op zich, zullen misschien ondersteuning nodig hebben.

Een melding bij hulpverlening, politie of justitie gebeurt best op beslissing van het noodteam en na advies in te winnen bij externe professionals. Deze kunnen je adviseren over je juridische plichten (vb. aangifteplicht, zie ook de achtergrondinformatie “beroepsgeheim, discretieplicht en aangifteplicht”), maar ook meer vertellen over de gevolgen die een melding kan hebben voor de pleger, het slachtoffer en de organisatie. Het is belangrijk altijd transparant te zijn ten aanzien van alle betrokkenen (het slachtoffer, de pleger, de familie...). Vergeet bij dit alles ook niet dat het slachtoffer op elk moment zelf bepaalde stappen kan zetten (bijvoorbeeld klacht indienen bij de politie). Ook andere betrokkenen kunnen beslissen een melding van de situatie te maken bij de hulpverlening of bij politie/justitie.

Een gerechtelijke procedure sluit uiteraard niet uit dat er ook een hulpverleningstraject wordt gestart en omgekeerd.

Interne afhandeling

- Op individueel niveau van de betrokkenen
- Beslissen welke maatregelen zullen worden getroffen ten aanzien van de pleger, indien jonge sporter of begeleider.
 - Bekijk welke mogelijkheden er zijn voor het straffen of schorsen van een begeleider of jonge sporter, volgens de reglementen en procedures van jouw sportorganisatie. Zie daarvoor het instrument “beleidsmatrix”.
- Beslissen welke maatregelen zullen worden getroffen ten aanzien het slachtoffer, indien jonge sporter of begeleider.
 - Is er een opvolging door gespecialiseerde hulpverlening nodig, of kunnen interne maatregelen de veiligheid en het welzijn van het slachtoffer waarborgen?

- Op relationeel vlak
 - Wanneer zowel dader als slachtoffer dit wensen, kunnen herstelgerichte acties ondernomen worden. Hiervoor doet de sportorganisatie best een beroep op gespecialiseerde voorzieningen voor herstelbemiddeling. Zie daarvoor het instrument “wegwijzer”.
- Op het niveau van je organisatie
 - Beslissen hoe en welke informatie zal worden gedeeld met de andere begeleiders, jonge sporters en hun ouders. Correct intern communiceren draagt bij tot een sfeer van openheid en toont dat de zaak ernstig genomen wordt.
 - Mogelijk zijn andere jonge sporters en begeleiders erg verward of angstig door het seksueel misbruik binnen de organisatie en hebben ook zij nood aan ondersteuning.
 - Binnen je organisatie kan er veel verwarring, spanning of verdeeldheid ontstaan na een geval van seksueel misbruik. Ook op dit niveau kan opvolging nodig zijn.

- Verder communiceren met de familie van de betrokkenen om hen op de hoogte te brengen van de situatie, steun te verlenen, de verdere acties uit te leggen, en te informeren over hun rechten en mogelijkheden.

Melding bij de hulpverlening

Met een hulpverleningsvraag over een situatie van seksueel misbruik (zowel voor een slachtoffer als voor een pleger) kan je terecht bij het Vlaams Meldpunt Misbruik, Geweld en Kindermishandeling op het gratis nummer 1712 of bij de huisarts. Meer informatie vind je terug in het instrument “wegwijzer”.

Melding bij politie en justitie

Een geval van seksueel misbruik kan worden aangegeven bij de politie of rechtstreeks bij het Parket. Het

is belangrijk zich goed te informeren over de mogelijkheden, het verloop en de gevolgen van een gerechtelijke procedure. Gaat het slachtoffer bijvoorbeeld akkoord met een melding bij politie of justitie?

Ook na een melding bij politie of justitie is een interne opvolging van de situatie nodig. Wellicht moet ook hulpverlening ingeschakeld worden, moet er verder gecommuniceerd worden met de betrokkenen, de andere jonge sporters en begeleiders, de familie.

In het instrument “wegwijzer” vind je meer informatie over politie en justitie.

FASE 4 Opvolging en evaluatie

De laatste fase van de procedure betreft de opvolging van de stappen die werden ondernomen bij een vermoeden, onthulling of vaststelling. Zoals vermeld in de uitgangspunten, is het belangrijk te zorgen voor een permanente evaluatie van de werkwijze na een incident.

Een eerste opvolgingsmoment kan plaatsvinden meteen nadat een zaak als afgesloten kan worden beschouwd. Op dat moment moeten tijd en ruimte worden gemaakt voor een evaluatie van de gevolgde procedure. Enkele mogelijke beschouwingen zijn: welke stappen werden gevolgd in de aanpak van het gebeuren, hadden bepaalde stappen beter kunnen worden ondernomen, hoe wordt de actuele situatie geëvalueerd, wat kan worden geleerd van het incident dat zich heeft voorgedaan, moet de gebruikte procedure worden aangepast, kunnen we deze situatie in de toekomst voorkomen?

Dit opvolgingsmoment herhaal je bij voorkeur een aantal maanden later. Op dat moment wordt name-

lijk duidelijk of er nood is aan verder herstel binnen de sportorganisatie. Zijn er nog verbeteringen aan de procedure nodig? Heerst er nog steeds een spanning of taboe omtrent bepaalde onderwerpen? Is er een gevoel van veiligheid en welzijn? Willen we bepaalde mensen bedanken die ons hebben ondersteund?

Door de ondernomen stappen grondig te evalueren kan het handelingsprotocol niet alleen een houvast zijn om met een incident om te gaan, maar ook een aanzet zijn om preventieve maatregelen te nemen die incidenten helpen voorkomen.

10.2 Voorbeeldfiche sportorganisatie

Aanspreekpersoon Integriteit

Deze persoon fungeert als aanspreekpunt voor elke begeleider van de sportorganisatie die een vermoeden, onthulling of vaststelling wil bespreken. Zie eveneens het instrument "profiel Aanspreekpersoon Integriteit". Het is uiteraard belangrijk dat de aanspreekpersoon zich inwerkt in deze materie en deskundigheid ontwikkelt op vlak van kwaliteit, preventie en reactie binnen de organisatie en op vlak van het inschatten van de ernst van situaties van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik (werken met het Vlaggensysteem).

Naam:

Functie:

Contactgegevens:

Noodteam

Het noodteam wordt samengeroepen door de Aanspreekpersoon Integriteit bij een vermoeden, onthulling of vaststelling van seksueel misbruik. Het noodteam bestaat uit verschillende personen die zowel van binnen of buiten de organisatie kunnen komen (vb. de voorzitter, een bestuurslid, een ouder, een coach, een vertegenwoordiger van de federatie, een extern expert...). Zorg bij voorkeur voor een evenwichtige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen.

De samenstelling van het noodteam kan licht wijzigen naargelang de situatie en de betrokkenen. Het is aangewezen over een lijst van mogelijke externe experts te beschikken (bijvoorbeeld: een medewerker van een Centrum voor Leerlingenbegeleiding, een medewerker van het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling, de ombudsman van je organisatie/gemeente/..., een advocaat...).

Wanneer de situatie betrekking heeft op een van de leden van het noodteam, wordt deze persoon niet betrokken.

1.

Naam:

Functie:

Contactgegevens:

2.

Naam:

Functie:

Contactgegevens:

3.

Naam:

Functie:

Contactgegevens:

4.

Naam:

Functie:

Contactgegevens:

5.

Naam:

Functie:

Contactgegevens:

11 Wegwijzer

Wat? Deze wegwijzer bevat basisinformatie over de externe instanties die aanspreekbaar en/of ondersteunend kunnen zijn bij het realiseren van een kwaliteits-, preventie- en reactiebeleid rond lichamelijke en seksuele integriteit in jouw sportorganisatie.

Waarom? Het is essentieel te weten op welke externe instanties je een beroep kan doen voor vorming, antwoorden en advies en bij welke instanties je terecht kan voor een melding van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik.

Wie? De wegwijzer bevat belangrijke informatie voor elke sportorganisatie.

Wanneer? De wegwijzer kan ondersteunend zijn bij:

- het opmaken van een beleid omtrent seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik;
- het reageren op een vermoeden, onthulling of vaststelling van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik.

Opgepast! Dit instrument bundelt de algemene informatie die over verschillende instanties voorhanden is. Personaliseer deze lijst door de contactgegevens te noteren van de diensten in de omgeving van jouw sportorganisatie. Een voorafgaand verkennend contact met deze organisaties

kan drempelverlagend werken op het moment dat zich een incident voordoet.

Voor vorming en ondersteuning kan naast Sensoa ook op koepelorganisaties een beroep worden gedaan. Wat de melding van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik betreft, dient een onderscheid te worden gemaakt tussen een melding door burgers en een melding door professionals. Het meldpunt 1712 is hét meldpunt voor de burger. Professionelen kunnen voor een melding terecht bij het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling of bij het Centrum Algemeen Welzijnswerk.

	Informatie en vorming	Advies/ informatie bij vermoeden of incident	Hulpverlening	Melding	Rechtsbijstand	Herstelbemiddeling
Sensoa	x					
ICES	x					
Meldpunt 1712		x		x voor burgers		
Child Focus		x				
Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK)	x	x	x	x voor professionals		
Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW)		x	x	x voor professionals		
Centrum Geestelijke Gezondheidszorg (CGG)			x			
Huisarts / sportarts		x	x			
Justitiehuis		x				
Politie				x		
Parket				x		
Advocaat.be / jeugdadvocaat.be					x	
Suggnomè						x

11.1 Sensoa - vorming

Sensoa ondersteunt organisaties bij de seksuele en relationele vorming van kinderen en jongeren met websites, brochures, educatief materiaal en vorming. Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag maakt deel uit van de thema's die binnen seksuele vorming worden aangepakt. Sensoa geeft ook begeleiding bij het uitwerken van een eigen organisatiebeleid op vlak van seksualiteit en bij het ontwikkelen van onderdelen ervan. De leermiddelenbank van Sensoa biedt een breed aanbod van educatieve materialen voor relationele en seksuele vorming.

- Meer informatie vind je op de algemene website www.sensoa.be.
- Voor jongeren is er de website www.allesoverseks.be.
- Begeleiders vinden meer informatie op www.seksuelevorming.be.
- Op de website www.seksualiteit.be vind je informatie over seksualiteit voor het grote publiek.

11.2 Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport (ICES) vzw - vorming

ICES is een onafhankelijke vereniging die experts in de wereld van ethiek in de sport en lichamelijke opvoeding samenbrengt, hun kennis en ervaring verzamelt en ter beschikking stelt. ICES wil de sportwereld stimuleren tot ethische bewustwording. Het wil een kenniscentrum zijn, waar informatie vergaard en verspreid wordt, gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek en good practices, en dat begeleiding en opleiding aanbiedt aan alle actoren in de sport. ICES kan de sportsector ondersteunen en begeleiden in preventie en vorming rond het thema integriteit. Meer informatie op www.ethicsandsport.com.

11.3 Meldpunt 1712 -advies/informatie

Elke burger kan zich richten tot het telefonisch meldpunt "geweld, misbruik en kindermishandeling" op het gratis nummer 1712. Het meldpunt integreert de bestaande meldpunten, aanspreekpunten, onthaalwerkingen van de vertrouwenscentra kindermishandeling en de centra algemeen welzijnswerk (slachtofferhulp, ouderenmis(be)handeling, partnergeweld, intrafamiliaal geweld). 1712 is voor de burger het meldpunt bij uitstek voor alle vormen van geweld, misbruik en kindermishandeling.

Via 1712 wordt de burger vlot doorverbonden met het meldpunt van de provincie van waaruit hij belt. Het meldpunt kan op werkdagen worden gebeld van 9 tot 17u. Er is een doorlopende receptiedienst en personen die buiten de openingsuren bellen, krijgen de boodschap dat ze contact kunnen opnemen met Tele-Onthaal op het gratis nummer 106.

Wat doet het meldpunt 1712?

- het beluistert het verhaal van het slachtoffer, de pleger, een betrokkene of derde en probeert de vraag samen met de beller helder te krijgen;
- het bekijkt samen met de beller de mogelijkheden om iets met die bezorgdheid of verontrusting te doen;
- het helpt om de juiste informatie te zoeken;
- het maakt de beller wegwijs in de wereld van justitie en hulpverlening en
- het kan de beller, als dat gewenst is of aangewezen, doorverwijzen naar gespecialiseerde hulpverlening in de buurt (een centrum algemeen welzijnswerk zijn, een vertrouwenscentrum kindermishandeling, politie, justitie.)

Hoe werkt het meldpunt 1712?

Je kunt anoniem terecht bij het meldpunt 1712. 1712-medewerkers zijn gebonden aan het beroepsgeheim. Wanneer iemand in gevaar verkeert, wordt uiteraard hulp geboden. Personen die bedreigd worden of in gevaar zijn, wordt aangeraden onmiddellijk de politie (101) te benaderen. Voor dringende medische hulp wordt aangeraden te bellen naar 112.

Een oproep naar het meldpunt is gratis en wordt niet op de gesprekslijst van de factuur vermeld. Zo kunnen bijvoorbeeld kinderen ook vrijblijvend contact opnemen met het meldpunt, zonder dat ze het risico lopen hierop door een ouder te worden aangesproken. Dat is een belangrijk veiligheidsaspect in situaties van kindermishandeling, intrafamiliaal geweld, ouderenmis(be)handeling en partnergeweld.

Informatie over misbruik en geweld

Meer informatie is terug te vinden op www.1712.be.

Op de website van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk kan men informatie vinden rond verschillende thema's:

- Meer informatie over familiaal geweld: <http://www.caw.be/Familiaalgeweld/tabid/290/Default.aspx>
- Meer informatie over seksueel misbruik: <http://www.caw.be/Seksueelmisbruik/tabid/425/Default.aspx>
- Meer informatie over slachtoffers van een misdrijf: <http://www.caw.be/Slachtoffervaneenmisdrijf/tabid/546/Default.aspx>
- Bovendien is er een informatieve website voor professionals in opbouw: www.steunpunt.be.

11.4 Child Focus - advies/informatie

Child Focus is de Stichting voor vermiste en seksueel uitgebuite kinderen en is de klok rond, zeven dagen per week bereikbaar voor meldingen van seksueel misbruik van minderjarigen. De consulenten van Child Focus geven de melder telefonische crisisondersteuning en verwijzen door naar de meest passende bijstand binnen hulpverlening en/of politie en justitie. Child Focus beheert eveneens het burgerlijk meldpunt voor beelden van seksueel misbruik van kinderen en heeft een aparte hulplijn over veilig internet.

- Iedereen met vragen en meldingen in verband met seksueel misbruik van minderjarigen kan terecht op het gratis noodnummer 116000 (24/24, 7/7). Vanuit het buitenland is Child Focus bereikbaar op het betalend nummer +32 2 475 44 99. Het meldpunt is ook per chat bereikbaar op www.nupraatikerover.be.
- Beelden van seksueel misbruik van minderjarigen (kinderpornografie) kunnen online gemeld worden via het burgerlijk meldpunt www.stopchildporno.be.
- Voor informatie, vragen en probleemmeldingen omtrent online veiligheid van minderjarigen is er www.clicksafe.be.
- Meer informatie op www.childfocus.be.

11.5 Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) - vorming, advies/informatie en hulpverlening

Ben je professioneel betrokken bij een kind of jongere en wil je advies of heb je de vraag of verwachting dat er hulp wordt opgestart, dan kan je terecht bij het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) van je provincie.

De VK's zijn aanspreekbaar voor alle vormen van geweld tegen kinderen. Bij een vermoeden van of onge-

rustheid over kindermishandeling, kan men contact opnemen met een VK. De mensen daar zijn gespecialiseerd in dit soort zaken. Samen met de contactnemer schatten zij de ernst van de situatie en de noden in. Op basis daarvan wordt het vervolgtraject bepaald: ondersteunend optreden of de hulpverlening zelf organiseren en coördineren.

Elke Vlaamse provincie en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft een Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK).

- De vertrouwenscentra zijn elke werkdag bereikbaar van 9u tot 17u. Voor dringende meldingen zijn ze ook buiten de kantooruren en in het weekend bereikbaar.
- De contactgegevens van het VK in jouw provincie vind je via www.kindermishandeling.be. Aangezien er regionale verschillen mogelijk zijn in het aanbod van de VK's, is het aangeraden op voorhand ter informatie contact op te nemen.

De deskundigheid en kennis van de VK's wordt doorgegeven via vorming en opleidingen vanuit de VK's zelf en via deelname aan studiedagen en andere externe opleidingsvormen.

11.6 Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW) - advies/informatie en hulpverlening

Wanneer de betrokkenen bij een situatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik volwassenen zijn, kan men zich voor advies of hulp richten tot een Centrum voor Algemeen Welzijnswerk.

Er zijn 25 CAW's in Vlaanderen en Brussel. In elke regio zijn er één of meer onthaalpunten waar men te-

recht kan voor informatie, advies, opvang, praktische hulp, crisis hulp en begeleiding. Er is ook een specifiek onthaal voor jongeren in het jongerenadviescentrum (JAC).

Slachtoffers kunnen in elk gerechtelijk arrondissement terecht bij de dienst slachtofferhulp van het CAW. Sommige CAW's bieden ook hulp aan voor minderjarigen die zelf seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen. In sommige regio's is er ook crisis hulp de klok rond.

- De CAW's zijn telefonisch bereikbaar tijdens de kantooruren op het nummer 078/150.300.
- Jongeren kunnen chatten via www.jac.be.
- Surf naar www.caw.be voor de contactgegevens van een centrum in de buurt.

11.7 Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) - hulpverlening

Er zijn in Vlaanderen 20 CGG's die worden erkend door het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid. Een CGG biedt hulp aan mensen met ernstige psychische problemen. In een CGG zijn er daarvoor meestal aparte teams voor volwassenen en voor kinderen en jongeren. Elk team bestaat uit een of meerdere psychiaters, psychologen en maatschappelijk werkers.

Een CGG biedt medisch-psychiatrische hulp (een psychiater stelt een diagnose en schrijft indien aangevraagd medicatie voor) en psychotherapeutische hulp (psychologen of andere gekwalificeerde medewerkers gaan een reeks gesprekken aan met de cliënt; de cliënt kan zo een aantal emoties of ervaringen beter verwerken).

- Meer informatie en de contactgegevens van de CGG's vind je via <http://www.zorg-en-gezondheid.be/Zorgaanbod/Geestelijke-gezondheidszorg/>.

Hulp voor plegers

Er zijn in Vlaanderen een aantal diensten die gespecialiseerd zijn in de begeleiding en behandeling van plegers van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. Het Universitair Forensisch Centrum (UFC) doet dienst als steuncentrum in het kader van het samenwerkingsovereenkomst tussen de Federale Staat en de Vlaamse gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik. Op de website van het UFC vind je meer informatie over en contactgegevens van gespecialiseerde diensten, www.ufc.be.

Enkele diensten zijn bovendien gespecialiseerd in hulp voor minderjarige plegers. Bij een aantal daarvan kan je enkel terecht na doorverwijzing door de jeugdrechtbank, maar er zijn er ook enkele waar minderjarigen – onder bepaalde voorwaarden – terecht kunnen voor hulp op vrijwillige basis.

- CAW Artevelde (Gent)
09 233 12 89
- CAW 't Verschil (Hasselt)
011 21 20 20
- CGG Mandel en Leie (Kortrijk)
056 24 09 00
- CGG Noorderkempen (Turnhout)
014 41 09 67
- EXIT (Brugge)
050 44 57 18
- I.T.E.R. (Brussel)
02 512 62 43
- UCKJA (Antwerpen)
03 280 49 00

11.8 Huisarts / sportarts – advies/informatie en hulpverlening

De huisarts van een slachtoffer of pleger of de (sport) arts van de sportorganisatie kan een goed aanspreekpunt zijn voor advies bij een situatie of voor (medische) hulpverlening. De huisarts of sportarts zal indien nodig of gewenst doorverwijzen naar meer gespecialiseerde hulp.

11.9 Justitiehuis – advies /informatie

België telt 28 justitiehuisen: één in elk gerechtelijk arrondissement van Vlaanderen en Wallonië en twee in Brussel, namelijk een Nederlands- en een Franstalig justitiehuis.

De justitiehuisen zijn onder meer verantwoordelijk voor slachtofferonthaal. Daarnaast kan elke burger terecht bij een justitieassistent in geval van problemen die te maken hebben met specifieke domeinen van justitie. Iedereen kan in het Justitiehuis informatie vragen met betrekking tot een eventuele juridische procedure. Het Justitiehuis geeft echter geen advies over stappen die moeten worden gezet.

- De contactgegevens van het Justitiehuis kan je opzoeken via www.juridat.be, via “gerechtelijke adressen”.

11.10 Politie – melding/klacht

Een aangifte van een geval van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, of het indienen van een klacht (i.e. aangifte door het slachtoffer) kan bij de lokale politie. De politie is wettelijk verplicht elk misdrijf te melden aan de procureur des Konings (zie hieronder). Er zijn 196 lokale politiezones in België. Het kan nuttig zijn bij de opmaak van een eigen wegwijzer aan de lokale politie te vragen met welke dienst of met wie het best contact wordt opgenomen bij een incident.

- In noodsituaties bel je de politie op het noodnummer 101.

- Via de website www.lokalopolitie.be, onder lokale politie / contact, kan je de contactgegevens van jouw politiezone opzoeken.

11.11 Parket van de procureur des Konings (lokaal Parket) – melding/klacht

België is opgedeeld in gerechtelijke arrondissementen. In deze arrondissementen bevindt zich een parket (of openbaar ministerie) met aan het hoofd de procureur des Konings. Na een aangifte van een misdrijf bij de politie, wordt de procureur des Konings ingelicht. Een aangifte van een geval van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik kan ook rechtstreeks bij het parket. Na een aangifte vindt een opsporingsonderzoek (onder leiding van de procureur des Konings) of gerechtelijk onderzoek (onder leiding van een onderzoeksrechter) plaats.

Het verloop van de gerechtelijke procedure is afhankelijk van een aantal factoren.

- Als er sprake is van een minderjarig slachtoffer wordt na een melding bij de politie eerst een opsporingsonderzoek gestart. Vervolgens kan het Parket beschermingsmaatregelen nemen ten aanzien van het minderjarige slachtoffer. Wordt een situatie van seksueel misbruik van een minderjarige aan het Parket gemeld door een hulpverlener, dan volgen er wellicht eerst beschermingsmaatregelen ten aanzien van de minderjarige en kan daarna ook een strafdossier geopend worden ten aanzien van de pleger.
- Minderjarige betrokkenen worden door getrainde politiemensen audiovisueel verhoord. Dat verhoor wordt gefilmd zodat het maar één keer moet plaatsvinden.

Na het onderzoek kan de procureur drie dingen doen wat de verdachte betreft:

1. Als er onvoldoende bewijzen zijn dat de verdachte schuldig is, zal de procureur de klacht seponeren. De verdachte wordt dan niet vervolgd. Let wel: dat er bijvoorbeeld onvoldoende bewijzen zijn, betekent niet dat er geen misbruik is geweest. Het betekent evenmin dat er geen maatregelen getroffen kunnen worden die een minderjarig slachtoffer beschermen.
2. Zijn er wel duidelijke aanwijzingen dat de verdachte schuldig is, dan kan de procureur de verdachte een alternatieve maatregel voorstellen om zich te laten behandelen. Dit is enkel mogelijk bij niet al te ernstige feiten. De verdachte kan dit weigeren, maar dan is de kans is groot dat hij of zij alsnog gedagvaard wordt.
3. Als er duidelijke aanwijzingen zijn dat de verdachte schuldig is en het om ernstige feiten gaat, dan zal de procureur de verdachte doorverwijzen naar de rechtbank, waar er uitspraak gedaan wordt over zijn of haar schuld en een eventuele straf of maatregel. Als de dader minderjarig is, komt de zaak voor de jeugdrechtbank.

- De contactgegevens van de parketten vind je via http://justitie.belgium.be/nl/rechterlijke_orde/openbaar_ministerie/parket/.

11.12 Advocaat.be / Jeugdadvocaat.be - rechtsbijstand

Voor eerstelijnsbijstand (het geven van juridische informatie, een eerste juridisch advies of de verwijzing naar een gespecialiseerde instantie of organisatie) en tweedelijnsbijstand (een pro-Deoadvocaat) van een dader of een slachtoffer kan men geheel of gedeeltelijk kosteloos een beroep doen op een advocaat.

- Voor meer info kan je terecht op www.advocaat.be.

Elke balie (de orde van advocaten per arrondissement) heeft bovendien een doorlopende receptie-dienst voor jeugdaangelegenheden waar minderjarigen terecht kunnen voor gratis juridisch advies van een jeugdadvocaat.

- Een overzicht van de contactgegevens en openingsuren per lokale balie vind je op www.jeugdadvocaat.be onder “lokale balies”.

11.13 Suggnomè - herstelbemiddeling

Wie betrokken is bij een strafrechtelijk dossier (als slachtoffer of dader, maar ook als familielid of hulpverlener) kan herstelbemiddeling vragen. Bij herstelbemiddeling gaan slachtoffer en dader, rechtstreeks of onrechtstreeks, met de hulp van een neutrale persoon het gesprek aan over de feiten, de achtergronden, de betekenis en de gevolgen van een misdrijf. De bemiddeling gebeurt vrijwillig en vertrouwelijk en wordt begeleid door bemiddelingsdiensten, erkend door de minister van Justitie.

- Meer informatie en contactgegevens van plaatselijke bemiddelingsdiensten vind je via www.suggnome.be.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Dit laatste deel van het Raamwerk Lichamelijke en Seksuele Integriteit en Beleid geeft je nuttige achtergrondinformatie bij de ontwikkeling van een beleid. Je vindt in dit deel:

1. **engagementsverklaring** van 29 februari 2012 ter bescherming van de seksuele integriteit van de minderjarige in de sportsector
2. **beroepsgeheim, discretieplicht en aangifteplicht:** informatie voor de sportorganisatie
3. de **normatieve lijst** seksuele ontwikkeling, die je een idee geeft van leeftijdgebonden seksueel gedrag;
4. **denkkaders** waarop een beleid over lichamelijke en seksuele integriteit kan worden gebouwd, met links naar extra bronnenmateriaal.

1 Engagementsverklaring ter bescherming van de seksuele integriteit van de minderjarige in de sportsector

1.1 Uitgangspunten

Als sportsector gaan we het engagement aan om de positieve waarden in de sport, en met name in de jeugdsport, te promoten. Daarbij willen we de rechten en de bescherming van de jongere voortdurend vanuit een ruimer perspectief bekijken. Als uitgangspunt nemen we daarvoor een ethisch verantwoorde sportbeoefening, die onder meer gebaseerd is op de Panathlonverklaring over ethiek in de jeugdsport.

De sportsector zal inspanningen leveren om de integriteit te beschermen van de jongeren die aan ons worden toevertrouwd.

Met deze engagementsverklaring drukken wij de intentie uit om adequaat aandacht te besteden aan de preventie en bestrijding van alle mogelijke vormen van seksueel misbruik en geweld, ongeacht wie de dader of het slachtoffer is. Om

dat te bereiken willen we het thema bespreekbaar maken, het taboe doorbreken en situaties van (vermoedelijk) seksueel grensoverschrijdend gedrag doeltreffend aanpakken.

Daarnaast streven we er ook naar om voor jongeren een klimaat te waarborgen waarin ze zich niet alleen op sportief vlak, maar ook op het vlak van seksueel en relationeel gedrag kunnen ontwikkelen, uiten en ontplooiën, ongeacht hun geslacht, godsdienst, kleur, seksuele oriëntatie en mentale of fysieke capaciteiten of beperkingen.

1.2 Engagements

Binnen de grenzen van onze specifieke opdracht nemen we als sportsector onze verantwoordelijkheid en gaan we de hieronder vermelde engagements aan.

We gaan het engagement aan om een gezamenlijke visie op het beschermen van seksuele integriteit en het ondersteunen van de lichamelijke en seksuele ontwikkeling van jongeren te expliciteren via het opstellen van een raamwerk en het uitwerken van een leidraad voor het ontwikkelen van een efficiënt beleid binnen onze sector.

We zorgen voor een uitgeschreven handelingsprotocol bij (vermoedens van) een incident. Daarbij zal er steeds aandacht gaan naar zowel de rechten van het slachtoffer als van diegene die van seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt verdacht of beschuldigd.

We informeren en sensibiliseren onze sportsector over de manier waarop en bij wie men terecht kan met vragen en problemen rond seksueel grensoverschrijdend gedrag, misbruik en geweld. We stimuleren de sportorganisaties om vertrouwenscontactpersonen¹ als eerste aanspreekpunt en doorverwijspunt aan te stellen.

In de opleiding van al onze medewerkers — zowel vrijwilligers als professionelen, onder wie bestuursleden, trai-

ners, begeleiders, of sportopleerkrachten — willen we aandacht besteden aan het adequaat omgaan met seksueel gedrag van jongeren, het sensibiliseren rond toelaatbaar of ontoelaatbaar gedrag, en het herkennen van signalen die kunnen wijzen op seksueel grensoverschrijdend gedrag, zowel van plegers als van slachtoffers. Waar mogelijk, zullen we een bijdrage leveren aan het ontwikkelen van competenties die medewerkers kunnen gebruiken om met het thema seksualiteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag aan het werk te gaan.

Bij het inschakelen van onze medewerkers wordt specifiek aandacht besteed aan hun achtergrond en hun houding tegenover lichamelijke integriteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Binnen de sportsector ontwikkelen en ontsluiten we gepaste handleidingen, instrumenten en gedragscodes waarop medewerkers in de sportsector kunnen terugvallen. Die hulpmiddelen geven hen richting om een gezonde en professionele houding tegenover seksualiteit en lichamelijke integriteit aan te nemen. Ze stellen hen ook in staat om situaties te vermijden die als grensoverschrijdend gedrag kunnen worden beschouwd of ervaren, zonder dat ze daarom elke vorm van lichamelijke of intimiteit moeten vermijden. In het kader van onze procedures en reglementen besteden we de nodige aandacht aan dit onderwerp om de implementatie van deze verklaring mogelijk te maken.

Brussel, 29 februari 2012

Ondertekenaars:

Vlaams minister van Sport Philippe Muyters, Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media - CJSM, Agent-schap voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openluchtcreatie - BLOSO, Vlaamse Sportfederatie vzw - VSF, Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité vzw - BOIC, Vlaams Instituut voor Sportbeheer en Recreatiebeleid vzw - ISB, Stichting Vlaamse Schoolsport - SVS

¹ Cfr. Aanspreekpersoon Integriteit

2 Beroepsgeheim, discretieplicht en aangifteplicht binnen de sportorganisatie

Wat doe je als begeleider in een sportorganisatie met informatie over (mogelijk) seksueel grensoverschrijdend gedrag? Dat hangt onder meer af van de situatie waarin die begeleider zelf zit. Is hij gebonden door het beroepsgeheim of zijn er andere regels van toepassing die bepalen of hij zulke informatie mag delen met andere personen of instanties?

Het beroepsgeheim geldt enkel voor personen die door hun beroep of functie geheimen vernemen omdat mensen genoodzaakt zijn zich tot hen te wenden. De beroepscategorieën die onder het beroepsgeheim vallen zijn onder meer artsen, apothekers en psychologen.

Bestuurders, trainers, begeleiders en andere medewerkers van een sportorganisatie hebben geen beroepsgeheim (enig voorbehoud: (sport)artsen vallen door de aard van hun functie uiteraard wel onder het beroepsgeheim). Ook de vrijwilliger die als Aanspreekpersoon Integriteit optreedt binnen de sportorganisatie is niet gebonden door beroepsgeheim. Er zijn wel andere regels van toepassing, waardoor ze toch vertrouwelijk moeten omgaan met bepaalde informatie.

2.1 Discretieplicht

De discretieplicht is een afspraak tussen de organisatie en de vrijwilliger of werknemer. Een medewerker is op basis van de vertrouwelijkheidsclausule in de vrijwilligers- of arbeidsovereenkomst gebonden door een discretieplicht. Dit betekent dat hij de informatie die hij krijgt via zijn activiteiten vertrouwelijk moet behandelen. Als hij de discretieplicht schendt, staat daar geen strafrechtelijke sanctie tegenover zoals bij het beroepsgeheim. Schending van de discretieplicht kan enkel aanleiding geven tot tuchtrechtelijke sancties (waarschuwing, schorsing, ontslag...). Daar-

naast gaat de discretieplicht niet zover als het beroepsgeheim, aangezien geen geheimhouding tegenover oversten en/of collega's beloofd kan worden. Let wel: de discretieplicht geldt enkel ten aanzien van derden, maar kan niet ingeroepen worden tegenover gerechtelijke instanties.

Voorbeeld: een vrijwilliger van een sportclub komt naar aanleiding van zijn activiteiten te weten dat een trainer zich seksueel grensoverschrijdend heeft gedragen. In de vrijwilligersovereenkomst staat een vertrouwelijkheidsclausule. Door zijn discretieplicht moet de vrijwilliger deze informatie vertrouwelijk behandelen tegenover derden (andere sportclubs, pers...). Maar hij volgt uiteraard verder de stappen en procedures conform het handelingsprotocol van de sportorganisatie. Hij kan advies vragen aan een expert. Als de vrijwilliger echter wordt opgeroepen om te getuigen tijdens een rechtszaak, dan geldt de discretieplicht niet en zal hij moeten melden wat hij weet.

Tip! Als sportorganisatie kun je het model Vrijwilligersovereenkomst van het Dynamoproject gebruiken. Dat model omvat standaardclausules zoals de vertrouwelijkheidsclausule (www.dynamoproject.be).

2.2 Beroepsgeheim

Artikel 4 van de Wet betreffende de rechten van vrijwilligers van 3 mei 2005 vermeldt dat ook vrijwilligers door hun organisatie moeten worden geïnformeerd dat ze onder het beroepsgeheim kunnen vallen. De organisatie die een beroep doet op de vrijwilliger moet deze informatie opnemen in de informatienota voor of vrijwilligersovereenkomst met de vrijwilliger. Binnen een sportorganisatie zullen de meeste personen echter niet onder het beroepsgeheim vallen, omdat sportorganisaties geen deel uitmaken van de hulpverleningssector (enig voorbehoud: (sport)artsen vallen door de aard van hun functie uiteraard wel onder het beroepsgeheim). Daarom kunnen specifieke regels over bijvoorbeeld discretieplicht aan de vrijwilligersovereenkomst toegevoegd worden.

Personen die wel gehouden zijn door het beroepsgeheim, hebben in bepaalde situaties het recht om dit beroepsgeheim te doorbreken. Enkele voorbeelden:

- Getuigenis in rechte;
- Algemene hulpverleningsplicht;
- Aangiften bij misbruik van minderjarigen of kwetsbaren;
- Noodtoestand.

2.3 Algemene hulpverleningsplicht

Artikel 422bis van het Strafwetboek beschrijft de algemene hulpverleningsplicht van elke burger. Wie aan die plicht verzaakt, kan veroordeeld worden voor schuldige verzuim.

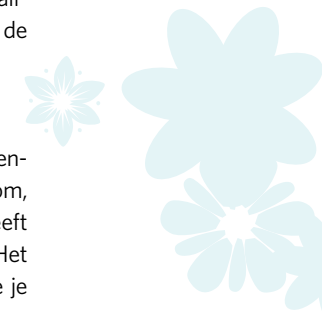
Alle burgers, dus ook houders van het beroepsgeheim, zijn verplicht om hulp te bieden aan een medeburger in nood, indien:

- ze zelf hebben vastgesteld dat deze persoon in groot gevaar verkeert of deze toestand hen werd beschreven door degenen die hun hulp inroepen (tenzij ze, op grond van de omstandigheden waarin ze werden verzocht om te helpen, konden geloven dat het verzoek niet ernstig was of dat er gevaar aan verbonden was);
- ze kunnen helpen zonder ernstig gevaar voor zichzelf of voor anderen.

Men dient zelf hulp te verlenen of door tussenkomst van een derde hulp verschaffen (vb. een gespecialiseerde hulpverlener ter hulp roepen). Aangifte bij de gerechtelijke instanties is niet noodzakelijk.

2.4 Aangifteplicht

Wanneer je getuige bent van een aanslag op de openbare veiligheid, iemands leven of iemands eigendom, moet je de politie melden waar het misdrijf heeft plaatsgevonden of waar de verdachte zich bevindt. Het gaat over het aangeven van ernstige misdrijven die je zelf hebt vastgesteld, zoals een bomaanslag, een gewapende overval of een steekpartij.

3 Normatieve lijst seksuele ontwikkeling

Wat? Een document dat de seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren in kaart brengt, en voorbeelden geeft van seksueel gedrag dat aanvaardbaar is (groene vlag), licht grensoverschrijdend is (gele vlag), ernstig grensoverschrijdend is (rode vlag) en zwaar grensoverschrijdend is (zwarte vlag).

Waarom? Het geeft een neutraal en genuanceerd beeld en kan helpen om de discussie objectiever te laten verlopen. Het geeft richting aan het pedagogisch handelen door gekleurde vlaggen te linken aan een pedagogische reactie.

Wie? Elke begeleider van kinderen en jongeren.

Opgepast! De lijst beschrijft gedrag van jongeren tot 18 jaar. Voor volwassenen blijven alle criteria voor gewenst seksueel gedrag dezelfde, met uitzondering van het leeftijds- of ontwikkelingscriterium, omdat er in principe geen onderscheid meer wordt gemaakt vanaf de leeftijd van 18 jaar. Uiteraard zal de lijst aangevuld moeten worden met voorbeelden uit de volwassen sfeer.

3.1 Hoe aan de slag met de normatieve lijst en de criteria?

De zes criteria (zie het instrument “Vlaggensysteem”) geven een duidelijk kader om seksueel gedrag te kunnen beoordelen. Wanneer alle criteria goed scoren, spreken we van seksueel aanvaardbaar gedrag of groene vlag. Is op één van de criteria een grens overschreden, spreken we van seksueel grensoverschrijdend gedrag. De mate van grensoverschrijding bepaalt de kleur van de vlag.

De reactie die men kan geven als begeleider kan men afstemmen op de kleur van de vlag.

- Bij groene vlag moet men niet tussenkomen of zelfs een positieve reactie geven;
- Bij gele vlag is een corrigerende en coachende reactie goed;
- Bij rode vlag legt men een verbod op en legt men uit waarom;
- Bij zwarte vlag verbiedt men en komt men tussen met straf, verwijzing, of andere maatregel.

Het onderscheid tussen zwart en rood is enkel zinvol bij kinderen en jongeren, of bij mensen met een verstandelijke beperking, en geeft hen de kans het gedrag te corrigeren.

De normatieve lijst kan men als instrument gebruiken om het leeftijdsspecifieke van de seksuele ontwikkeling te checken.

3.2 De normatieve lijst in een notendop

LEEFTIJD	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
BABY'S van 0 tot 1,5 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Duimzuigen, exploratie van het eigen lichaam en genitaal spel. • Interesse en willen aanraken van genitaliën van anderen. • Naakt rondlopen of kruipen. • Seksuele opwindning en erecties komen voor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet beschreven. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet beschreven. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet beschreven.
PEUTERS van 1,5 tot 3 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Stoeien en knuffelen. • Gluren, aanraken, nieuwsgierig onderzoeken. • Eigen geslachtsdeel wordt ontdekt als lustvol; zelfbevrediging komt voor. • Grote interesse in naakte lichamen; naakt rondlopen. • Gebruik van 'vieze woorden'. 	<ul style="list-style-type: none"> • Eenmalig borsten aanraken indien de context dit niet toelaat. • Eenmalige poging tot het ontbloten van andermans geslachtsdelen zonder diens toestemming. • Mooning (opzettelijk ontbloten en toekeren van het eigen achterwerk). • Tong in iemands mond steken tijdens het kussen. • Storend bezig zijn met zelfbevrediging of met seksspelletjes. 	<ul style="list-style-type: none"> • Objecten in de anus/vagina steken. • Oraal contact met geslachtsdelen. • Herhaalde pogingen tot aanraken of ontbloten van andermans geslachtsdelen. • Herhaald vieze woorden uitspreken wanneer de context het niet toelaat. 	<ul style="list-style-type: none"> • Herhaald oraal contact met geslachtsdelen.
KLEUTERS van 3 tot 6 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Genderbesef en rollenpatroon. • Vragen stellen over of het willen aanraken van borsten, achterwerk of genitaliën van vertrouwde volwassenen (bijvoorbeeld tijdens het baden). • Zelfbevrediging komt voor. • Seksuele spelletjes (doktertje, moedertje en vadersje); stapelen (naakt op elkaar liggen). • Gebruik van 'vieze woorden'; moppen en tekeningen over seks. • Kusjes geven, verliefdheid. 	<ul style="list-style-type: none"> • Eenmalig seksueel expliciete taal, geluiden en tekeningen maken. • Eenmalig gluren, exhibitionisme, naar porno kijken. • Veel bezig zijn met zelfbevrediging (solo of wederzijds). • Seksueel gore gesprekken met leeftijdsgenoten. • Niet bij de leeftijd passende seksuele kennis. • Tong in iemands mond steken tijdens het kussen. • Seks nabootsen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Objecten in de anus/vagina steken. • Herhaalde seksuele pesterijen. • Herhaald gluren, exhibitionisme, naar porno kijken. • Dwangmatige zelfbevrediging. • Herhaald seksueel expliciet taalgebruik. • Oraal aan andermans geslachtsdelen komen. • Angst opwekken. • Met manipulatie of druk, chantage seksuele aanraking afdwingen. • Poging tot geslachtsgemeenschap. 	<ul style="list-style-type: none"> • Herhaald objecten in de anus/vagina steken. • De andere pijn doen tijdens seksuele spelletjes. • Herhaald seksueel expliciete gesprekken met groot leeftijdsverschil. • Herhaald oraal contact. • Herhaalde pogingen tot geslachtsgemeenschap.
KINDEREN van 6 tot 11 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Uitdagend en verleidelijk gedrag vertonen t.a.v. volwassenen, bijvoorbeeld op schoot klimmen en aanhalig zijn. • Schaamtegevoel en preutsheid. • Grote nieuwsgierigheid en verlangen naar kennis. • Mopjes en tekeningen over seks. • Veel experimenteren en verkennen eigen lichaam. • Gevoelens van verliefd zijn geraken gepaard met lichamelijk contact: eerste voorzichtige aanrakingen, zoenen. • Seksuele spelletjes met andere kinderen, maar meer in het geniep. • Zelfbevrediging, ook wederzijds. • Praten over seks en samen naar seksplaatjes kijken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Aanrrijven van lichaam tegen anderen en Lolitagedrag (verleidelijk gedrag t.a.v. volwassenen). • Mooning (opzettelijk ontbloten en toekeren van het eigen achterwerk). • Eenmalig gluren. • Eenmalig tekeningen over onzedelijke en/of gewelddadige seks; seksuele schuttingtaal. • Eenmalig anderen willen uitkleeden zonder toestemming; gluren. • Tong in de mond tijdens kussen. • Onbekenden knuffelen. • Eenmalig tonen van geslachtsdelen (ook via webcam) aan onbekenden. • Anderen storen met (wederzijdse) zelfbevrediging; seksueel expliciet gedrag met leeftijdsgenoten. • Naar sekslijnen bellen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren. • Herhaaldelijk tekeningen over onzedelijke en/of gewelddadige seks; seksuele schuttingtaal. • Expliciete gesprekken over seks met leeftijdsverschil. • Eenmalige seksuele pesterijen. • Herhaaldelijk anderen willen uitkleeden zonder toestemming. • Eenmalig aanraken van geslachtsdelen met mond. • Herhaaldelijk tonen van geslachtsdelen (ook via webcam) aan onbekenden. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen aan seksspelletjes. • Voorwerpen in de vagina/anus stoppen. • Opvallend met seks bezig (ook via internet). 	<ul style="list-style-type: none"> • Herhaaldelijke gore en expliciete gesprekken met groot leeftijdsverschil. • Herhaaldelijk seksuele pesterijen. • Herhaald aanraken van geslachtsdelen met mond. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen aan seksspelletjes. Anderen pijn doen met seksueel gedrag. • (poging tot) geslachtsgemeenschap en/of anaal contact met leeftijdsgenoten/jonger(e) kind(eren).

LEEFTIJD	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
TIENERS van 12 tot 14 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Begin puberteit: aandacht voor eigen lichaam en dat van de andere neemt toe. Homoseksuele gevoelens zijn zeer algemeen, vooral vanwege de wankelende seksuele identiteit. • Gevoelens van seksuele opwindning en aantrekking; eerste seksuele fantasieën. • Niet-aanstootgevende seksuele grapjes. • Interesse in erotica. • (Wederzijdse) masturbatie. • Ervaring met seksueel gedrag: tongzoenen, oppervlakkig vrijen en aanraken. • Flirten op het internet en over seks chatten met leeftijdsgenoten. 	<ul style="list-style-type: none"> • Aanwrijven van lichaam tegen anderen en Lolitagedrag (verleidelijk gedrag t.a.v. volwassenen). • Eenmalig gluren. • Eenmalige seksuele plagerijen. • Grote interesse in porno. <ul style="list-style-type: none"> • Opvallend veel bezig zijn met seks (ook masturbatie) • Promiscue gedrag. • Geslachtsgemeenschap. • Cyberseks hebben met een onbekende (via webcam). • Een afspraak om seks te hebben met iemand op internet ontmoet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren; proberen anderen uit te kleden. • Herhaaldelijke seksuele pesterijen. • Interesse en in beslag genomen worden door agressieve porno, seksuele agressieve gedachten en thema's. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • Anaal en oraal contact. • Voorwerpen in de vagina/anus inbrengen. • Seksueel contact in ruil voor een beloning. • Cyberseksessie ongevraagd opnemen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewust toekijken bij (groeps)verkrachting. • Ongevraagd naaktfoto's maken en verspreiden. • Interesse in kinderporno; het maken en/of verspreiden van kinderporno. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • De andere(n) pijn doen tijdens het seksuele spel; genitale verwondingen veroorzaken; seksueel contact met dieren. • Zich prostitueren of een prostituee bezoeken. • Cyberseksessie ongevraagd verspreiden.
JONGEREN van 15 tot 17 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Relatievorming; meest voorkomende vorm is seriële monogamie (één vaste relatie en als dat niets wordt, proberen met iemand anders). • Niet-aanstootgevende seksuele grapjes. Seksuele expliciete conversaties met leeftijdsgenoten. • Interesse in erotica. • Flirten op het internet en over seks chatten met leeftijdsgenoten. • (Wederzijdse) masturbatie. • Vrijen gaat steeds verder: van het (laten) aanraken van de borsten en onder de kleding en het (laten) aanraken van geslachtsdelen naar naakt vrijen. Orale seks met leeftijdsgenoten. Geslachtsgemeenschap. • Experimenteren met verschillende vormen van seks. 	<ul style="list-style-type: none"> • Eenmalig gluren. • Eenmalige seksuele plagerijen. Seksueel agressieve praat. • Grote interesse in porno. • Cyberseks hebben met een onbekende (via webcam). • Een afspraak om seks te hebben met iemand op internet ontmoet. • Opvallend veel bezig zijn met seks (ook masturbatie). • Promiscue gedrag. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren; proberen anderen uit te kleden. • Herhaaldelijke seksuele pesterijen. Seksueel expliciete gesprekken met jongere kinderen. • Interesse en in beslag genomen worden door agressieve porno, seksuele agressieve gedachten en thema's. • Cyberseksessie ongevraagd opnemen. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • Seksueel contact in ruil voor een beloning. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewust toekijken bij (groeps)verkrachting. • Ongevraagd naaktfoto's maken en verspreiden. • Interesse in kinderporno; het maken en/of verspreiden van kinderporno • Cyberseksessie ongevraagd verspreiden. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • De andere(n) pijn doen tijdens het seksuele spel; genitale verwondingen veroorzaken; seksueel contact met dieren. • Geslachtsgemeenschap, anaal contact en andere seksuele handelingen met significant niet gelijkwaardige partner. • Zich prostitueren of een prostituee bezoeken.

Een uitgebreide versie van de normatieve lijst kan je raadplegen op www.seksuelevorming.be/download, onder de rubriek "Het Vlaggensysteem".

4 Denkkaders

We selecteren zes denkkaders die naargelang van de context relevant zijn voor het ontwikkelen van een visie op het vlak van lichamelijke en seksuele integriteit. In het uitwerken van een beleid is een visie richtinggevend. De visie van jouw organisatie op lichamelijke en seksuele integriteit verklaart de grondslagen en doelstellingen van je beleidskeuzes. Die visie ontstaat niet uit het niets: je baseert je op relevante denkkaders en bouwt daarop een argumentatie uit die het hele proces van beleidsaanpassingen voedt en stuurt.

Denkkaders zijn richtinggevend voor het handelen. Het instrument “uitgangspunten” is gebaseerd op deze denkkaders. Op de geselecteerde uitgangspunten kan een organisatie zijn beleidsvisie baseren.

4.1 Seksuele ontwikkeling

Seksualiteit maakt deel uit van het leven en zal in verschillende levensfasen een andere betekenis krijgen. De seksuele carrière of levensloop beschrijft welke ontwikkelingsfasen bij mensen voorkomen, en ongeveer op welk moment in hun ontwikkeling. De ontwikkeling stopt niet op 18, 25 of 30 jaar, dus ook na de minderjarigheid komen er nog ontwikkelingsstaken voor op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Seksualiteit: een ontwikkelingsproces²

Het spontaan seksueel getint gedrag van kinderen en jongeren is door verschillende onderzoekers vrij goed gedocumenteerd. Het maakt deel uit van het hele ontwikkelingsproces en hangt ook samen met

andere aspecten zoals zelfbeeld, relaties tot anderen en biologische rijping.

De seksuele ontwikkeling volgt in grote lijnen hetzelfde basispatroon, al kan het tempo waarin het verloopt van kind tot kind verschillen. Dat er zo'n min of meer vast patroon van seksuele ontwikkeling is, heeft te maken met het vaste patroon van de biologische en hormonale ontwikkeling van kinderen.

Seksualiteit van kinderen en jongeren is een proces waarbij zij leren seksualiteit, lichamelijkheid en intimiteit te integreren in hun leven. Voorbeelden hiervan zijn de ontwikkeling van de zelfwaardering en de relaties met anderen. Voorlopers van de latere seksualiteitsbeleving, zoals het vermogen om te genieten van lichamelijk contact, zijn al vanaf de geboorte aanwezig. In de kindertijd wordt de basis gelegd voor een latere seksualiteitsbeleving. De ontwikkeling van seksueel gedrag, gevoelens en gedachten gaat het hele leven door.

Vanaf de kindertijd wordt een begin gemaakt met de ontwikkeling van een seksueel script. Dit houdt in dat een kind eigen ideeën, waarden en verwachtingen rond seksualiteit organiseert in seksueel gedrag. Zowel positieve als negatieve ervaringen tijdens de seksuele ontwikkeling dragen bij aan dit script, en beïnvloeden de beleving van seksualiteit op latere leeftijd.

Centraal in de seksuele levensloop staat de ontwikkeling van een adequate interactiecompetentie. Deze wordt voor een groot deel beïnvloed door iemands persoonlijke geschiedenis. Kinderen en jongeren ontwikkelen zich in interactie met hun omgeving. In de ontwikkeling speelt sociaal leren

een belangrijke rol. (Jongere) kinderen leren door observatie en imitatie. Ook de reactie van de ouder of opvoeder op het gedrag van kinderen en jongeren op het gebied van seksualiteit, lichamelijkheid en intimiteit beïnvloedt het leren. Aan de hand van deze leerervaringen leert het kind of de jongere welk seksueel gedrag – wanneer en met wie – ‘gepast’ is, welke effecten het teweegbrengt en hoe men zich hierbij zou moeten voelen. Ze leren wat ze prettig vinden en wat niet. Ze leren regels over hoe je je in seksuele situaties gedraagt en hoe je dingen aan kunt pakken. Zo worden hun normen en waarden ten aanzien van seksualiteit gevormd. Deze ervaringen zijn dus functioneel. Ze bieden een kader om de eigen gevoelens en gedragingen te duiden en gedrag van anderen te interpreteren. Al doende leren kinderen en jongeren ook welk gedrag grensoverschrijdend is en welk gedrag niet.

De normatieve lijst

In de achtergrondinformatie “normatieve lijst” kan je de normatieve lijst seksuele ontwikkeling vinden, een overzicht dat de combinatie maakt tussen ontwikkeling en ethiek (volgens de zes criteria van het Vlaggensysteem). Deze lijst beschrijft welk soort seksueel gedrag in welke ontwikkelingsfase kan voorkomen. We baseerden ons op bestaand westers onderzoek over kinderen en jongeren tot de leeftijd van 18 jaar. De lijst is niet exhaustief en zal wellicht in de loop van de volgende jaren aangepast worden aan nieuwe bevindingen. Hou daarom de uitgebreide lijst op www.seksuelevorming.be in de gaten.

Seksualiteit en jongvolwassenheid (18 tot 29 jaar)

Op basis van een analyse van de sleutelmomenten (Straver, C. J., Cohen-Kettenis, P. T., & Slob, A. K. (1998)) in het seksuele en relationele leven van

² Voor een uitgebreide literatuurlijst verwijzen we naar FRANS, E. en FRANCK, TH., Vlaggensysteem. Praten over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Garant, Antwerpen-Apeldoorn, 2010, 147 p.

18-plussers, geven we hieronder een overzicht van thema's die in de jongvolwassenheid veel kans hebben om op een of andere manier aan bod te komen.

Geleidelijk minder relatiebreuken en kiezen voor een 'vaste' relatie - alternatieve samenlevingsvormen of huwelijk - grotere sturingsvaardigheid van het vrijen en grotere tolerantie - seksuele oriëntatie - seriële monogamie - keuze voor vaste relatie - grotere emotionele betrokkenheid in relaties - omgaan met seks in langdurige relatie - seksualiteitsbeleving naast nieuwe sociale aspecten (huis/werk/gezin/kinderen) - hotel mama - experimenteren met seks - seks op reis - quarterlife crisis - dertigersdilemma - echtscheiding - seksuele disfuncties en taboe - zelfstandig wonen - single zijn - onenightstands - seksuele oriëntatie - middelengebruik (bingedrinking) - invloed van vriendengroepen als alternatief voor 'traditionele' familie

Seksuele competenties en seksueel leren

Er bestaat tot op heden geen competentiemodel waarin alle elementen vervat zijn die we veronderstellen nodig te hebben op het vlak van seksueel en relationeel welzijn. Voor andere aspecten van de ontwikkeling bestaat zo'n model wel, bijvoorbeeld voor morele ontwikkeling en cognitieve ontwikkeling. Seksualiteit echter is een terrein waarover verschillende visies bestaan.

Bancroft (2006) beschrijft de integratie van seksualiteit, lichamelijke en intimiteit in de ontwikkeling van kinderen en jongeren als de integratie van drie ontwikkelingsbundels: de ontwikkeling van een genderidentiteit, seksuele ontvankelijkheid en de capaciteit tot relatievorming. Wanneer deze drie ontwikkelingsbundels beginnen te integreren in het

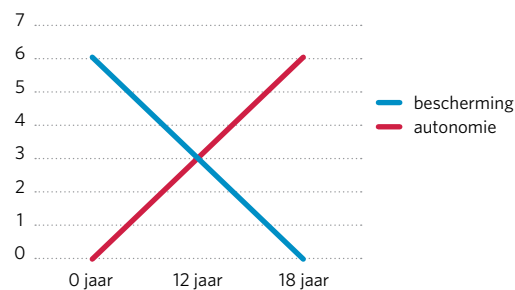
overgangsstadium tussen kindertijd en adolescentie, dan ontstaat de seksuele identiteit van de jongere.

Het leerproces

Seksuele vorming zou kinderen en jongeren de nodige competenties moeten aanleren.

Seksueel leren speelt zich niet los van de lerende af. Kinderen en jongeren leren al doende, zijnde, denkende, voelende, kijkende. Seksualiteit is heel concreet en divers. Seksueel leren zou ons moeten in staat stellen onze ervaringen plezieriger, veiliger, meer belonend of minder moeilijk te maken. Dit hoeft niet noodzakelijk puur met vallen en opstaan te gebeuren. Opvoeders kunnen ons in de vroege kinderjaren beschermen en helpen. Autonomie en zelfsturing speelt gaandeweg een steeds belangrijker rol.

In onderstaand model zie je hoe een dalende controle en bescherming vanuit de opvoeders en een groeiende autonomie van het kind hand in hand gaan. Dat betekent ook dat wat geleerd wordt in eerste instantie een zo groot mogelijke zelfsturing zal moeten zijn. Kinderen en jongeren leren zelf gaandeweg inschatten welk gedrag hen past en hoe ze dit aanpakken.

Ouders en opvoeders hebben de belangrijke taak kinderen en jongeren bij te staan in die ontwikkeling. Dit betekent dat ze in eerste instantie kijken naar het volle glas in plaats van naar het lege glas. Ze kijken met name naar wat kinderen reeds kunnen en begrijpen, en helpen hen die vaardigheden en competenties te ontwikkelen die een stapje verder liggen.

4.2 Rechtenkader

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK)

Het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind (New York, 20 november 1989) bevat diverse bepalingen die op kinderen en jongeren beneden de achttien jaar en seksualiteit van toepassing zijn, namelijk rond discriminatie, bescherming tegen seksueel misbruik en tegen seksuele uitbuiting, toegang tot gezondheidszorg, autonomie en participatie.³ Discriminatie omwille van seksuele geaardheid is in strijd met het artikel 2 van het IVRK. De bescherming tegen discriminatie geldt zowel voor kinderen van homoseksuele ouders als voor homoseksuele, biseksuele en transgenderjongeren.

Artikel 5 van het IVRK stelt dat we rekening moeten houden met de groeiende bekwaamheid van kinderen en jongeren. Kinderen en jongeren ontwikkelen en we moeten rekening houden met deze 'evolving capacities' of ontwikkelende vermogens van kinderen (Landsdown, 2009).

Artikel 12 van het IVRK stelt dat kinderen het recht hebben om mening te geven en dat hiermee reke-

³De tekst van het IVRK vind je op www.kinderrechten.be in de rubriek "kinderrechteninfo" en op www.sociaalcultureel.be onder 'Sociaal-cultureel werk voor jeugd' en vervolgens onder 'kinderrechten'.

ning gehouden wordt, kortom het participatiebeginsel.

Aansluitend bij het recht op leven, overleven en ontwikkeling, gewaarborgd door artikel 6 voorziet artikel 24 van het IVRK in het recht op toegang tot gezondheidszorg en medische voorzieningen met bijzondere nadruk op eerstelijnsgezondheidszorg en preventieve gezondheidszorg, met hierbij inbegrepen ook voorlichting rond geboortepanning.

Artikel 19 van het IVRK verplicht de Staat om kinderen te beschermen tegen elke vorm van mishandeling of uitbuiting door ouders of door andere personen die verantwoordelijkheid dragen voor de zorg voor het kind, met inbegrip van seksueel misbruik en om in verband hiermee preventieve maatregelen te nemen en behandelingsprogramma's op te zetten.

Artikel 34 van het IVRK verplicht de staten ertoe het kind te beschermen tegen alle vormen van seksuele exploitatie en seksueel misbruik. Hiertoe nemen de Staten die partij zijn met name alle passende nationale, bilaterale en multilaterale maatregelen.

Zo bevat het decreet op de sportfederaties van 13 juli 2001 bijvoorbeeld de volgende erkenningsvoorwaarde: om als Vlaamse sportfederatie erkend te worden en te blijven, moet een sportfederatie een werking, statuten en huishoudelijk reglement hebben die het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens en het Internationaal Verdrag betreffende de Rechten van het Kind onderschrijven.

Seksuele rechten

Het internationaal mensenrechtenkader stimuleert overheden verplichtingen na te komen rond het recht op gezondheid en de aanverwante rechten, zoals recht op leven, gelijke kansen, onderwijs en informatie. Seksuele rechten zijn internationaal erkend als 'mensenrechten' die verband houden met seksualiteit, zoals het recht op privacy, het recht op gezondheidszorg, het recht op vrijheid van gedachte en mening, het recht om vrij te zijn van geweld, en het recht op opvoeding en informatie.⁴

Een aantal belangrijke VN-conferenties, waaronder de Internationale Mensenrechtenconferentie (Wenen, 1993), de Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling (Caïro, 1994) en de Wereldvrouwenconferentie (Beijing, 1995), resulteerde in internationale afspraken over seksuele en reproductieve rechten op basis van een actieplan. Hiermee werd een rechtenkader gevormd voor de ontwikkeling van initiatieven die seksuele en reproductieve gezondheid bevorderen.

Het charter van de 'International Planned Parenthood Federation'⁵ (IPPF-1996) selecteert twaalf seksuele en reproductieve rechten.

⁴ "Under international human rights law, states must demonstrate that they have taken steps to fulfill their obligations to ensure the right to health, and the related rights to life, non-discrimination, education and information by removing barriers to adolescents access to sexual and reproductive health information and providing comprehensive sexuality education in schools that delivers accurate and objective information and is free of prejudice and discrimination." "An international human right: sexuality education for adolescents in schools" Center for Reproductive Rights, www.reproductiverights.org

⁵ De grootste non-profit organisatie ter wereld voor gezinsplanning, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten is de 'International Planned Parenthood Federation' (IPPF). Het is de koepelorganisatie van nationale organisaties voor gezinsplanning in meer dan 180 landen. De hoofdzetel is in Londen en er zijn daarnaast nog zes regionale zetels.

Iedere man of vrouw heeft het recht:

1. op leven;
2. op persoonlijke vrijheid en veiligheid;
3. op gelijkwaardigheid en een leven zonder discriminatie;
4. op privacy;
5. op vrijheid van meningsuiting;
6. op informatie en onderwijs;
7. zelf te beslissen al dan niet te trouwen;
8. zelf te beslissen of men kinderen wil, en op welk moment;
9. op gezondheidszorg;
10. op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang;
11. op vrijheid van vereniging en politieke participatie;
12. vrij te zijn van foltering en mishandeling.

Wat betekenen deze rechten op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit?

1. Het recht op leven

Een vrouw hoeft niet te sterven door een zwangerschap of bevalling. Zij heeft tevens het recht een zwangerschap te voorkomen of beëindigen als haar leven daardoor in gevaar kan komen.

2. Het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid

Ieder mens heeft volledige zeggenschap over het eigen lichaam en recht op lichamelijk genot. Maar niet ten koste van een ander. Mensen bepalen zelf de keuzes in hun seksuele leven. Dwang, uitbuiting en misbruik zijn nooit toegestaan. Mensen bepalen zelf of, hoeveel en wanneer ze kinderen willen krijgen. Niemand mag onderworpen worden aan gedwongen zwangerschap, sterilisatie of abortus.

3. Het recht op gelijkwaardigheid, en om vrij te zijn van alle vormen van discriminatie

Niemand mag gediscrimineerd worden op basis van geslacht, seksuele voorkeur, leeftijd, ras, sociale klasse, geloof, een lichamelijke of een verstandelijke beperking. Mannen en vrouwen hebben gelijke rechten. Dit betekent bijvoorbeeld ook dat vrouwen niet mogen worden ontslagen van werk of opleiding omdat zij zwanger zijn.

4. Het recht op privacy

Iedereen mag zelf bepalen hoe men seksualiteit wil beleven, zolang men niet de seksuele rechten van een ander schendt. En dat allemaal in vertrouwen en met bescherming van de privacy. De privacy dient ook beschermd te worden als mensen gebruik maken van seksuele en reproductieve diensten in de gezondheidszorg en andere sectoren.

5. Het recht op vrijheid van meningsuiting

Mensen zijn vrij in hun opvattingen over reproductieve en seksuele gezondheid. Niemand, ook de Kerk niet, mag deze vrijheid beperken.

6. Het recht op informatie en onderwijs

Mensen hebben het recht op alle mogelijke informatie, ook over beschikbare methoden voor gezinsplanning. Met andere woorden: hoe kun je ervoor zorgen dat je wel of juist niet zwanger wordt? Dit recht heeft ook betrekking op informatie over bescherming tegen geslachtsziekten (soa's). Bovendien heeft iedereen het recht te weten welke instellingen zich bezighouden met de bevordering van seksuele en reproductieve gezondheid.

7. Het recht om zelf te beslissen om al dan niet te trouwen

Niemand mag gedwongen worden te trouwen. En niemand mag gedwongen worden met een bepaalde persoon te trouwen.

8. Het recht om te beslissen of en wanneer men kinderen wil (zie ook: Kind en Recht)

Mensen zijn vrij te bepalen of ze kinderen willen, hoeveel en wanneer. Zij zijn natuurlijk wel gehouden dat op een verantwoordelijke manier te doen. Daarbij dienen methoden van vruchtbaarheidsregulering tot hun beschikking te staan. Dat wil zeggen dat iedereen de vrijheid heeft de pil, condooms of andere voorbehoedmiddelen aan te schaffen.

9. Het recht op gezondheidszorg

Iedereen heeft het recht op gezondheidszorg, ook ten aanzien van de seksuele en reproductieve gezondheid. Dit houdt zowel preventie als behandeling van seksuele vragen of problemen in.

10. Het recht op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang

Dit betekent dat iedereen recht heeft op veilige, betrouwbare en nieuwe technologieën. Dus wanneer de 'prikkpil' of 'Viagra' wordt uitgevonden, dan mag iedereen daarvan profiteren zodra dit beschikbaar is.

11. Het recht op vrijheid van vereniging en politieke participatie

Iedereen heeft het recht om met anderen bijeen te komen om hun seksuele en reproductieve rechten te bepleiten en op te eisen. Dat houdt onder andere in dat men regeringen ertoe mag bewegen prioriteit te verlenen aan seksuele en reproductieve gezondheid en rechten.

12. Het recht vrij te zijn van foltering en mishandeling

Niemand mag onderworpen worden aan marteling, verminking en andere vormen van geweld. Elk individu heeft het recht om niet (lichamelijk, geestelijk dan wel emotioneel) mishandeld te worden door zijn of haar seksuele partner of iemand anders. Iedereen

heeft recht op bescherming hiertegen. Seksuele partners dienen met elkaar om te gaan op basis van gelijkheid, vrijheid en wederzijds respect.

Declaration on Sexual rights

Een aanvullend document is het 'IPPF Declaration on Sexual Rights', dat in 2008 werd ontwikkeld. Het complementeert en integreert het Charter.

Seksuele Rechten krijgen hierin vorm volgens zeven leidende principes:

1. Seksualiteit is een belangrijk deel van ons mens-zijn;
2. Jongeren onder 18 hebben ook rechten;
3. De basis van mensenrechten is non-discriminatie;
4. Mensen moeten in staat zijn van hun seksualiteit te genieten en vrij te kiezen of ze zich al of niet willen voortplanten;
5. Iedereen heeft het recht tegen schade te worden beschermd;
6. Seksuele rechten kunnen enkel door de wet worden beperkt als het is om de rechten en vrijheden van anderen te beschermen, om algemeen welzijn te verzekeren en openbare gezondheid te vrijwaren;
7. Landen hebben de verplichting om seksuele rechten voor iedereen te respecteren, beschermen en vervullen.

De verklaring bestaat uit tien artikels die de volgende rechten beschrijven:

1. Het recht op gelijkheid, gelijke bescherming van de wet en vrijheid van alle vormen van discriminatie omwille van sekse, gender of seksualiteit;
2. Het recht op participatie van alle personen, ongeacht hun sekse, gender of seksualiteit;
3. Het recht op leven, vrijheid, veiligheid van de persoon en lichamelijke integriteit;
4. Het recht op privacy;
5. Het recht op persoonlijke autonomie en erkenning voor de wet;

6. Het recht op vrijheid van gedachte, mening en expressie; het recht tot associatie;
7. Het recht op gezondheid en op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang;
8. Het recht op opvoeding en informatie;
9. Het recht te kiezen al of niet te trouwen en een gezin te plannen en te stichten, en te beslissen of, hoe en wanneer men kinderen heeft;
10. Het recht op aansprakelijkheid en herstel.

Meer informatie over deze verklaring vind je op www.IPPFEN.org.

In de publicatie *“Exclaim! Young people’s guide to sexual rights: an IPPF declaration”* (IPPF, 2011) worden deze seksuele rechten vertaald naar jongeren. Hierbij verbindt men de rechten met Kinderrechten en het principe van groeiende bekwaamheid van jongeren.

Men formuleert drie leidende principes:

1. Seksualiteit maakt integraal deel uit van het mens-zijn voor alle jongeren;
2. Seksualiteit en seksueel plezier zijn belangrijk voor alle jonge mensen, los van de behoefte aan voortplanting;
3. De groeiende bekwaamheid van kinderen en jonge mensen moet erkend worden.

Vertaald naar rechten geeft dit het volgende:

1. het recht op gelijkwaardigheid;
2. het recht tot participatie;
3. het recht op leven en vrij te zijn van pijn;
4. het recht op privacy;
5. het recht op persoonlijke autonomie en door de wet erkend te worden als een individu;
6. het recht op vrijheid van gedachte en expressie;

7. het recht op gezondheid;
8. het recht op weten en leren;
9. het recht te kiezen al of niet te trouwen en kinderen te hebben;
10. het recht zijn rechten verdedigd te weten.

4.3 Juridisch en regelgevend kader

Lichamelijkheid en seks behoren tot de intieme levenssfeer en daar beslis je in principe zelf over. Toch ben je als mens en individu niet volledig vrij. Maatschappelijk leven er immers waarden en opvattingen. Juridisch gelden er normen. Denk bijvoorbeeld aan juridische begrippen als “goede zeden”, “bederf van jeugd en prostitutie” en “aanzetten tot ontucht”.⁶

Het decreet van 13 juli 2007 inzake medisch en ethisch verantwoord sporten beoogt het vrijwaren van de fysieke en psychische gezondheid van alle sporters en het promoten van de ethische waarden in de sport. Het decreet van 24 juli 1996 tot vaststelling van het statuut van de niet-professionele sportbeoefenaar regelt ondermeer de jaarlijkse vrijheidsregeling van de sportbeoefenaar, maar bevat ook garanties en rechten met betrekking tot tuchtrechtelijke procedures in de sportorganisatie.

Recht op seksualiteitsbeleving

Het recht op seksualiteitsbeleving is door de wet gewaarborgd als onderdeel van het zelfbeschikkingsrecht. Dit betekent dat er geen sprake is van strafbare feiten als alle betrokkenen geldig toestemmen (zie verder). Dat is het principe van *consensualiteit* of het *recht op gewenste seksualiteitsbeleving*.

⁶ Gebaseerd op Stevens L., *Recht met betrekking tot seksualiteit*. Leidraad bij de colleges, KULeuven, 2008

Pas wanneer een van de betrokkenen niet of niet geldig toestemt, is er sprake van strafbare feiten en komt het principe van *non-consensualiteit* en het recht op *bescherming tegen ongewenste seksualiteitsbeleving* in beeld. De wet voorziet in strafrechtelijke bescherming tegen ongewenste seksuele handelingen zonder penetratie (= aanranding van de eerbaarheid) en met penetratie (= verkrachting).

Strafrechtelijke bescherming tegen ongewenste seksualiteitsbeleving

De wet voorziet in straffen voor aanranding van de eerbaarheid en verkrachting. Het begrip eerbaarheid is niet geconcretiseerd maar wordt ingevuld als het algemeen begrip van eerbaarheid zoals dat op een bepaald ogenblik in de samenleving aangevoeld wordt, de seksuele integriteit zoals die door het collectief bewustzijn van een bepaalde maatschappij en op een bepaald tijdstip wordt ervaren. Concreet gaat het bij *aanranding van de eerbaarheid* om gedragingen die gericht zijn op het aanraken of het (doen) ontbloten van de vrouwelijke of mannelijke geslachtsorganen of van de borsten van een vrouw. Er moet sprake zijn van geweld of bedreiging.

Het misdrijf *verkrachting* wordt omschreven als: *elke daad van seksuele penetratie* van welke aard ook en met welk middel ook, gepleegd op een persoon die daar niet in toestemt. Toestemming is er met name niet wanneer de daad is opgedrongen door middel van geweld, dwang of list of mogelijk is gemaakt door een onvolwaardigheid of een lichamelijk of een geestelijk gebrek van het slachtoffer (Art. 375 al. 1-2 Sw). Penetratie vereist niet dat een seksueel orgaan wordt gepenetreerd maar het moet wel een seksuele

component hebben. Er zijn een aantal verzwarende omstandigheden waarvan leeftijd (minderjarigen) een belangrijke factor uitmaakt.

Recht op gewenste seksualiteitsbeleving

Wanneer is seksualiteit gewenst en vanaf wanneer kan iemand geldig toestemmen? Er worden twee principes gehanteerd. Ten eerste de *leeftijd* en ten tweede het al of niet aanwezig zijn van *penetratie*. Qua leeftijd geldt het principe dat mensen jonger dan 16 jaar verondersteld worden niet geldig te kunnen instemmen met een seksuele handeling. Dus wie iemand die jonger is dan 16 jaar bij een seksuele handeling betreft, pleegt steeds een misdrijf. Art. 375 al. 6 Sw. bevat een gelijkaardige redenering met betrekking tot seksuele penetraties. Alleen legt dit artikel de leeftijdsgrens vreemd genoeg op 14 jaar. Wie een seksuele penetratie pleegt op een persoon die jonger dan 14 jaar is, pleegt steeds een misdrijf. Wie 14 jaar of ouder is, wordt echter wel geacht rechtsgeldig te kunnen toestemmen met een seksuele penetratie. Samen lijken deze artikelen dus te suggereren dat een jongere van 14 of 15 jaar oud wel geldig kan toestemmen met een seksuele penetratie maar niet met andere seksuele handelingen. In de rechtspraktijk werd dit ondervangen door een persoon die een seksuele penetratie pleegt op een persoon van veertien of vijftien jaar schuldig te verklaren aan een *aanranding bij gelijkstelling* (art. 372 al. 1 Sw.). Onderstaande tabel vormt een samenvatting:

	-14 jaar	14 of 15 jaar	16 jaar of ouder
Zonder penetratie	aanranding van de eerbaarheid	aanranding van de eerbaarheid	geen misdrijf
Penetratie	verkrachting	aanranding van de eerbaarheid	geen misdrijf

In deze gevallen gaat het steeds om seksuele handelingen waarbij geen *geweld of bedreigingen of andere vormen van dwang* gebruikt worden. Deze artikelen beogen jongeren onder een bepaalde leeftijd tegen seksuele handelingen te beschermen. Maar ze vormen in principe ook een obstakel voor jongeren onder 16 jaar die met hun seksualiteitsbeleving experimenteren. Ze houden immers geen rekening met het leeftijdsverschil tussen de betrokkenen. Dezelfde regels gelden voor bijvoorbeeld een 15-jarige en een 18-jarige enerzijds en een 15-jarige en een 43-jarige anderzijds. Zowel de 18-jarige als de 43-jarige maken zich schuldig aan een misdrijf wanneer zij seksuele handelingen beleven met een min-16-jarige. Als twee min-16-jarigen seksuele handelingen met elkaar beleven, plegen ze allebei een 'als een misdrijf omschreven feit'. Omdat de 'dader' minderjarig is, is niet het strafrecht, maar wel het jeugdrecht van toepassing. In dergelijke gevallen kan de jeugdrechtbank maatregelen treffen ten aanzien van de minderjarige 'daders'. Dit is in de praktijk waarschijnlijk vrij uitzonderlijk, maar het blijft principieel mogelijk.

Ook seksuele handelingen *in een familiale context* zijn verboden totdat alle betrokkenen achttien jaar zijn (Art. 372 al. 2 Sw.). Dat betekent dus ook dat seksuele handelingen tussen verwante personen niet strafbaar zijn wanneer alle betrokkenen die minimale leeftijd bereikt hebben. Verwante personen zijn: ouders en grootouders, adoptanten, broers of zussen. Verder

ook iedere persoon die een soortgelijke positie heeft in het gezin als een broer of zus (bijvoorbeeld: kinderen in nieuw samengestelde gezinnen) en iedere persoon die gewoonlijk of occasioneel met het slachtoffer samenwoont en over haar of hem gezag heeft (bijvoorbeeld: de nieuwe partner van de moeder). Het is belangrijk op te merken dat de minderjarige zelf geen strafbare feiten pleegt; enkel diegene die de minderjarige bij de seksuele handelingen betreft, pleegt een misdrijf. Het is eveneens belangrijk op te merken dat het hier opnieuw gaat om seksuele handelingen waarbij *geen geweld of bedreigingen gebruikt* werd.

Een apart hoofdstuk vormen die uitingen van seksualiteit die wel gewenst zijn maar toch strafbaar gesteld kunnen worden. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is de wetgeving op prostitutie en ontucht. Prostitutie – het 'kopen' of 'verkopen' van seksuele handelingen – is op zichzelf nooit strafbaar geweest in België (op voorwaarde dat degene die de seksuele handelingen 'verkocht' seksueel handelingsbekwaam was, en dat ben je in België vanaf 16 jaar). Wel strafbaar zijn allerlei handelingen die een derde, dus iemand anders dan de prostituant of prostituee, stelt waardoor 'vraag' en 'aanbod' elkaar (kunnen) vinden. Een concreet voorbeeld hiervan is het bemiddelen tussen een cliënt en een prostituee. Opdat er sprake zou zijn van strafbare handelingen, moet er dus sprake zijn van prostitutie en van verboden handelingen met betrekking tot prostitutie.

Recht en sekse

Iedere persoon heeft juridisch een geslacht en slechts één geslacht. Men verwerft een geslacht op definitieve wijze op het ogenblik waarop dit wordt vermeld in de akte van geboorte. Als zodanig is deze akte niet meer voor wijziging vatbaar. Er bestaat dus

naar Belgisch recht geen 'recht op vrije geslachtskeuze'. Het geslacht wordt op het ogenblik van de geboorteaangifte vastgesteld door een arts op grond van de uiterlijk waarneembare kenmerken. Er zijn nog aanpassingen mogelijk, in drie situaties, en onder strenge voorwaarden.

- Er werd een materiële vergissing begaan bij het opstellen van de geboorteakte: een 'fout' geslacht of geen geslacht ingevuld. In dat geval kan men via een juridische procedure de akte laten verbeteren.
- Op het ogenblik van het opstellen van de geboorteakte is er onduidelijkheid over het geslacht. Het gaat om mensen van wie de fysieke geslachtskenmerken niet eenduidig waren en die psychologisch tot het andere geslacht behoren dan dat wat in hun geboorteakte vermeld staat. Ook in deze gevallen kan men via een juridische procedure de akte laten verbeteren.
- Op het ogenblik van het opstellen van de geboorteakte is er geen onduidelijkheid over het geslacht. In deze gevallen gaat het om mensen bij wie de fysieke geslachtskenmerken eenduidig zijn, maar die psychologisch tot het andere geslacht behoren, wat eventueel versterkt is door de kenmerken van het sociale leven van die persoon (transsexualiteit). Sinds mei 2007 erkent België het recht op geslachtsidentiteit (= het recht om juridisch het geslacht te hebben waarmee men zich identificeert).

Recht en conceptie

De wetgeving in verband met conceptie gaat over anticonceptiva en medisch begeleide bevruchting. Contraceptieve middelen worden in de Belgische wetgeving gelijkgesteld met geneesmiddelen en afhankelijk gemaakt van een medisch voorschrift. Het voorschrijven van anticonceptie aan minderjarigen

is nergens verboden. Wel zijn er meningsverschillen over vanaf welke leeftijd minderjarigen hier zonder medeweten van hun ouders over anticonceptie mogen beschikken (14 of 16 jaar).

Bij eventuele sterilisatie van een verstandelijk beperkte persoon moet de persoon zelf steeds betrokken worden. Als er sprake is van verlengde minderjarigheid, moeten naast de persoon zelf ook de ouders of wettelijke vertegenwoordigers ingeschakeld worden.

Recht en zwangerschap

Het belangrijkste element van de wetgeving over zwangerschap is de wet op zwangerschapsafbreking. In de wet worden de termen vruchtafdrijving en zwangerschapsafbreking door elkaar gebruikt en niet gedefinieerd. Vruchtafdrijving wordt beschouwd als een misdrijf wanneer er sprake is van opzettelijke, kunstmatige beëindiging van de zwangerschap wanneer de foetus nog niet levensvatbaar is en vernietigd wordt in utero. Het verbreken van de zwangerschap is niet strafbaar als aan volgende voorwaarden wordt voldaan:

- De zwangere vrouw moet zich in een noodsituatie bevinden: de vrouw zelf beoordeelt dit (niet haar ouders of partner) en dat moet door een arts bevestigd worden.
- Ze moet de vaste wil hebben om een zwangerschapsafbreking te doen en een verzoek indienen. De dag van de ingreep moet dat verzoek schriftelijk bevestigd worden en bij het dossier gevoegd. Voor het strafrecht volstaat ook bij een minderjarige het verzoek van de zwangere vrouw (ouders hebben geen beslissingsbevoegdheid).
- De ingreep moet gebeuren door een arts onder medisch verantwoorde omstandigheden.

- De ingreep moet gebeuren in een instelling voor gezondheidszorg waaraan een voorlichtingsdienst verbonden is (een ziekenhuis of abortuscentrum).
- De zwangerschapsafbreking moet uitgevoerd worden vóór het einde van de 12de week na de bevruchting. Na de termijn van 12 weken is zwangerschapsafbreking enkel nog toegestaan als het voltooiën van de zwangerschap een ernstig gevaar vormt voor de gezondheid van de vrouw. De uitvoerende arts moet dan de medewerking en het advies vragen van een tweede geneesheer.

Juridische woordenlijst

Verkrachting

Seksueel contact met penetratie zonder toestemming van een van de betrokkenen. Gedwongen of ongewenste seksuele betrekkingen, maar ook onvrijwillige orale of anale seks. Dit is strafbaar.

Aanranding van de eerbaarheid

Seksueel contact zonder toestemming en zonder penetratie. Bijvoorbeeld betasten van geslachtsdelen, moeten toekijken als iemand masturbeert. Strafbaar.

Incest

Seksueel contact tussen familieleden. Bijvoorbeeld: broer van 16 en zus van 17 hebben samen seks met toestemming, vader betast zijn zoontje van 6 aan zijn geslachtsdelen. Strafbaar tot 18 jaar.

Overspel

Een (seksuele) relatie met een derde terwijl je getrouwd bent of een partnerrelatie hebt. Dit is niet strafbaar.

Prostitutie

Seks tegen betaling of vergoeding, bijvoorbeeld in ruil voor belkrediet. Wie seks tegen betaling of ver-

goeding heeft met een minderjarige, is strafbaar. Als er een minderjarige bij seksuele handelingen tegen betaling of een andere vorm van vergoeding gebruikt wordt, noemen we dat kinderprostitutie.

Openbare schennis van de goede zeden

Wie foto's, films, teksten ... die strijdig zijn met de goede zeden toont, verspreidt of verkoopt aan minderjarigen maakt zich hier schuldig aan. Idem voor wie seksuele handelingen stelt in aanwezigheid van minderjarigen of op een plaats (park, auto ...) waar anderen je kunnen zien.

Ontucht

Ontucht wordt afgemeten aan het 'collectief bewustzijn'. Wat de gemiddelde Belg als kwetsend ervaart op het vlak van seksualiteitsbeleving, is ontuchtig.

Kinderpornografie

Het gaat om de visuele afbeelding van een kind (minderjarige persoon) dat betrokken is bij werkelijke of gesimuleerde seksuele gedragingen of de afbeelding van geslachtsorganen van een kind wanneer het overheersende kenmerk een voorstelling met seksuele doeleinden is.

Schuldig verzuim

De wet zegt dat je iemand moet helpen of voor een persoon hulp inroepen die in groot gevaar verkeert en dat je strafbaar bent als je dat niet doet. Je moet dus helpen als je weet dat iemand zal verkracht worden.

'Age of consent'

'Age of consent' is de minimumleeftijd waarop iemand wettelijk bekwaam wordt geacht om toestemming te geven voor seksuele handelingen. Wereld-

wijd gelden verschillende leeftijdsgrenzen.⁷ Sommige landen hebben naast de wettelijke leeftijdsgrens ook een bepaling rond het maximale leeftijdsverschil tussen partners. Voor een goed begrip is het nodig de wettelijke leeftijdsgrens in samenhang met andere wettelijke bepalingen te lezen.

Alle Europese rechtssystemen hanteren een minimumleeftijd voor seksuele contacten en bestraffen seksuele relaties met mensen onder een bepaalde leeftijd. Nergens is deze leeftijd lager dan 12 jaar.

In 27% van de Europese landen zijn instemmende seksuele relaties met 14-jarigen legaal, in 22% van de landen met 15-jarigen, in 37% met 16-jarigen. In een meerderheid van de landen is dit ook het geval wanneer de oudere partner de relatie aanknoopt. In bijna alle Europese landen zijn seksuele relaties vanaf 16 legaal. De meeste staten gebruiken een hogere leeftijdsgrens voor seksuele relaties met autoriteitsfiguren en maken geen onderscheid tussen heteroseksuele en homoseksuele relaties. (Graupner, 2000)

Jongeren groeien vandaag op in een geglobaliseerde wereld en knopen relaties aan ver buiten de landsgrenzen. Vanuit juridisch oogpunt dus geen makkelijke opgave om te weten wat mag en wat niet. (Waites, 2005)

4.4 Ethisch kader

Seksualiteit is in het verleden vaak de arena geweest van debatten met aan de ene kant conservatieve of traditionalistische standpunten, en aan de andere kant meer libertaire opvattingen. Er zijn de laatste decennia op dit terrein grote veranderingen gebeurd,

⁷ Age of consent for sex worldwide. Ingekleurde wereldkaart met leeftijdsgrenzen vind je op www.wikipedia.org.

die voor een verschuiving hebben gezorgd in het denken over de morele dimensie van seksueel gedrag.

Onze realiteit is complexer geworden als gevolg van een aantal maatschappelijke processen zoals:

- globalisering;
- het persoonlijke wordt zichtbaarder en meer publiek;
- emancipatie van groepen als vrouwen, homoseksuelen, transgenders, mensen met een beperking;
- veranderende positie van kinderen en jongeren;
- meer kennis en zicht op het voorkomen, de oorzaken en gevolgen van seksueel misbruik en de structurele factoren die dit mogelijk maken;
- meer gezinnen en families maken scheiding mee en zijn nieuw samengesteld of eenoudergezinnen.

Deze evoluties zorgen voor een nood aan een aangepast ethisch kader en uitgangspunten die tegemoet komen aan die veranderende realiteit. We overlappen hieronder een aantal belangrijke concepten.

Sexual/intimate citizenship

Jeffrey Weeks (Weeks, 2003) en Ken Plummer (Plummer, 2002) ontwikkelen het concept van seksueel of intiem 'burgerschap', waarbij ze stellen dat seksualiteit een maatschappelijke component heeft. Het speelt zich niet uitsluitend af in de slaapkamers van mensen, maar ook op straat, in de media, en op internet. Vandaag zijn in de meeste westerse landen de rechten op een bevredigend intiem en seksueel leven, die voor een oudere generatie bijna onbereikbaar leken, een evidentie. Elke westerse politiek moet rekening houden met de rechten en mogelijkheden van zijn bevolking op dat vlak, en de invloed van intieme en seksuele kwesties op de kwaliteit van leven. In de kern van deze kwaliteit van leven zit seksualiteit.

Naar een seksuele democratie

Vanuit de discussie over fundamentele mensenrechten worden hiërarchie en traditionele verhoudingen tussen mensen in vraag gesteld, en meer informele, democratische en gelijkwaardige seksuele relaties worden de norm. Het is een democratisch recht om zelf ons lichaam te controleren (bodily self-determination). Een democratische moraal zou gedrag beoordelen op basis van de wijze waarop partners met elkaar omgaan, de consideratie die ze voor elkaar hebben, de afwezigheid van dwang of druk en de mogelijkheid om vrij en gelijkwaardig te onderhandelen, hun openheid naar elkaar, de mate van plezier en behoefte die ze kunnen bevredigen.

De grenzen van dit recht op zelfbepaling liggen in het gevaar of de bedreiging die gedrag voor zichzelf of voor anderen kan betekenen. Het recht om keuzes te maken is altijd verbonden met een bepaalde context en kan niet los van een ruimere sociale omgeving worden gezien. Daarom is dit recht om te kiezen zowel gebaseerd op de erkenning van verschil in individuele behoeften en doelen, alsook in de wijze waarop deze worden ingevuld.

Seksueel pluralisme

Pluralisme betekent dat seksualiteit niet intrinsiek goed of slecht is, maar een veld van mogelijkheden biedt, die beoordeeld moeten worden door de context waarbinnen ze plaatsvinden. Seksueel pluralisme (Weeks, 1998) is de acceptatie van diversiteit als de norm van onze cultuur. Een pluralistische benadering heeft niet als doel nieuwe absolute waarden te propageren, maar eerder om richtlijnen voor besluitvorming te formuleren. De klemtoon ligt op de voordelen van keuzevrijheid, en de condities die deze keuzevrijheid beperken.

Het menselijke gebaar

Het vorige hoeft niet te betekenen dat de waarden waarop wij onze seksuele gedragingen baseren niet meer valabel zijn, integendeel. We leven in een tijdperk waarin waarden ons kunnen helpen de onzekerheid en complexiteit te overbruggen. In de kern van ons seksueel gedrag zit de behoefte aan wederzijdsheid en aan continue betrokkenheid op anderen. Gelijkwaardige wederzijdse relaties, waar solidariteit impliceert dat we zorg dragen en verantwoordelijkheid nemen voor elkaar, worden de norm. Dit impliceert ook een geloof in de waardigheid van de ander, de nieuwsgierigheid om over anderen te leren, de bereidheid geweld in intieme relaties te vermijden. Het impliceert een erkenning van gelijkwaardigheid en inter-afhankelijkheid, en een engagement om conflicten op een democratische manier uit te klaren, door dialoog.

Seksuele cultuur

Een *ars erotica* of ethica der zinnen moet de lacune invullen die is ontstaan door het wegvallen van verbodsbepalingen en conservatieve morele principes, anders dreigen we zelf slachtoffer te worden van consumerisme, onverschilligheid en uitpattingen (Raes, 1997). We zijn moreel verplicht op zoek te gaan naar een seksuele 'geletterdheid', in tegenstelling tot een seksueel analfabetisme, om de nieuwe vrijheden op een positieve manier vorm te geven (Gescinska, 2009).

In deze benadering duidt men op het verschil tussen permissiviteit en tolerantie. Permissiviteit leunt sterk aan bij onverschilligheid, en garandeert niet dat we ook permissief worden ten aanzien van het gebruik van geweld tegen vrouwen. Het is ook niet omdat pornogebruik democratisch wordt, dat we het met

zijn allen moeten gaan propageren. Het is niet omdat we seksualiteit kunnen commercialiseren, dat we moeten blij zijn met het bestaan van seksueel Disneyland.

Een seksuele cultuur moet dus tegenwicht bieden en bestaat uit volgende bouwstenen:

- Bekwaamheid en meesterschap in praktijk: men moet zich bewust zijn dat seksualiteit een dynamisch karakter heeft, en dat men zijn seksualiteit een plaats moet geven in zijn leven.
- Autonomie en seksualiteit: zelfreflectie en zelfbepaling is essentieel in een goed seksueel leven, in combinatie met een open democratische dialoog. We behandelen de ander ook als een autonoom en zelfbepalend wezen, wat impliceert dat de notie van 'consent' of wederzijdse toestemming onlosmakelijk verbonden is met autonomie.
- Externe inmenging en morele verantwoordelijkheid: een begrenzing van de persoonlijke keuzevrijheid is nodig, en het belang van seksuele opvoeding wordt benadrukt.

Criteria van het Vlaggensysteem

Begeleiders die met seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen geconfronteerd worden, hebben baat bij een referentiekader om met dit gedrag om te gaan. De kernvraag is of een bepaald seksueel gedrag acceptabel is, en waarom. Om deze vaag te kunnen beantwoorden, gaan we na of aan zes criteria is voldaan.

Het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010) presenteert een ethisch kader, dat de ruggengraat uitmaakt van de methodiek. De bedoeling van het systeem bestaat erin dat men seksueel gedrag correcter en genuanceerder kan beoordelen, dat men een betere

communicatie kan aangaan met alle partijen, en een consequenter ‘pedagogisch plan’ kan uitzetten met alle betrokkenen.

- Toestemming (wederzijds);
- Gelijkaardigheid;
- Vrijwilligheid;
- Leeftijd of ontwikkelingsfase;
- Context;
- Zelfrespect.

Meer info in het beleidsinstrument “Vlaggensysteem”.

Ethisch Verantwoord Sporten in het Vlaamse sportbeleid

Met het decreet van 13 juli 2007 inzake medisch en ethisch verantwoorde sportbeoefening werd vanaf 1 januari 2009 in de Vlaamse Gemeenschap een algemeen kader voor de ethisch verantwoorde sportbeoefening gecreëerd.

Het aanscherpen van ethische waarden in de sport is daarbij een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de Vlaamse Overheid én de sportverenigingen. In de eerste plaats wordt de verantwoordelijkheid gestimuleerd van de sportfederaties die erkend zijn op basis van het decreet van 13 juli 2001 over de regeling van de erkenning en subsidiëring van de Vlaamse sportfederaties.

In het decreet werd gekozen voor de methode van gestuurde zelfregulering van de sportsector via een “open coördinatiemethode”. Zelfregulering betekent dat de sportsector voor zichzelf, met een hoge graad van autonomie, bindende maatregelen opstelt, uitvoert en handhaaft. Na een consultatiefase met de sportfederaties werden door de Vlaamse Regering volgende thema’s betreffende ethisch verantwoord sporten uitgevaardigd:

- 1° de rechten van het kind in de sport;
- 2° inclusie;
- 3° respect voor diversiteit;
- 4° fair play;
- 5° de fysieke en psychische integriteit van het individu;
- 6° solidariteit.

De erkende sportfederaties werken minstens rond een van de thema’s en twee bijhorende richtsnoeren/doelstellingen. Het aspect lichamelijke en seksuele integriteit van de jonge sporter komt bij verschillende thema’s aan bod.

Met dit beleidsthema worden stappen gezet om een ethischer sportklimaat tot ontwikkeling te laten komen, waarbij sport-ethische principes bewuster in missie, visie, beleid, doelstellingen en acties van de sportsector geplaatst worden en waarin de integriteit van de sporter maximaal gewaarborgd wordt. Het biedt een positieve stimulans en boodschap aan de sportsector, en geen negatief verhaal of bestraffingsbeleid. Hierdoor worden alle erkende sportfederaties aangezet om in hun beleid rekening te houden met ethische aspecten. Dit dient zich uiteraard te vertalen naar acties op het niveau van de clubs en op het terrein. Het is een proces waarbij creatieve initiatieven om de ethiek in de sport te bevorderen de kans moeten krijgen om te groeien. Belangrijk is dat binnen de sportsector goede praktijken met elkaar gedeeld worden en dat er een platform ontstaat waaruit ideeën kunnen groeien, waarbij door middel van peerreview en uitwisseling van goede praktijken verder vorm werd gegeven aan het beleid inzake ethisch verantwoorde sportbeoefening.

Om dit proces te initiëren en te ondersteunen loopt er een overheidsopdracht van 1 juli 2012 tot en met 30 juni 2014, die gecoördineerd wordt door het Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport vzw (ICES).

Het ICES reikt het sportbeleid en de sportfederaties expertise aan met betrekking tot ethisch verantwoord sporten, met inbegrip van het thema seksueel misbruik en geweld. Dit project bestaat uit nieuw wetenschappelijk onderzoek dat vertaald wordt naar de praktijk, waarbij ICES de sportsector zal begeleiden en ondersteunen. Hiervoor wordt samengewerkt met vier universiteiten (KUL, UA, UG en VUB) en met andere partners uit het Vlaamse sportlandschap.

Panathlonverklaring over ethiek in de jeugdsport

Op 24 september 2004 werd in Gent de Panathlonverklaring over ethiek in de jeugdsport goedgekeurd. De verklaring gaat over de rechten van het kind in de sport. Meer informatie op www.sportopjongerenmaat.be of www.panathlonvlaanderen.be.

4.5 Seksuele gezondheid

De “United Nations International Conference on Population and Development” (ICPD, Cairo 1994) formuleert seksuele gezondheid als volgt:

“Seksuele gezondheid is een staat van lichamelijk, emotioneel, mentaal en sociaal welzijn op het vlak van seksualiteit; het is meer dan de afwezigheid van ziekte, disfunctie of gebrek. Seksuele gezondheid vereist zowel een positieve en respectvolle benadering van seksualiteit en seksuele relaties, als de mogelijkheid om positieve en veilige seksuele ervaringen te hebben, vrij van dwang, discriminatie en geweld. Om seksuele gezondheid te bereiken en te handhaven, moeten ieders seksuele rechten worden gerespecteerd, beschermd en gerealiseerd.”

Seksuele gezondheid is het hoofddoel en een ideale kapstok om een totaalbeleid op het vlak van seksualiteit aan te hangen. Een dergelijk totaalbeleid heeft niet alleen oog voor goede dienstverlening; ook preventieve gezondheidszorg en opvoeding krijgen een plaats, naast het vrijwaren van de algemene condities

die vervuld moeten zijn om de seksuele gezondheid van mensen te garanderen.

Seksualiteit is dan volgens de Wereldgezondheidsorganisatie “een centraal aspect van het mens-zijn doorheen de levensloop en omvat zowel seks als genderidentiteiten en -rollen, seksuele oriëntatie, erotiek, plezier, intimiteit en voortplanting. Seksualiteit wordt ervaren en komt tot uiting in gedachten, fantasieën, verlangens, overtuigingen, attitudes, waarden, gedrag, praktijken, rollen en relaties. Seksualiteit bevat in principe al deze dimensies, maar ze worden niet steeds alle waargenomen of tot uiting gebracht. Seksualiteit wordt beïnvloed door de interactie van biologische, psychologische, sociale, economische, politieke, ethische, wettelijke, historische, religieuze en spirituele factoren.”

Seksuele vorming

Seksuele vorming omvat het leren van cognitieve, emotionele, sociale, interactieve en fysieke aspecten van seksualiteit. Seksuele vorming start vroeg in de kindertijd en gaat door in adolescentie en volwassenheid. Voor kinderen en jongeren bedoelt seksuele vorming de seksuele ontwikkeling te beschermen en ondersteunen.

Seksuele vorming versterkt kinderen en jongeren gradueel met informatie, vaardigheden en positieve waarden, die hen in staat stellen hun seksualiteit te begrijpen en ervan te genieten, veilige en bevredigende relaties te hebben en verantwoordelijk om te springen met de de eigen seksuele gezondheid en die van anderen.

Dat stelt hen in staat keuzes te maken die de kwaliteit van hun leven verhogen en bijdragen aan een solidaire en rechtvaardige maatschappij.

Alle kinderen en jongeren hebben recht op toegang tot seksuele vorming aangepast aan hun leeftijd. (WHO Standards, 2010)

In oktober 2010 bracht de Wereldgezondheidsorganisatie (WGO) bovendien richtlijnen uit over relationele en seksuele vorming in Europa. De zogeheten ‘Standards for Sexuality Education in Europe’⁸ benadrukken het belang van relationele en seksuele vorming (RSV) op school. De richtlijnen zijn gebaseerd op de hoger vermelde positieve invulling van seksualiteit. Relationele en seksuele vorming wordt dus breder ingevuld dan enkel het beschrijven van de biologische veranderingen. In de richtlijnen worden de verschillende onderwerpen die thuishoren in een RSV-curriculum, toegepast voor de afzonderlijke leeftijdsgroepen.

Relationele en seksuele vorming betekent: kinderen en jongeren begeleiden in hun seksuele ontwikkeling. Het bijzondere van de richtlijnen is dat ook wordt aangegeven welke vaardigheden kinderen en jongeren moeten verwerven om te kunnen opgroeien tot verantwoordelijke, liefhebbende partners en seksuele gezonde volwassenen. Normen en waarden worden besproken, jongeren krijgen de kans een eigen mening te vormen en leren omgaan met identiteit, relaties en lichamelijke intimiteit. In de richtlijnen staat eveneens te lezen over welke competenties mensen die betrokken zijn bij relationele en seksuele vorming moeten beschikken.

Principes en doelstellingen van ‘Sexuality Education’

De richtlijnen die door de WGO zijn opgesteld voor

8 De “Standards for Sexuality Education in Europe” werden gezamenlijk opgesteld door het WHO Regional Office for Europe en het Federal Centre for Health Education (BZgA) in nauwe samenwerking met een groep van 20 experts uit negen Europese landen. Ze zijn van toepassing op alle Europese WHO-lidstaten. <http://www.euro.who.int/en/what-we-publish/information-for-the-media/sections/latest-press-releases/new-european-guidelines-on-sexuality-education-experts-say-sexuality-education-should-start-from-birth> en <http://www.bzga-whocc.de/?uid=072bde22237db64297daf76b7cb998f0&id=Seite4486>

Europa, bepalen dat seksuele en relationele vorming aan zeven principes moet voldoen. Seksuele en relationele vorming

1. is aangepast aan de leeftijd wat betreft ontwikkeling en begrip, en cultureel, sociaal en gendersensitief. Het sluit aan bij de realiteit van jongeren;
2. is gebaseerd op de (seksuele en reproductieve) rechten van mensen;
3. is gebaseerd op een holistisch concept van welbevinden, waar gezondheid deel van uitmaakt;
4. is sterk gebaseerd op gendergelijkwaardigheid, zelfbeschikking en het aanvaarden van diversiteit;
5. start vanaf de geboorte;
6. moet begrepen worden als een bijdrage aan een rechtvaardige en menselijke samenleving via het versterken van individuen en gemeenschappen;
7. is gebaseerd op wetenschappelijk correcte informatie.

De WGO ziet als gewenste effecten van seksuele en relationele vorming:

- Bijdragen aan een sociaal klimaat dat tolerant, open en respectvol is ten aanzien van seksualiteit, verschillende levensstijlen, attitudes en waarden;
- Seksuele diversiteit en genderverschillen respecteren, en zich bewust zijn van genderidentiteit en genderrollen;
- Mensen in staat stellen geïnformeerde keuzes te maken die gebaseerd zijn op begrip en verantwoordelijkheid ten aanzien van zichzelf en de partner;
- Zich bewust zijn van en beschikken over kennis over het menselijk lichaam, zijn ontwikkeling en functies, zeker met betrekking tot seksualiteit;
- In staat te zijn zich te ontwikkelen als een seksueel wezen, wat wil zeggen: gevoelens en noden leren uitdrukken, seksualiteit op een plezierige manier beleven, en een eigen genderrol en seksuele identiteit ontwikkelen;
- Bruikbare informatie verworven hebben over fysieke, cognitieve, sociale, emotionele en culturele aspecten

van seksualiteit, anticonceptie, preventie van soa's en hiv en seksueel geweld;

- De nodige vaardigheden hebben om met alle aspecten van seksualiteit en relaties om te gaan;
- Informatie hebben over het aanbod en de toegang tot hulp en medische diensten, in het bijzonder wat betreft problemen en vragen over seksualiteit;
- Reflecteren over seksualiteit en diverse normen en waarden wat betreft mensenrechten, om een eigen kritische attitude te ontwikkelen;
- In staat zijn (seksuele) relaties te onderhouden waar er wederzijds begrip en respect is voor elkaars noden en grenzen, en gelijkwaardige relaties hebben. Dit draagt bij tot het voorkomen van seksueel misbruik en geweld;
- In staat zijn te communiceren over seksualiteit, emoties en relaties.

Andere definities van seksuele en relationele vorming van UNESCO en IPPF

“Brede seksuele en relationele vorming stelt zich ten doel om jonge mensen uit te rusten met kennis, vaardigheden, normen en waarden die zij nodig hebben om hun seksualiteit te kunnen bepalen en ervan te kunnen genieten, in fysiek en emotioneel opzicht, individueel en in verhouding tot de ander binnen een relatie. “Seksualiteit” is hierbij een breed begrip, dat gezien moet worden in de context van de emotionele en sociale ontwikkeling. In deze benadering is enkel informatie onvoldoende. Jonge mensen moeten de kans krijgen om essentiële sociale en emotionele vaardigheden te verwerven en positieve attitudes, normen en waarden te ontwikkelen.” (IPPF, 2006)

In de “International Technical Guidance on Sexuality Education” dat recentelijk door de UNESCO en andere VN organisaties is opgesteld, wordt seksuele en relationele vorming als volgt omschreven:

“Seksuele en relationele vorming wordt gedefinieerd als een op leeftijd toegesneden, cultureel relevante benadering van het leren over seks en relaties door het verlenen van wetenschappelijk correcte, realistische, en onbevooroordeelde informatie. Seksuele en relationele vorming biedt kansen om eigen waarden, normen en attitudes te verkennen en vaardigheden op te bouwen om beslissingen te nemen, te communiceren en risico's te verkleinen met betrekking tot de vele facetten van seksualiteit.” (Unesco, 2009)

4.6 Traumatogene modellen

Deze modellen beschrijven de gevolgen van seksueel misbruik en schending van de lichamelijke integriteit. Onderzoeken van de laatste 20 jaar bewijzen dat slachtoffer zijn van seksueel misbruik één van de ergste trauma's is. Niet alle kinderen vertonen duidelijke symptomen. Ongeveer 40% vertonen weinig of geen zichtbare symptomen. Ongeveer 10 tot 20% van deze asymptomatische kinderen gaat na 12 tot 18 maanden achteruit. Dit is het zogenaamde ‘*sleepers effect*’. De meeste kinderen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, zijn min of meer symptomatisch. 62 % kreeg tenminste één psychiatrische diagnose, 29 % twee of meer (Putham, 1993).

Traumatogene model

Finkelhor ziet vier dynamieken ontstaan die kunnen verklaren waarom er zo'n ernstige en langdu-

rige gevolgen kunnen zijn na seksueel misbruik van kinderen: traumatische seksualisatie, stigmatisatie, verraad en machteloosheid (Finkelhor, 1986). Traumatogene factoren veranderen de waarneming en de emoties met betrekking tot de omgeving en maken een trauma door de vertekening van het beeld van het kind over zichzelf, over zijn wereld en over zijn affectieve capaciteiten.

Traumatische seksualisatie	Stigmatisatie	Verraad	Machteloosheid
Dynamiek beloning voor seksueel gedrag; aandacht en affectie door seks; fetisjisme bepaalde lichaamsdelen; verkeerde opvattingen over seksuele moraal en seks; seks verbinden met negatieve emoties en herinneringen;	dader beschuldigt slachtoffer; installatie zwijgplicht; kind schaamt zich over feiten; omgeving reageert geschokt over verbreking zwijgplicht; schuldinductie door anderen; opvatting dat slachtoffer beschadigd is;	manipulatie; kwetsbaarheid en vertrouwen; verwachting beschermd te worden blijft onbeantwoord; welzijn slachtoffer wordt genegeerd; gebrek aan steun en bescherming vanwege ouders;	schending lichamelijke integriteit; kwetsbaarheid blijft; dader gebruikt geweld en trucs; kind voelt zich niet in staat het geweld te stoppen en zichzelf te beschermen; herhaalde angsten; geringe overtuigingskracht naar anderen toe;
Psychologische impact toename seksuele situaties; verwarring seksuele identiteit en seksuele normen; verwarring van seks met liefde, zorg krijgen en zorg geven; negatieve associaties bij seks; aversie voor seks en intimiteit;	schuld; schaamte; laag gevoel van eigenwaarde; zichzelf als anders ervaren;	verdriet, depressie; extreme afhankelijkheid; gering inschattingvermogen vertrouwenswaardigheid anderen; wantrouwen; kwaadheid; vijandigheid;	angst, vrees; verlaagd gevoel van efficiëntie; zichzelf als slachtoffer ervaren; behoefte om te controleren; identificatie met de agressor;
Probleemgedrag seksuele preoccupaties en seksuele compulsiviteit; seksueel vroegrijp; agressief seksueel gedrag; promiscuïteit; prostitutie; seksuele dysfuncties;	isolement; drug- en alcoholgebruik; crimineel gedrag; zelfverminkend gedrag; suïcide;	kleverig gedrag; kwetsbaarheid voor ander misbruik; machteloos tegenover misbruik eigen kinderen; isolement; moeite met intimiteit; huwelijksproblemen; agressief gedrag; delinquentie;	nachtmerries; fobieën; psychosomatiek; depressie; dissociaties; fugues, spijbelen; school- en werkproblemen; kwetsbaarheid voor verder misbruik; agressie, tiranniek gedrag; delinquentie; rolomkering naar daderschap;

Verstoorde hechting

De hechtingstheorie (Bolwby, 1982) stelt dat kinderen gedurende het eerste levensjaar op een georganiseerde manier leren omgaan met stressvolle omstandigheden en negatieve emoties. Er zijn drie georganiseerde manieren om dat te doen.

1. Veilig gehechte kinderen zullen in een stressvolle situatie hun ontreddering uiten naar de ouder die in staat moet zijn om veiligheid te bieden en als basis dient voor verdere exploratie.
2. Kinderen die 'vermijnd' gehecht zijn, onderdrukken de expressie van negatieve emoties in de aanwezigheid van de ouder van wie ze verwachten dat die deze emoties zou verwerpen of negeren.
3. Ambivalent gehechte kinderen zullen hun expressie maximaliseren om de aandacht te trekken van hun inconsistent reagerende ouder.

Elke strategie zou moeten leiden tot een maximum aan nabijheid tot de 'hechtingspersoon' op wiens gedrag men anticipeert.

Kinderen met een misbruikverleden kunnen vaak niet in een van deze categorieën worden ondergebracht. Zij vertonen een 'gedesorganiseerde hechting' (Van Ijzendoorn et al, 1999) waarmee bedoeld wordt dat er een defect ontstaat in de bestaande en consistente strategie van emotieregulatie. Tegenstrijdig, stereotiep of onaangepast gedrag, lange tijd een onbeweeglijke en bevroren houding aannemen en onmiddellijke vrees of angst voor de ouder zijn voorbeelden van 'ongeorganiseerde hechting'. Deze gedragingen zijn indicaties dat het kind stress en angst ervaart die het

niet kan oplossen omdat de bron van de angst en de enig mogelijke veilige haven dezelfde zijn. In deze paradoxale situatie valt het georganiseerde systeem van het kind uit.

Misbruikende ouders veroorzaken gedesorganiseerde hechting bij hun kinderen omdat ze die met een paradox opzadelen: ze zijn de enig mogelijke bron van steun voor hun kinderen, terwijl ze tegelijk de kinderen afschrikken door hun onberekenbaar misbruikend gedrag. Kinderen met een gedesorganiseerde hechting ondergaan meer stress in de kinderjaren, worden agressiever in de kleuterjaren en kunnen soms zelfs dissociatie in de jonge volwassenheid ontwikkelen. Deze vorm van hechting kan worden beschouwd als een belangrijke risicofactor voor kinderen om een psychische stoornis te ontwikkelen.

Een van de belangrijkste oorzaken van gedesorganiseerde hechting is kindermishandeling. Bijna de helft van alle mishandelde kinderen vertoont deze vorm van hechting, in vergelijking met 17% in een normale populatie. Vooral onverwerkt verlies of trauma bij de ouder was significant geassocieerd met gedesorganiseerde hechting bij de kinderen.

Seksueel misbruik als ernstige stressvolle gebeurtenis

Sarah Bal (Bal, 2003) onderzocht bij adolescenten het effect van een stressvolle ervaring en kwam tot de conclusie dat seksueel misbruik in ernst de andere stressvolle gebeurtenissen overtreft. Deze adolescenten rapporteerden meer stressgerelateerde symptomen zoals angst, depressie, boosheid, dissociatie, posttraumatische stressklachten en seksuele problemen dan de andere adolescenten. Zij rapporteerden ook een negatiever zelfbeeld en meer negatieve emoties.

DESSO of *Disorders of Extreme Stress Not Otherwise Specified* is een diagnose die het best beschrijft wat de effecten zijn op volwassenen die als kind seksueel misbruikt werden. DESSO wordt gekarakteriseerd als

- veranderingen in affectregulatie zoals aanhoudende dysforie, chronische zelfmoordgedachten, explosieve of onderdrukte woede;
- voorbijgaande veranderingen in bewustzijn zoals flashbacks en dissociatieve episodes;
- veranderend zelfbeeld inclusief hulpeloosheid, schaamte, schuld, en zelfverwijt;
- veranderende relaties met anderen zoals aanhoudend wantrouwen, terugtrekking, falen van zelfbescherming en reddersfantasieën;
- veranderende systemen van betekenisgeving, inclusief verlies van geloof, hopeloosheid en wanhoop;
- somatisering.

Invloed van trauma op kinderen

Seksueel misbruikt worden is voor kinderen een traumatische ervaring. De problemen die kinderen later ervaren, kunnen beschouwd worden als traumagelateerd. De oorsprong van deze problemen ligt bij de adaptieve respons op bedreiging.

Hersenen reageren op dreiging met een set van voorspelbare neurobiologische, neuro-endocrine en neuropsychologische responsen. Bij dreiging ontstaat er een automatische alarmreactie die de 'fight or flight' reactie genoemd wordt. Gevoelens, gedachten en gedrag worden gestuurd door de 'primitievere' delen van de hersenen langs een 'alarmcontinuüm': een geleidelijke verhoging van de activiteit in het sympathisch zenuwstelsel, met als gevolg hogere hartfunctie, bloeddruk en ademhaling. Als fysieke vlucht niet mogelijk is, kan een dissociatieve

reactie ontstaan waarbij de dreiging 'genegeerd' wordt. Meestal is de alarmreactie een combinatie van zowel *hyperarousal* als dissociatie gedurende de dreiging.

Beschermingsmechanismen als dissociatie, verlamming en vermijding zijn adaptieve processen na een trauma, maar hoe ernstiger de symptomen na het trauma, hoe meer kans dat dit chronisch is en een permanente verandering teweegbrengt in het emotionele, gedragsmatige cognitieve en fysiologische functioneren van het kind. Het is dit abnormale persisteren van een aanvankelijk adaptieve respons dat leidt tot neuropsychiatrische stoornissen zoals posttraumatische stressstoornis (PTSS).

We spreken van posttraumatische stressstoornis als zes criteria vervuld zijn (DSM IV):

1. extreme traumatische stress samen met intense angst, ontzetting of ontredder gedrag;
2. aanhoudende herbeleving van de gebeurtenis bijvoorbeeld in repetitief spel of opdringende gedachten;
3. vermijding van cues met het trauma geassocieerd of emotionele bevrozing;
4. aanhoudende fysiologische hyperreactiviteit of opwinding;
5. signalen en symptomen moeten meer dan een maand na de gebeurtenis nog aanwezig zijn en het functioneren verstoren;
6. acute vorm: symptomen zijn minder dan drie maand aanwezig; chronische vorm: symptomen zijn langer dan drie maand aanwezig; uitgestelde vorm: symptomen ontwikkelen zich pas na meer dan zes maand na het trauma.

Gezondheidseffecten op volwassenen

Het slachtofferonderzoek van Pieters e.a. (2010, p.63-65) ging ook over de gevolgen voor de gezondheid van seksueel geweld op minderjarige leeftijd. De bevinding is dat deze gevolgen groter zijn dan die van geweld ervaren op volwassen leeftijd, en dat in termen van depressie, slapeloosheid en in het bijzonder zelfmoordpogingen.

Wat betreft stress ervaren slachtoffers van seksueel geweld relatief gezien drie keer meer dan niet-slachtoffers (16,4% versus 5,6%) hun dagen als "zeer stresserend". Daarnaast hebben slachtoffers vaker te kampen met slapeloosheid dan niet-slachtoffers. Slachtoffers lijden ook drie keer meer dan niet-slachtoffers aan chronische depressies of angst (15,7% versus 5,5%). Dit effect is sterker voor vrouwen: 1 op 5 van de vrouwelijke slachtoffers leed de 12 maanden voorafgaand aan het onderzoek aan depressies en angstaanvallen

Als logisch gevolg van de grotere frequentie van depressiviteit en slapeloosheid, is vast te stellen dat het gebruik van slaapmiddelen en antidepressiva groter is bij slachtoffers van seksueel misbruik. Ook stelt men bij minderjarige slachtoffers een hoog aantal zelfmoordpogingen vast. Onderstaande cijfers zijn bovendien veel hoger dan bij slachtoffers van ander geweld op volwassen leeftijd: twee keer meer eenmalige pogingen (5,8% versus 2,6%) en vier keer meer meervoudige pogingen (6,6% versus 1,5%).

Slachtoffers van seksueel geweld vóór 18 jaar doen ook drie keer vaker een beroep op psychologische hulp dan niet-slachtoffers (13,9% versus 4,2%).

In een samenvattend overzicht van Kathleen Kendall-Tackett (2002) worden de gevolgen van kindermishandeling voor de gezondheid van de volwassen 'survivor' beschreven. Onder kindermishandeling verstaat zij psychologisch misbruik, fysiek misbruik, seksueel misbruik, middelenmisbruik, geestesziekte van de ouders, getuige zijn van geweld op moeder en getuige zijn van crimineel gedrag. Er zijn steeds meer bewijzen dat volwassen 'survivors' van seksueel misbruik in hogere mate te maken hebben met gezondheidsproblemen. Er worden in dit model vier mogelijke routes beschreven waarlangs slachtofferchap de gezondheid kan beïnvloeden.

1. De Gedragsroute

Volwassen 'survivors' lopen een hoger risico op middelengebruik, eetstoornissen, zelfmoord, risicoseks en slaapstoornissen.

2. De Sociale route

Volwassen 'survivors' hebben vaak relaties die uitbuitend of misbruikend zijn. Veel volwassen 'survivors' omschrijven zichzelf als sociaal geïsoleerd. Deze moeilijkheden kunnen te maken hebben met interpersoonlijke stijl van ofwel een 'vermijdende' ofwel een 'opdringerige' houding. Er blijkt ook een hogere mate van huiselijk geweld voor te komen bij volwassen 'survivors' van misbruik.

3. De Cognitieve routes

Kinderen die misbruikt zijn ontwikkelen een intern werkmodel waarbij zij de wereld zien als een gevaarlijke plek. Omdat ze in het verleden machteloos zijn geweest, overschatten ze het gevaar en de vijandigheid van hun huidige omgeving. Dit leidt ook vaak tot een onderschatting van de eigen zelfwaarde en -effectivi-

teit in het omgaan met gevaar. Zo hebben ze chronische percepties van hulpeloosheid, machteloosheid en gevaar.

Ook blijkt dat 'survivors' minder tevreden zijn met hun gezondheid en deze eerder omschrijven als 'pover'.

Een 'survivor' voelt zich verantwoordelijk voor het misbruik. Schuld is verbonden met een laag zelfbeeld, angst voor relaties, verminderd comfort bij intimiteit. Indien een slachtoffer de schuld bij de pleger legt, heeft het slachtoffer minder problemen. Meer dan de helft van de vrouwelijke 'survivors' geeft zichzelf de schuld, en die kans is groter wanneer het misbruik chronisch was of naarmate het slachtoffer jonger was.

4. De Emotionele routes

Hieronder worden twee verschillende condities verstaan.

- Depressie: volwassen 'survivors' hebben vier keer meer kans om in hun leven een zware depressie te ontwikkelen dan mensen die geen misbruikgeschiedenis hebben.
- Posttraumatische stressstoornis (PTSS): we spreken over PTSS bij symptomen als vermijding, opdringerigheid en *hyperarousal*. Dit is een mogelijke respons op stress. Van de patiënten met PTSS is twee op de drie een 'survivor' van seksueel misbruik.

SLOT

1 Een woord van dank

Het oorspronkelijke *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kwam tot stand dankzij de medewerking en expertise van heel wat experten uit allerlei organisaties en structuren. Voor eerst danken we alle instellingen en organisaties die in hun samenwerking met Sensoa de voorbije tien jaren al bijdroegen aan het ontwikkelen van het *Raamwerk*. In de loop van 2011 werd het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* verder ontwikkeld in een samenwerking tussen Sensoa en Child Focus en met de onmisbare feedback van talloze experten.

Dit *Raamwerk Lichamelijke en Seksuele Integriteit en Beleid* voor de sportsector kwam tot stand in opdracht van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media. Een werkgroep en sportspecifieke experts werkten hieraan mee.

Met dank aan

Lieve Claes (Blos)

Hilde Robeyns (Blos)

Tine Sleurs (Blos Vlaamse Trainersschool)

Luc Van Nuffel (Blos)

Gretl Vandamme (Vlaamse Zwemfederatie)

Nick Goemaere (Vlaamse Ju-Jitsufederatie)

Orsi Pinter (Vlaamse Ju-Jitsufederatie)

Jan Cuypers (Jeugdsportnet Kasterlee*Dessel*Retie)

Line Dumoulin (Bond Voor Lichamelijke Opvoeding)

Ine Esch (Vlaams Instituut voor Sportbeheer en Recreatiebeleid ISB)

Liliane Roegies (Vlaams Bureau voor Sportbegeleiding Vlabus)

Tine Vertommen (Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport ICES)

Anne Mikse (Stichting Vlaamse Schoolsport SVS)

Sara Pannecoucke (Vlaamse Sportfederatie VSF)

Sophie Cools (Vlaamse Sportfederatie VSF)

Lore Vandevivere (Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport ICES)

Jord Vandenhoudt (Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media)

An Vermeersch (Kabinet Vlaams Minister van Sport)

Marc Geenen (Kabinet Vlaams Minister van Sport)

Kristine De Martelaer (Internationaal Centrum voor Ethiek in de Sport ICES)

2 Referentielijst

Sport

Alexander, K., Stafford, A. & Lewis, R. (2011). *The Experiences of Children Participating in Organized Sport in the UK*. London: NSPCC.

Boom, A. ten en M. Lammers (1998). *De omgang met (vermoedens van) seksuele intimidatie in de sport. Handboek voor de vertrouwensadviseur*. NOC*NSF, Arnhem

Brackenridge, Celia (2001). *Spoilsports - Understanding and Preventing Sexual Exploitation in Sport*, Routledge

Cense, M., (1997). *Rode kaart of carte blanche. Onderzoeksrapport risicofactoren voor seksuele intimidatie en seksueel misbruik in de sport*. Transact.

Cense, M. (1998). *De andere kant van de medaille - seksuele intimidatie in de sport*. Transact ISBN: 9072127307

Cense, M. & Brackenridge, C. H. (2001). *Temporal and developmental risk factors for sexual harassment and abuse in sport*. European Physical Education Review, 7(1), 61 - 79.

Chroni, S. & Fasting, K. (2009). *Prevalence of male sexual harassment among female sport participants in Greece*. Inquiries in Physical Education & Sport, 7(3), 254 - 262.

De Rycke L., Vanobbergen B., van den Akker D. & Cnudde H. (2011). *Geweld, gemeld en geteld. Aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren*. Brussel: Kinderrechtencommissariaat.

Deutsche Sportjugend (2012). *Prevention of sexual and gender harassment and abuse in sports, Initiatives in Europe and beyond*. Beschikbaar op www.dsj.de/childprotection

European Commission (2007). *White paper on Sport*. Available at http://ec.europa.eu/sport/white-paper/white-paper_en.htm

Fasting, K., Brackenridge, C. H. & Sundgot-Borgen, J. (2004). *Prevalence of sexual harassment among Norwegian female elite athletes in relation to sport type*. International Review for the Sociology of Sport, 39(4), 373 - 386.

Fasting, K., & Brackenridge, C. H. (2009). *Coaches, sexual harassment and education*. Sport, Education and Society, 1, 21 - 35.

Fasting, K., Chroni, S., Hervik, S.-E. & Knorre, N. (2011). *Sexual Harassment in Sport towards Females in three European Countries*. International Review for the Sociology of Sport, 46(1), 76 - 89.

Hartill, M. (2009). *The sexual abuse of boys in organized male-sports*. Men and Masculinities, 12(2), 225 - 249.

Hartill, M. & Prescott, P. (2007). *Serious Business or "Any Other Business"? Safeguarding and Child Protection Policy in British Rugby League*. Child Abuse Review, 16, 237 - 251.

International Olympic Committee (2007). *Consensus statement on "sexual harassment & abuse in sport"*. Lusanne, 8 februari 2007. Available at: http://www.idrottsforum.org/push/IOC_ABUSE.pdf

Norwegian Olympic and Paralympic Committee and Confederation of Sports (2010). *Guidelines to prevent sexual Harassment and Abuse in Sport*. Available at http://www.idrett.no/tema/lover/retningslinjer/Documents/BROSJYRE_seksuell%20traka_ssering_ENGELSK_WEB.pdf

Panathlon International (2004), *Panathlonverklaring over ethiek in de jeugdsport*, Gent, 24 september 2004

Serkei, B., Goes, A. & de Groot, N. (2012). *Van blind vertrouwen naar verantwoord beleid*. Utrecht: MO-VISIE.

Toftegaard-Nielsen, J. (2001). *The forbidden zone: Intimacy, sexual relations and misconduct in the relationship between coaches and athletes*. International Review for the Sociology of Sport, 36(2), 165 - 182.

United Nations Children's Fund (2010). *Protecting children from violence in sport: A review with a focus on industrialized countries*. Available at http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/violence_in_sport.pdf

Van der Hoeven, Steven (2011), *Je ogen verraden je*, Nieuw Amsterdam ISBN: 9789046811504

Vertommen, T. (2011). *Analyse van het meldpunt voor seksuele intimidatie in de sport*. Arnhem: NOC*NSF.

Vertommen, T. & Schipper-van Veldhoven, N. (2012). *Over de grens: seksuele intimidatie in de sport begrijpen en voorkomen*. In Schipper-van Veldhoven, N., Palen, H. van der, Kerk J. van der & Schuijers, R. (Eds). *Goud in elk kind, Jeugdsport in een pedagogisch perspectief*. Deventer: ...daM Uitgeverij: 127-138.

WomenSport International (1994). *The Sexual Harassment Task Force: Brochure on Sexual Harassment and Abuse in Sport*. Available at http://www.sportsbiz.bz/womensportinternational/taskforces/harassment_brochure.htm

WomenSport International (2004). *WSI Position Statement. Sexual Harassment and Abuse of Girls and Women in Sport*. Available at http://www.sportsbiz.bz/womensportinternational/taskforces/wsi_position_statement.htm

Algemeen

Annon, J.S. (1976). *The PLISSIT Model: a proposed conceptual scheme for the behavioral treatment of sexual problems*. Journal of Sex Education and Therapy, 1976 (2): 1-15

Anthoni, S., (Red.), (2011). *Hulpverlening bij kindermishandeling. Over individuele weerbaarheid en maatschappelijk kwetsbaarheid*, Cahiers Seksuele Psychologie & Seksuologie, nr. 5, Garant, Antwerpen – Apeldoorn

Bajema, C. (2001). *Omgaan met ongewenst seksueel gedrag op school. Copingsstrategieën van jongeren in het voortgezet onderwijs*.

Bal, S., Van Oost, P., De Bourdeaudhuij, I., & Crombez, G. (2003). *Avoidant coping as a mediator between self-reported sexual abuse and stress-related symptoms in adolescents*. In: Child Abuse & Neglect, Vol 27, blz. 883-897.

Bancroft, J. (ed.) et al. (2003). *Sexual development in childhood*. Bloomington: Indiana University Press.

Basismodel meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Stappenplan voor het handelen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling, (2009), Nederlands Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Beleidsplan voor scholen ter preventie van ongewenst seksueel gedrag, (2004) Sensoa.

Bonte M. (2006). *Betekenis en draagwijdte van het beroepsgeheim van de afdeling Operaties bij Child Focus*, interne studie voor Child Focus

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. Vol 1 Attachment, New York: Basic Books.

Bowlby, J., (1989). *The Making and breaking of Affective Bonds*. Routledge Classics, New York.

Bowlby, J., (1988). *A Secure Base*. Routledge Classics, New York.

Bosch, E., Suykerbuyk, E., (2000). *Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap*. Baarn: Nelissen.

Boszormenyi-Nagy, I., Krasner, B.R., (2005). *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*. De Toorts, Haarlem.

Draaiboek preventie seksueel misbruik. Implementatie van een beleid in een dienst voor kinderopvang (2004). Sensoa.

Deboutte Gie, (2009). *Pesten en Geweld op School, Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*. Min van Onderwijs en Vorming.

De Craim, C., (2012). *Protocol van Moed : Durven samenwerken rond kindermishandeling : grensverleggend, moedig en uitdagend. Draaiboek voor hulpverleners*.

de Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep/Nederlands Jeugd instituut/MOVISIE.

de Graaf, H., Höing, M., Zaagsma, M., & Vanwesenbeeck, I. (2007). *Tienerseks. Vormen van instrumentele seks onder tieners*. Utrecht:Rutgers Nisso Groep.

de Graaf, H., Neeleman, A., Vennix, P., & van Son-Schoones, N. (2004) . *De seksuele levensloop*. In: Gijs, L., Gianotten, W., Vanwesenbeeck, I., & Weijenburg, P. (eds.). *Seksuologie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, blz. 167-190.

De grote kindervriend? Pedoseksueel misbruik: profiel/impact/preventie (2003), Child Focus

De Waele, Peter (2011). *Kan je een geheim bewaren?* Van Halewyck ISBN: 9789461310101

De Wiest, H. (1999). *Het gerechtelijk verhoor van kinderen. Een zicht op de praktijk*. Maklu, Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.

Exclaim! Young people's guide to 'Sexual rights: an IPPF declaration, (2011) IPPF, London.

Finkelhor, D. (1986). *A sourcebook on child sexual abuse*. Newbury Park CA: Sage Publications.

Frans, E. (2009). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Algemene gids. Antwerpen: Sensoa.

Frans, E. & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Antwerpen: Sensoa.

Frans, E., Keygnaert I., (2010), *Make it Work!. Training Manual for Prevention of SGBV in the European Reception, & Asylum Sector*, ICRH Gent, Academia Press.

Friedrich, W. N., Grambsch, P., Broughton, D., Kuiper, J., & Beilke, R. L. (1991). *Normative sexual behavior in children*. Pediatrics, nr. 88, blz. 456-464.

Friedrich, W.N., Fisher, J., Broughton, D., Houston, M., & Shafraan, C. S. (1998). *Normative sexual behavior in children: A contemporary sample*. Pediatrics, nr. 101, blz. 9.

Gescinska, A.A., (2009) *From sexual Liberty to sexual liberation. Why we bear a moral Responsibility in Sexuality*;

Graupner, H.G., (2000), *Sexual Consent: The criminal Law in Europe and Overseas*. In: *Archives of Sexual Behavior*, Vol 29, No 5.

Haas, S., Cense, M., Ditzhuijzen, J.v., Berlo, W.V., (2009) *Seksueel Grensoverschrijdend gedrag binnen vrijwilligersorganisaties*, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Min van Justitie, Utrecht.

Handboek Beleidsvoerend vermogen (2009), Politeia.

Handelen bij vermoeden van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen. Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren (1994). Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen.

Herman, S. (2009), *Het ecogram. Sociale netwerken in kaart gebracht*, Brussel, Politeia/VVSG.

Hayez, J.-Y. (2005). *Ook kinderen hebben een lichaam. Kinderen leren omgaan met seksualiteit*. Tielt: Lannoo.

Herbots, K., Ankaert, E., Van Grunderbeek, E. en Put J. (2012) *Professioneel Omgaan met Risico's. Juridisch onderzoek naar de aansprakelijkheid van private non-profit voorzieningen met de focus op jeugdhulp en kinderopvang*. Brussel, Politeia/Vlaams Welzijnsverbond

Höing, M. & van Oosten, N. (2009). *Primaire preventie van seksueel geweld*. In L., Gijs, Gianotten, W.L., Vanweesenbeeck, I. & Weijenborg, P.T.M., *Seksuologie* (pp. 267-295). GA Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

IPPF Declaration of Rights, (2009) IPPF, London.

Kendall-Tackett, K. (2002). *The Health Effects of Childhood Abuse: Four Pathways by which Abuse Can Influence Health*. In: *Child Abuse and Neglect*, Vol 6/7, blz. 715-730.

Keygnaert, I. e.a. (2008). *Hidden violence is a silent rape: prevention of sexual and gender-based violence against refugees in Europe. A participatory approach report*. Gent: ICRH.

Kinderrechtencommissariaat Dossier (2010), *Jongeren en seksualiteit. Het recht op seksuele gezondheid en ontwikkeling, Visie en aanbevelingen*.

Kooten Niekerk, J., van, (1990) *Ongehoord. Naar een protocol seksualiteit en seksueel misbruik van verstandelijk gehandicapten*, Utrecht, PCI.

Kramer, S., Janssens, K., Çinibulak, L. & Cense, M. (2007). *Over de grens. Opvattingen van jongeren en beroepskrachten over grensoverschrijdend seksueel gedrag van jongeren*. Utrecht: MOVISIE.

Kuyper, A., (2010), *Visie seksualiteit Justitiële Jeugdinstellingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Kuyper, A., (2010), *Richtlijnen tot implementatie van visie seksualiteit justitiële jeugdinstellingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Kuyper, L., de Wit, J., Adam, P., Woertman, L. & van Berlo, W. (2009). *Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Kuyper, L., de Wit, J., Adam, P. Woertman, L. & van Berlo, W. (2011). *Het vervolg op 'Laat je nu horen!'* Utrecht: Universiteit Utrecht & RutgersWPF.

Lammers, M., Pauli, T., (2003), *Van Calamiteit naar Preventiebeleid. Beleid en praktijk van de gehandicaptenzorg op het gebied van seksualiteit en seksueel misbruik*, Transact, Utrecht.

Lammers M., Brants, L., (2010) *Veiligheid in de residentiële Jeugdzorg. Van Incident tot Fundament. Vormgeving en implementatie van beleid rond bejegening, seksualiteit en seksueel misbruik in de residentiële jeugdzorg*, MOVISIE, Utrecht.

Landelijk overleg Preventiemedewerkers tegen seksueel Geweld, Van Gorcum (1990). *Horen, zien...en spreken?*

Landsdown, G.,(2009) *"Evolving Capacities" explained*, Child Rights Information Network, Crin Review 23.

Luyens, M., Van Parijs, J., Thys, A., *Beleidsplan ter Preventie en bestrijding van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school*, Min van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs, Limits.

Olricks, Y., Wolf, E., (2004), *Seksualiteitsbeleid? Gewoon doen! Handboek seksualiteitsbeleid voor GGZ instellingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Pieters, J., Italion, P., Offermans, A-M & Hellemans, S. (2010). *Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld*. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.

Plummer, K.,(2002) *The square of intimate citizenship*, In: *Citizenship Studies*.

Protocol Kindermishandeling Justitie-Welzijn, (2010)

Putnam, F. (1993). *Dissociative disorders in children. Behavioral profiles and problems*. In: *Child Abuse & Neglect*, 17, blz.39-45.

Putnam, F.W. (2003). Ten-year research update review: child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, nr.3, 269-278.

Raes, K., (1997), *Seksuele bevrijding en ethiek. Over normvervaging, permissiviteit en emancipatorisch engagement*. In: *Jaarboek Seksualiteit, Relaties Geboorteregeling*, Trefpunt CGSO.

Relationele en seksuele Vorming. Handboek voor het secundair onderwijs, Sensoa/Garant, 2010.

Ruttens-Vandeveld, I., (2010) *Kadertekst Jongvolwassenen*.

Schnarch David, (1991), *Constructing the sexual Crucible. An integration of sexual and marital therapy*, New York, London, Norton & company.

Schnarch David, (1997), *Passionate Marriage. Keeping love and intimacy alive in committed relationships*. New York: Henry Holt & company.

Schnarch David, (2009) *Intimacy & desire. Awaken the passion in your relationship*, New York, Beaufort Books.

Senperforto Frame of Reference: Prevention of SGBV in the European Reception & Asylum Sector, (2010) ICRH-Ghent university

Stevens, L. (2002). Seksuele meerderjarigheid in het strafrecht? Rep & Roer, nr.14.

Stevens L., (2008), *Recht met betrekking tot seksualiteit*. Leidraad bij de colleges, KULeuven.

Straver, C. J., Cohen-Kettenis, P. T., & Slob, A. K. (1998). Seksualiteit en levensloop. In: Slob, A. K., Vink, C. W., Moors, J. P. C., & Everaerd W. (1998). *Leerboek seksuologie*. Houten en Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Stuart, M.R., Lieberman, J.A., (1993) *The fifteen Minute Hour: Applied Psychotherapy for the Primary Care Physician*, Westport, CT: Prager.

Trainingsmap. Aanpak en preventie van seksueel misbruik in residentiële voorzieningen, IPPF, Sensoa

Van Beek, A. (2006). *Aanpak van seksueel geweld. Stand van zaken en aanbevelingen voor beleid, onderzoek, preventie en hulpverlening*. Utrecht/Den Bosch : TransAct/Fiom/Rutgers Nisso Groep.

Van Berlo, W. & Höing, M. (2006). Seksuele victimisatie. In F. Bakker, Vanwesenbeeck, I.(Red.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2006* (pp. 157-166). Delft: Eburon.

van der Doef, S. (1994). *Kleine mensen grote gevoelens. Kinderen en hun seksualiteit*. Amsterdam: De Brink.

van der Doef, S. (2004). *Kinderen en seksualiteit. De seksuele opvoeding van kinderen van 0-17 jaar*. Utrecht: Kosmos-Z&K Uitgevers.

Van der Straete, I., en Put, J., (2005), *Beroepsgeheim en hulpverlening*, Brugge, Die Keure, 267 p.

Van Hoeck, Kris (2012) *Ik beken. Plegers van zedenfeiten geportretteerd*, Uitgeverij Vrijdag ISBN: 978946001

Van IJzendoorn, M., Schuengel, C., & Bakermans-Kranenburg, M. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants and sequelae. In: *Development and Psychopathology*, 11, blz. 225-249

Van incident tot fundament. Vormgeving en implementatie van beleid rond bejegening, seksualiteit en seksueel misbruik, (2010), Movisie

Waites, M., (2005) *The Age of Consent. Young People, Sexuality and Citizenship*, Palgrave Macmillan, New York.

Weeks, Jeffrey (1998), *The sexual citizen*. In: *Theory, Culture & Society*, SAGE, London, Vol 15 (3-4): 35-52)

Weeks, Jeffrey, (1986, 2003, 2010), *Sexuality*, Routledge, London, New York.

WHO Regional Office for Europe and Bzga, (2010) *Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for Policy Makers, Educational and Health Authorities and Specialists*, Cologne.

Wilmink M., (2010), *Toolkit in veilige handen. Hoe maak ik mijn organisatie veilig? Over preventie van seksueel misbruik van minderjarigen in het vrijwilligerswerk*. Vereniging NOV.

